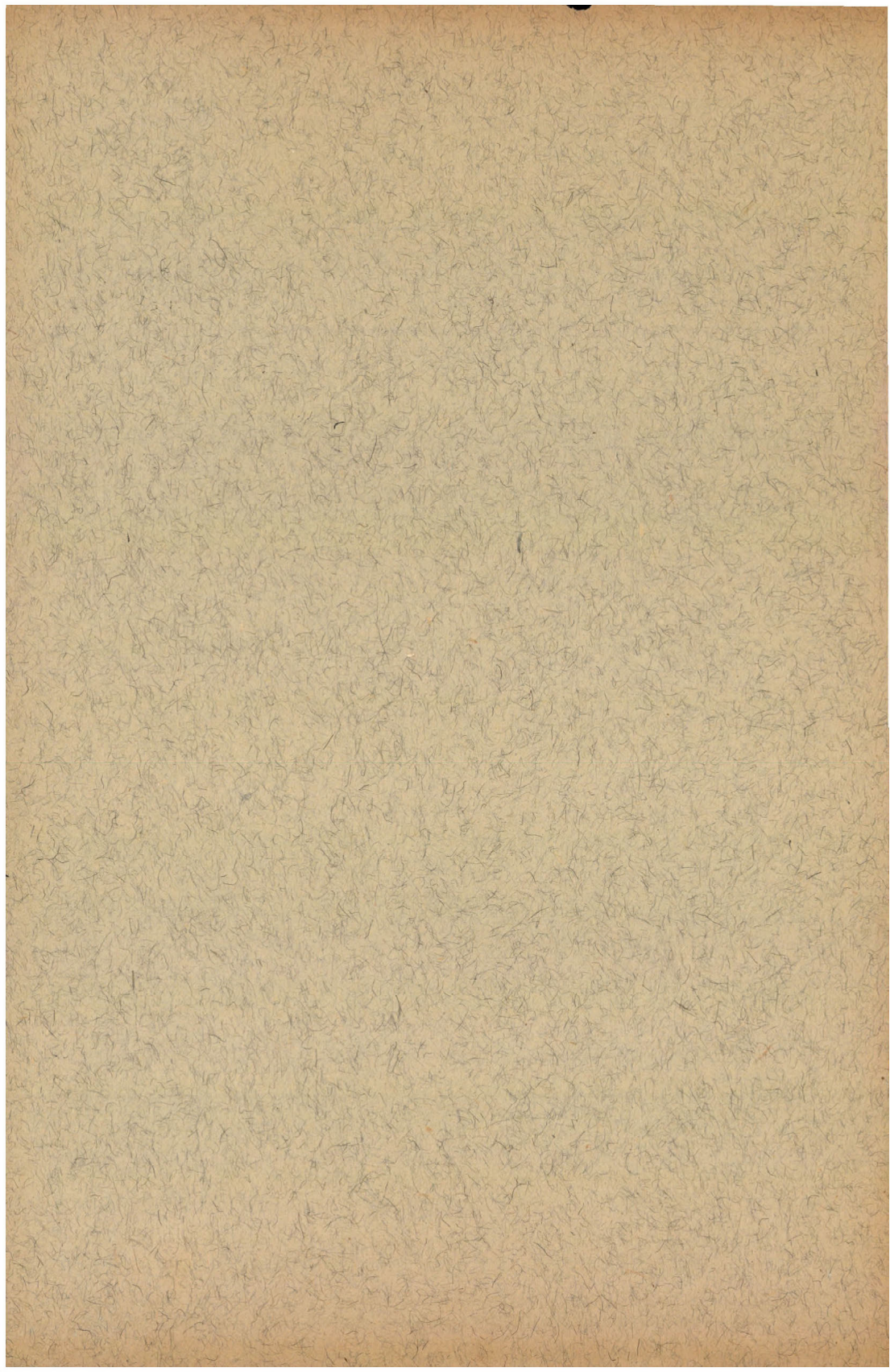

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA
MÁSOLAT- ÉS KÉZIRATGYŰJTEMÉNYÉNEK
ISMERTETÉSE.

ÖSSZEÁLLITOTTA
DR. LUKINICH IMRE
A TÖRT. BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

BUDAPEST.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.
1935.

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA
MÁSOLAT- ÉS KÉZIRATGYŰJTEMÉNYÉNEK
ISMERTETÉSE.

ÖSSZEÁLLITOTTA
DR. LUKINICH IMRE
A TÖRT. BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

BUDAPEST.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.
1935.

Pápa, 1935. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

I.

A Magyar Tudományos Akadémia megalakulása első idejétől fogva egyik legfontosabb feladatának tartotta a magyar nyelv művelését. Az 1827: X. tc. is »a honni nyelv kiművelése«-ben látta a megalakítandó Magyar Akadémiának legsajátosabb feladatát.¹ Innen van az, hogy az Akadémia első nagygyűlése (1831. február) legsürgősebb teendőjét a magyar nyelvtan megírásában és a magyar szótár összeállításában látta. De míg a magyar nyelvtan ügyét a Nyelvtudományi Osztály belső ügyének tekintette, addig a magyar nyelv szókincsének összegyűjtésében valamennyi akadémiai tagnak közreműködésére számot tartott. »Minden osztálybeliek szedjék össze régibb és újabb könyvekből tudományuk műszavait s adják bé betűrendben«, sőt »gyűjtsék a tagok, amennyire alkalmuk van, a táj-szavakat s a városi és falusi mesteremberek műszavait« is.²

A gyűjtő munka azonnal megindult azon utasítások alapján, melyeket az Akadémia e célból kidolgoztatott³ s bár az 1831. évi kolerajárvány miatt a gyűjtő munka menetében visszaesés támadt, egészben véve a magyar szókincs gyűjtése tervszerűen haladt előre.⁴ E gyűjtőmunka kapcsán vetődött fel még a 3. nagygyűlés idején (1832. aug.—szept) az a gondolat, hogy a gyűjtést a kiadatlan nyelvemlékekre és a nyelvtörténeti fontossággal bíró oklevelés vagy kézirati történeti anyagra is ki kellene ter-

¹ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. I. k. (Pest, 1833.) 55. l. *Évkönyvek* a. idézve.

² *Évkönyvek*. I. 67. l.

³ *Évkönyvek*. I. 70—72. ll.

⁴ Erre vonatkozó beszámolók *Évkönyvek*. I. 78., 85—86., 88. ll.

jeszteni, »mellyekből a nagy szótárhoz sok elavult, de jó magyar szavakat, a grammatika tekintetében sok nevezetes régi magyar szerkezetet s beszédejtést lehetne kiszedni.«⁵

A gyűjtés körének ez a kiterjesztése, mely a könyvtárak és levéltárak tüzetesebb átkutatását tette természetesen szükségessé, a Történettudományi Osztályt hasonló kutató munkára serkentette s ezért még az 1832. aug.—szeptemberi nagygyűlés folyamán (szept. 6.) a következő indítvánnyal fordult a nagygyűlés elé: »Nemcsak a hazai könyvtárakban még talán rejtező historiai kéziratokat kerestetné fel, hanem addig is, míg illy irányra utazásokat lehetne rendelni, a bécsi, gréczi, prágai, milanói stb., de kivált a müncheni könyvtárak igazgatóságait a nála látható és hazánkat érdeklő kéziratok címeinek közlése iránt megkérni, mellyek szerint az illető kéziratokat a Társaság lemásoltathatná s azokat egy talán alapítandó történeti kútfők gyűjteményébe ki is adhatná.

2. A tagok s általak más hazafiak kéretnének meg, hogy a környékeiken megszerezhető eredeti oklevelek gyűjtésében, vagy legalább igen hív lemásolásában járjanak el.

3. Hogy némelly külföldi museumok, mint eleinte a Joanneum, Francisceum, a milanói s müncheni gyűjtemények felügyelői kerestetnének meg, hazánkat érdeklő oklevelek másolatban leendő közlése végett, főképen pedig tétetnék lépés a bécsi császári belső titkos udvari levéltár megvizsgálhatására, mellyben kivált a velencei levéltár általvétele óta, Magyarország históriáját illető oklevél nagy számmal vagyon.«⁶

Minthogy azonban az Akadémia a tervbe vett nagyarányú másoltatásokra nem rendelkezett fedezettel, az osztály az Igazgató-Tanács ajánlatára egyelőre elegendőnek tartotta a tagok felkérését önkéntes másolási munkákra s mindjárt meg is kereste *Baricz György* 1. tagot,⁷ aki *Peschierában* lakott, hogy *Milánóban*, s a *Bécsben* élő *Gévy Antal* 1. tagot, hogy a bécsi udvari könyvtárban

⁵ Évkönyvek. I. 88. 1.

⁶ Évkönyvek. I. 94. 1.

⁷ 1779—1840. Rövid életrajza. Évkönyvek. VI. (1845.) 133. 1.

másoljon, illetőleg írja össze az ott levő »magyar történeti emlékek címeit és tartalmát«. ⁸

A gyűjtés, illetőleg a másolás ettől az időtől fogva *kettős irányban* haladt előre: rendszeresen gyűjtötték és másolták a magyar nyelv szókincsének gyarapítása végett a tervbe vett nagy szótár számára a nyelvtörténeti fontossággal bíró leveleket és iratokat és gyűjtötték a külföldi levéltárakban és könyvtárakban levő és Magyarország történetére fontossággal bíró okleveles emlékeket. Az előbbivel nem foglalkozunk, de meg kell állapítanunk, hogy 1832-től fogva évtizedeken át jól átgondolt és kellően irányított munka folyt a nyelvemlékszamba menő adatok összegyűjtése és másolása körül. Azok a jelentések, melyek erre a gyűjtési körre vonatkoznak, általában véve ma is hasznos útbaigazításul szolgálnak egyes könyvtárak vagy levéltárak iratállománya tekintetében. ⁹ Egyúttal bizonyítékai annak a tudatos munkának, mely az Akadémián belül hosszú éveken át folyt.

Megindult azonban a Történettudományi Osztály által kezdeményezett gyűjtési és másolási munka is. *Baricz* György Peschierából sok olyan latin, francia és olasz könyvnek és kéziratnak a címét közölte az osztállyal, melyben Magyarországot érdeklő adatokat talált s a közölt adatok annyira kielégítették az osztályt, hogy *Bariczot* munkája folytatására azonnal felkérte és a milánói könyvtáron kívül figyelmébe ajánlotta a velencei, bolognai és páduai könyvtárak anyagának átvizsgálását is. Minthogy pedig az idáig kevéssé ismert *magyarországi könyvtárak és levéltárak* a nyelvtörténeti kutatások számára nem egy esetben nagy meglepetéssel szolgáltak, az osztály egyidejűleg a magyarországi könyvtárak és levéltárak történeti érdekekkel bíró kézíratainak jegyzékbe-foglalására vagy ismertetésére is felhívta tagjainak figyelmét, azzal az indokolással, hogy »azok megszerzése, másoltatása is akként jöne folyamatba, amint, az inkább egyedül a nyelv ismertetére nézve érdekes régi magyar nyelvemlékek lemásoltatása már sikert is mutat«. A *Luczenbacher (Érdy) János*

⁸ Évkönyvek. I. 95. V. 39. Gévay (1796–1845.) rövid életrajza Évk. VIII. I. 92. I. — Gévay másolatgyűjteményének sorsa nem ismert; annyit tudunk csak róla, hogy Jászay Pál használta.

⁹ V. ö. Évkönyvek. II. (1835.) 8–12., 64. III. 58. IV. 19–33., 66–76. V. 23–24. VIII. 65–66. IX. 13. II.

által nem sokkal utóbb beterjesztett jegyzék valóban igazolta az osztály határozatát, mert ez a jegyzék ma sem avult el.¹⁰

A szerény anyagi eszközökkel rendelkező Történettudományi Osztály, mint az az eddigiekből is megállapítható, a gyűjtés és másolás munkájában főként a tagok buzgóságára és áldozatkészségére számított. Innen van az, hogy mihelyt tudomást szerzett arról, hogy valamelyik tagja külföldre készült, azonnal kereste vele az összekötést és igyekezett a kutató-munkába bevonni. Így irányult az osztály figyelme *Petrovics Frigyes*re, a Történettudományi Osztály Horváth Istvánnal együtt elsőnek megválasztott tagjára, aki gr. Telesi Lászlónak, gr. Teleki József akadémiai elnök öccsének mentoraként hosszabb külföldi útra készült. Petrovics készségesen vállalkozott nemcsak a másolatok irányítására és ellenőrzésére, hanem másolásra is, mire az Akadémia Igazgató-Tanácsa azonnal gondoskodott megfelelő fedezetről.

Míg Baricz György Velencében kutatott s az ottani San Marco-könyvtárból egy Bonfinius-levél másolatát küldte meg az Akadémiának, Petrovics fáradságot nem ismerő buzgalommal kutatott az osztrák és a német könyvtárakban. Egymásután kereste fel a prágai, drezdai, jénai, hallei, lipcsei, berlini, frankfurti, továbbá a wolfenbütteli, hamburgi, göttingai, kasseli stb. könyvtárakat s a talált magyar vonatkozásokat nemcsak mindenütt pontos jegyzékbe foglalta,¹¹ hanem a lehetőséghez képest azokat lemásolta vagy lemásoltatta.¹² Ebbe a kutató- és másolómunkába kapcsolódott be 1833-ban *Czech János* rendes tag, aki főleg bécsi kutatásokra és másolásokra vállalkozott,¹³ továbbá 1834-ben *Zsivora György* I. tag, aki franciaországi tartózkodását kívánta arra felhasználni, hogy egyes könyvtárakban kutasson az osztály számára¹⁴ s aki valóban néhány értékes adattal hozzá is járult az Akadémia másolatgyűjteményének gyarapításához.¹⁵

¹⁰ Évkönyvek. II. 13—14. Luczenbacher jegyzéke u. o. 14—19. II.

¹¹ A jegyzékek megjelentek Tudománytár. I. 209—16. II. V. ö. Évkönyvek. II. 73. és III. 14—16. II.

¹² Évkönyvek. II. 88—89. II.

¹³ Évkönyvek. II. 19. II. 64. és 65. III. 26. II.

¹⁴ Évkönyvek. II. 73., 81. II.

¹⁵ Felsorolva Évkönyvek. III. 13.

Czech János kéziratgyűjteményének (jelzete: M. Tud. Akadémia kéziratára. Tört. Oklevéltárak. 4°.) jegyzéke a következő:

1. Oklevélmásolatok 1433—1441. évekre vonatkozólag; Kottaner Ilona emlékirata; várostörténeti oklevélmásolatok 1431—1495., ugyanarra vonatkozó jegyzetek és kivonatok 1292—1530; Győrmezei helységeket illető kivonatok betűrendben; vegyes tartalmú jegyzetek.

2. Oklevéltöredékek, kivonatok; Selmezbánya városi és bányajoga; Pozsonyra, Körmöcbányára vonatkozó, továbbá Erzsébet—V. László korát érdeklő másolatok és kivonatok. Vazul és Szár László.

3. Vegyes tartalmú történelmi könyvkijegyzések, kivonatok betű- és időrend nélkül; Árpádkori iskolákra, külföldi akadémiaiakra, írókra, orvosokra stb. vonatkozó jegyzetek, kivonatok; Győrre vonatkozó jegyzetek 1704—1769.

4. A magyar nádorok történetéhez másolatok és jegyzetek.

5. Jegyzetek és adatok a nádorok történetéhez.

6. Ugyanaz.

7. Jegyzetek a győri főispánokról; Magyarország kancellárjai 1200—1681; adatok Győr város, a káptalan és püspökség történetéhez (1318—1584.); XIII. századi regeszták.

8. Győrmezei családaira és helységeire vonatkozó jegyzetek.

9. Jegyzetek a melléktartományokra, Velencére, Mosonmegeye főispánjaira vonatkozólag.

10. Jegyzetek, kivonatok a magyarországi zsidók történetéhez.

11. Győr város történetét érdeklő jegyzetek 1527—1699.

12. Jegyzetek a Hardegg-perre vonatkozólag 1594. — A győri püspököket és a káptalant illető oklevélmásolatok és jegyzetek 1157-től a 18. sz. közepéig.

13. Jegyzetek, kivonatok, másolatok Győr város történetéhez, — vegyes tartalommal.

14. Ugyanaz.

15/1. Ugyanaz.

15/2. Oklevélmásolatok Győr város történetéhez. 1400—1499.

15/3. Ugyanaz. 1500—1599-ig.

15/4. Ugyanaz. 1600—1699. és 1700—1778-ig.

15/5. Jegyzetek és kivonatok a győri püspökségről, Győr megyéről és főispánjairól, Győr váráról és városáról.

16. Diplomatikai jegyzetek, könyvkijegyzések stb. (Gatterer, Cornides, Pray.)

17. Fejérváry Károly: Sáros megye főispánjai; másolatok a Kaprinay-gyűjteményből; XIII—XVI. századi oklevélmáso-

latok; a Pannonia megvételeéről szóló ének újkori másolata, vegyes tartalmú jegyzetek.

18. Könyvkijegyzések, jegyzetek codexekből; adatok II. Endre Jolánta nevű leányának történetéhez; vegyes tartalmú kivonatok és jegyzetek.

Ezeken kívül külön van nyilvántartva Czech Jánosnak egy másolatgyűjteménye (M. Tud. Akadémia kézirattára. Tört. 4° 31. sz. csomagban), mely 1292—1360. közti időre vonatkozólag tartalmaz másolatokat.

A beküldött jegyzékek és másolatok teljesen igazolták az osztály álláspontját, illetőleg az Akadémia összességének és Igazgató-Tanácsának áldozatkészségét, úgy hogy a kutató- és másoló-munka változatlan buzgalommal tovább folyt. Ebben mindvégig Petrovics vezetett, aki nemcsak átvizsgálta az útjába eső városok könyvtárait és kéziratait, hanem a bennük található magyar vonatkozásokról állandóan és rendszeresen tájékoztatta is az Akadémiát, felügyelt az Akadémia által elrendelt másolásokra, sőt maga is szorgalmasan és — tegyük hozzá — megbízhatóan másolt, amire nagy nyelvismerete igen alkalmassá tette. Tájékoztató áttekintései, melyeket 1834—35-ben a párizsi és londoni könyvtárak magyar vonatkozású kéziratairól küldött az Akadémiának,¹⁶ ma is értékkel bírnak, sőt nem egy esetben ma is megbízható vezetők. Kora halála (1836. ápr. 12.), mely Münchenben munkaközben érte utól, a kutató- és gyűjtőmunka szempontjából pótolhatatlan veszteséget jelentett a Történettudományi Osztálynak.¹⁷

Petrovics Frigyes másolatgyűjteménye, mely jelenleg a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyűjteményében őriztetik, a következő:

»*Petrovics-gyűjtemény*« című másolatgyűjtemény. (Korábbi jelzete: M. Tud. Akadémia Kézirattára. Tört. Oklevéltárak. Ivrét. 37. sz.)

I. k. Verzeichniss wass sich im Königreich Ungarn zugetragen, als der Türkisch Kaiser den Frieden mit dem Römischen Kaiser brochen und unsers Kaisers Gsandte zum Theil ermördt, zum Theil gefangen gehalten etc. 1594—1598. 674 l. Nem Petrovics sajátkezü másolása s nem állapítható meg az eredeti kézirat holléte sem, ha csak nem azonos azzal a wolfenbütteli könyvtárból való másolattal, mely Vier-

¹⁶ Évkönyvek. III. 60—75. ll.

¹⁷ *Zsivora* György emlékbeszéde Petrovics Fridrik felett. Évkönyvek IV. 115—16. ll.

jährige Hungarische Kriegsgeschichte und Rechte ab a. 1594—98. (Évk. III. 14.) alatt van feltüntetve.

II. k. 1. Anonymi: Via ad stabiliendam concordiam inter utriusque religionis socios regni Hungariae. 52 l.

2. Georgius Chiakor: Epistola de morte et exitu Serenissimi Magni Stephani regis Poloniae. (1586—87.) 53—92 ll.

3. Descriptio coronationis Rudolphi in regno Hungariae 1572. sept. 25. 93—133. ll.

4. Michaelis voyvodae epistolae de sua expeditione Moldavica 1600. 137—143. ll.

5. Geschichten des Ungerlandes. (Földrajzi leírás után Kr. u. 373-tól 1595-ig krónikaszerű történet. Függetlenül egy bajor polgárnak elbeszélése a törökökről etc.) 145—176. ll.

6. Titulaturbuch für die königliche ungarische Canzlei. 1568. 177—226. ll.

7. Jelentés I. Ferdinánd haláláról. 227—234. ll.

8. Hunyadi János levele Garai Lászlóhoz. 1456. 227—234. ll.

9. Kapisztrán János levele. 1456. 235—241. ll.

Az Évkönyvek szerint (III. 14.) a 4., 7., 8. sz. alattiak a wolfenbütteli könyvtárból vett másolatok; valószínűleg a többiek is onnan valók. Valamennyi egy kéz másolata.

III. k. 1. Remarques sur un calendrier imprimé à Hermanstadt. 1714. Berlini kir. könyvtárból. (Ms. Gall. fol. 158.) Petrovics másolata. (V. ö. Tudománytár I. 1834. 214 l.) 4 sztl. l.

2. Brandenburgi György örgrófnak a berlini kir. levéltárban őrzött levéltárából. 1519—1524. 15 sztl. lev. Petrovics másolata.

3. Mathiae Citardi litterae de exitu Ferdinandi I. imperatoris. 1564. — Berlini kir. könyvtárnak: Adversaria ad historiam saeculi XVI. pertinentia c. kéziratából másolta Petrovics. 4 sztl. l. (Tudománytár, 1834. 214. l.)

4. I. Ulászló király levelei 1441. Berlini kir. könyvtár kézírataiból. (Ms. Lat. fol. 174.) Másolta Petrovics. 4 sztl. l.

5. Itinerarium Bongarsii 1585. — Berlini királyi könyvtárból. Petrovics másolata. 4 sztl. l.

6. Die Ordnung zu Ofen wider den Thurcken c. 1501-ben Kölnben megjelent nyomtatványból másolat. 5 sztl. l.

7. Soriano követjelentéséből (1557.) kivonat. A párizsi kir. könyvtár (Coll. Dupuy 670.) kéziratából másolta Petrovics. 7 sztl. l.

8. Kivonat Giovanni Michele követjelentéséből, 1563. A párizsi kir. könyvtár (Ms. 1432. St. Germ.) kéziratából másolta Petrovics Frigyes. 8 sztl. l.

9. A szentszéki nunciusnak 1628. évi jelentéséből. A párizsi kir. könyvtár (Ms. Supl. 1098.) kéziratából másolta Petrovics. 23 sztl. l.

10. II. Endre korára (1217.) vonatkozó két oklevél. A

párizsi kir. könyvtár (Sect. hist. Carton J. 933.) kézirtaiból másolta Petrovics. 7 sztl. 1.

11. Házassági szerződés V. Károly francia király Lajos nevű fia és Lajos magyar kir. Katalin leánya között 1374. aug. 10. és december 19. A párizsi kir. könyvtár (Carton J. 458.) kézirtaiból Petrovics másolata. 16 sztl. 1.

12. Ferenc francia és János magyar király levelei 1527. febr. 24., ápr. 27., 1528. okt. 28., 1529. szept. 1. Párizsi kir. könyvtár. (Coll. Dupuy 468. és Carton J. 933.) Petrovics másolata. 11 sztl. 1.

13. Verancsics Antal levele Corsinushoz. 1532. febr. 25. U. o. (Coll. Dupuy 468.) Petrovics másolata 4 sztl. 1.

14. Okiratok az 1644—45. évek történetéhez. A wolfenbütteli könyvtár kézirtaiból lemásolta Petrovics. 13 sztl. 1.

15. Báthory Gábor és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem korának történetéhez. U. o. Petrovics másolata. 12 sztl. 1.

16. Bethlen Gáborra vonatkozó iratok. 1618—1619. Berlini kir. könyvtár (Germ. 83.) kézirtaiból Petrovics másolata. 12 l.

17. Keresztély szász választó levele 1608. okt. 6. Mátyás főherceghez vallási ügyekben. U. o. U. azon másoló. 5 sztl. 1.

18. III. Zsigmond lengyel király és Bethlen Gábor viszonyához. 1619—1620. U. o. U. azon másoló. 16 sztl. 1.

19. Bethlen Gábor első támadásához. (1619—1621.) U. o. U. azon másoló. 27 sztl. 1.

20. Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin házasságának történetéhez. 1625—1626. U. o. (Ms. Germ. 145 fol.) U. azon másoló. 14 sztl. 1.

21. Báthory Zsigmond levele 1602. jún. 4. a császárhoz. Párizsi kir. kv. (Coll. Dupuy 436.) Petrovics másolata. 2 sztl. 1.

22. Draskovics György levele 1569. márc. 31. U. o. (Coll. Dupuy 549.) U. azon másoló. 2 l.

23. VII. Károly francia király levelei a magyar rendekhez és Hunyadi Jánoshoz. K. n. U. o. (Ms. Lat. cod. 5414.) Petrovics másolata. 3 l.

24. Epithalamium in nuptias Bathorianas és Jani Pannonii epitaphium in Franciscum Barbarum Venetum. A párizsi kir. könyvtár (Ms. Lat. 8143. 8625.) kézirtaiból. Petrovics másolata. 1 l.

IV. k. 1. *Thököly Imre korára vonatkozó iratok.* A francia külügyminisztérium: Hongrie et Transylvanie c. gyűjteménye 1—8. kötetéből. Petrovics másolata.

2. Kivonatok 1662—1647. Másolatok 1675—1683.

3. Thököly végrendelete 1705. Teleki Mihály levelei 1674—1682. (Ez az anyag részben kiadva: Tört. Tár 1886, 1887, 1890.)

4. *Lajstroma a II. Rákóczi Ferencet* és korát illető iratokról, melyek a francia külügymin. levéltárában: Hongrie et

Transylvanie, 9—17. fol. köteteiben található. 1701-től (1700-ból egy latin levélmásolat van) 1725-ig. Ugyanaz kiadva Petrovics nevének felemlítése nélkül. *J. Fiedler*: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's. II. k. (Wien, 1858.) 551—622. ll.

5. Etat des affaires des mecontents de Hongrie. 1705.

6. II. Rákóczi F. levele 1708. febr. 15. De Tournon grófhoz; 1711. nov. 24. br. Besenvalhoz.

7. II. Rákóczi Ferenc levelei XIV. Lajoshoz, Torcy külügyminiszterhez, br. Besenvalhoz, Dubois bíbornokhoz, az orleansi herceghez és másokhoz. 1703. szept. 22-től 1726. nov. 29. Összesen 38 drb.

V. k. 1. Breve chronicon Hungarorum ab a. 200 usque 1490, incerti auctoris. (A párizsi kir. könyvtárban őrzött kéziratból: Ms. Latina. 5941.) Petrovics másolata 11 l.

2. Anna de Candale útja Velencén át Budára és II. Ulászlóval kötött házasságának leírása. (Párizsi kir. könyvtár kézírata. Ms. Gall. 6764.) 44 oldal. (Idegen kéz másolása.)

3. II. Ulászló házasságkötése 1502. címen a következőket tartalmazza: II. Ulászló levelei 1501, s házassági szerződése; továbbá az előbbi szám alatt említett leírás u. azon kéziratból másolva s végül II. Ulászlónak két levele 1502. és 1503-ból. (Petrovics másolata.) 74 l.

4. Joachimi Rusdorfii nobilis Germani litterae de republica ad diversos reges. 1630. Bethlen Gábornak ajánlva. (Levelek Bethlen Gáborhoz, Bethlen Istvánhoz, Szenci Molnár Alberthez stb.) Idegen kéz másolata, (114 l.) a kasseli könyvtárból (Évk. III. 15.)

5. Strassburg Pál diplomáciai megbízatására (1631—34.) vonatkozó levelek, jelentések. 130 sztl. levél. Idegen kéz másolata a kasseli könyvtárból. (Évk. III. 15.)

6. Regni Hungariae fines et dominatus amplitudo. (A párizsi kir. könyvtárból: Ms. Lat. 6238. p. 20. Kimutatás III. Béla király jövedelmeiről stb.) Petrovics másolata.

7. A magyar követek beszédei az 1614-i linci gyűlésen. A wolfenbütteli könyvtárból, Petrovics másolata, 22 sztl. levél.

8. Succincta narratio de regibus Hungariae ex chronico Johannis de Utino. A wolfenbütteli könyvtárból. Petrovics másolata. 12 sztl. l.

Reise eines Bergmanns von Freiburg nach Oberungarn. A 17. sz. utolsó tizedéből. A berlini kir. kv. tár kéziratából. (V. ö. Tudománytár, 1834. I. 214.) Korábbi jelzete: M. Tud. Akad. kéziratára. Vegyes, 4° 87. sz. Petrovics ellenőrzése alatt készült másolat. 131 oldal.

Petrovics Frigyes jelentései (I. f.) a M. Tud. Akadémiához Berlinből (1833. kiadva Tudománytár I. 1834. 209—213. ll.), Frankfurtból (1834. szept.), Párizsból (1835. január és szept.) — Ismertetése a *hága*i kir. levéltár magyar anyagának,

a *berlini* kir. könyvtár »kéziratai közt található és Magyarországot illető dolgok«-nak, a *wolfenbütteli* magyar vonatkozású kéziratoknak, a *hamburgi* városi, a *göttingi* egyetemi, a *kasseli* országos, a *frankfurti* városi, a *heidelbergi* egyetemi, a *stuttgarti* királyi, a *karlsruhei* nagyhercegi, a *párizsi* Arsenal, a párizsi királyi könyvtárak magyar vonatkozásainak. Néhány jegyzet a *bretagnei* levéltárakból, felsorolása a francia nemzeti levéltár magyar vonatkozású okleveleinek s végül a *vatikáni* levéltár u. azon tárgyú okleveleinek. — Számos külföldi könyv- és levéltár nyomtatásban már megjelent katalógusának magyar anyaga.

A II. füzetben: A következő *könyvtárak* ismertetése: Bordeaux (városi), Nantes (városi), British Museum kéziratairól jegyzetek, Cambridge, Oxford (Bodley), Amsterdam, Hága (királyi), Frankfurt (városi), Hannover (királyi), Párizs (Arsenal), Bremen, Erlangen (egyetemi), Wolfenbüttel, Halle (egyetemi), Wittenberg, Hamburg (városi), Lipcse (egyetemi és városi), Göttinga (egyetemi), Bruxelles (városi), Weimar, Jena, Kassel (nyilvános), Karlsruhe, Darmstadt, Stuttgart, München (királyi), Marburg.

(E két füzet korábbi jelzete: M. Tud. Akadémia kézirataira. Tört. Diplomatika. 2° 58. sz.)

Országgyűlési (magyar-) *iratok másolatai* az 1531—1559. közt megtartott országgyűléseknek a bécsi Staatsarchivban őrzött anyagából. (Korábbi jelzete: M. Tud. Akadémia kézirataira. Tört. Oklevéltár. 4° 24. szám.) A másolatok legnagyobb részt kiadva: *Fraknói V.: Magyar Országgyűlési Emlékek I—III. köteteiben.*

Petrovics Frigyes halála után a másolások ügye megakadt. Az Akadémia pénzügyi helyzete nem engedte külön kutatók és másolók külföldre való kiküldését s ennek következtében meg kellett elégednie önkéntes, alkalmi vállalkozókkal, olyanokkal, akik külföldi utazásaikat esetleg kutató- és másolómunkára is felajánlották. Ilyen volt 1837-ben Vass László tiszt. tag, aki Brüsszelben és Párizsban kutató magyar vonatkozású kéziratok után,¹⁸ vagy Szalay László, aki 1838. szeptemberétől 1839. februárjáig tartó külföldi utazása közben különösen a párizsi királyi könyvtár magyar vonatkozásaira fordított nagyobb figyelmet, ott másolatot, sőt maga is másolt.¹⁹

Szalay László másolatai a párizsi kir. könyvtár kézirataiból:

¹⁸ 1780—1842. Rövid életrajza. Évkönyvek. VI. (1845.) 141. l. — Belgiumi jelentése, Évkönyvek. IV. 52—53. ll.

¹⁹ Rövid jelentés, Évkönyvek. V. 14—15. ll.

Pietro Busto: *Descrizione della Transilvania 1595*. 12 sztl. I.

Verancsics Antal 1532. febr. 20-i levele Corsinohoz. (Megvan Petrovics másolatai III. k.-ben is.)

I. Ferenc francia király 1527. febr. 24-i levele János királyhoz és ez utóbbi válasza 1527. ápr. 26. (Megvan Petrovics másolatai III. kötetében is.)

Okiratok Bethlen Gáborra vonatkozólag, 1620. 3 drb. (Szalay másolatai, megtalálhatók a »Párizs« feliratú dobozban.)

1840-ben Jancsó udvari titkár *Krems* város levéltárának magyar vonatkozású irataiból készített német nyelvű regestákat. A regesták az 1446—1527. közti évek történetére vonatkoznak. (A jegyzék megtalálható az »Ausztia« jelzésű dobozban.)

1844-ben *Taubner Károly* I. tag és *Wenzel Gusztáv* olasz és dalmát levéltárakban kutattak, hogy »az Akadémia megbízatából az ottani könyv- és levéltárakat hazánk történeteinek tekintetéből« átvizsgálják.²⁰

II.

A kutató- és másoló munka ettől fogva mintegy másfél évtizedig szünetelt s legfeljebb csak esetlegesen folyt. *Horváth Mihálynak* a brüsszeli állami levéltár anyagából vett másolati gyűjteménye azonban, mely »*Magyar Történelmi Okmánytár a Brüsszeli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból*« címen a Magyar Történelmi Emlékek Okmánytárak c. sorozatának I—IV. köteteként 1857—59-ig megjelent,²¹ nemcsak újból reáterelte az Akadémia figyelmét a külföldi levéltárak és könyvtárak magyar vonatkozású anyagára, illetőleg ez anyag rendszeres másoltásának fontos érdekeire, hanem egyúttal munkaprogrammot és életcél adott néhány magyar emigránsnak is. Az

²⁰ Évkönyvek. VII. 65—66. II.

²¹ A Tört. Bizottság másolatgyűjteményében is van Horváth Mihálytól egy kötet másolat. (Korábbi jelzete: M. Tud. Akadémia kéziratára. Tört. Ivrét. 208. sz.) A másolatok (148 drb.) a Hg. Esterházy-család kismartoni levéltárából valók és az 1617—1645 közti évek történetére vonatkoznak. Az itt másolatban lévő okiratokat Horváth Mihály regesztákban kiadta: *Kismartoni regesták 1617—1645* címen a Magyar Történelmi Tár X. kötetében (Pest, 1861.) 3—110. II. Ugyancsak Horváth Mihálytól származik a „Pótlékok a Brüsszeli Magyar Okmánytárhoz. Hatvani Mihály által“ feliratú kis másolatgyűjtemény is, mely az 1626—1637 közti évekből tartalmaz másolatokat. (A „Hollandia és Belgium“ feliratú dobozban.)

Akadémia ebben az időben már csak politikai tekintetek miatt sem gondolhatott ugyan arra, hogy a külföld nagyobb városaiban megtelepedett magyar emigránsoknak közvetlen megbízásokat adjon levéltári kutatásokra és másolásokra, de — mint Horváth Mihály esetében tette —, elfogadta, kiadta és honorálta a beküldött másolatokat, ha azok a kiadás követelményeinek megfeleltek. Ekként kapcsolódott be a magyar történeti kutatásokba a magyar emigráció is és ekként vált lehetségessé számos oly levéltár anyagának feltárása és közkinccsé tétele, melyekre az Akadémia a rendes körülmények között csak később, a kutató- és másoló munka előrehaladottabb állapotában gondolt volna. Horváth Mihály is megjegyzi a Brüsszeli Okmánytár I. kötetéhez írt előszavában, hogy »első tekintetre tán egy-némely olvasót meg fog lepni, hogy magyar történelmi okmányokat oly országból hozok hazám fiainak ajándokul, mely az európai szárazföld legnyugatibb végén, az Atlanti tenger partjain, hazánktól oly messze fekszik s evvel sohasem létezett szorosabb sem barátságos, sem ellenséges viszonyban«.

A Brüsszelben őrzött »Archives Générales du Royaume de Belgique« anyagából több oklevél másolata megjelent *Berzeviczy Albert: Acta vitam Beatricis reginae illustrantia*. Budapest, 1914. c. kiadványában. (Mon. Hung. Hist. I. Dipl. XXXIX.) Az itt közzétett oklevelek kiegészítik Horváth Mihály közleményeit. — A bizottság gyűjteményében mindössze néhány kiadott oklevél másolata található.

Horváth Mihálynak imént idézett megjegyzését sok tekintetben arra az oklevéltárra is vonatkozathatnók, mely: *Magyar Történelmi Okmánytár londoni könyv- és levéltárakból* címen Simonyi Ernő szerkesztésében 1859-ben jelent meg s a Magyar Történeti Emlékek Okmánytárak című sorozatának V. kötetét alkotja. Simonyi oklevéltára azonban abból a szempontból is figyelmet érdemel, mert a legnagyobb angliai könyvtáraknak és gyűjteményeknek ismertetése kapcsán lehetőleg mindenütt rámutat a magyar vonatkozású anyagra és ezzel mintegy kijelöli a további kutatások irányát. Simonyi londoni oklevéltára egyébként csak mutatóul tekinthető abból a magyar vonatkozású, rendkívül gazdag levéltári anyagból, amely az angol levéltárakban és könyvtárakban található. Ennek tekintette ő maga is. Innen van az, hogy mikor életviszonyai úgy ala-

kultak, hogy 1861-től fogva újból Angliában volt kénytelen megtelepedni, azonnal folytatta a kutató- és másoló-munkát. Míg azonban korábban minden magyar vonatkozás egyformán érdekelte, 1862-től fogva érdeklődése már csak a Rákóczi-korra (1703—1711.) szorítkozott. Az angol Public Record Office Rákóczi-kori anyagát, így különösen Stepney diplomáciai iratait tervszerűen másolgatta s a másolatokat 1862—63. folyamán részletekben megküldte Toldy Ferencnek, a Történettudományi Bizottság akkori előadójának azzal a céllal, hogy a teljes anyag a Monumenták közt kiadassék. A másolások 1864. elején bevégeződtek, de az ekként gyűjtött anyag az Archivum Rakocianum II. osztályában csak jóval később jelent meg: *Angol diplomáciai iratok Rákóczi Ferenc* korára címen három kötetben, 1871—1877-ig.

Simonyi Ernő a kutató- és másológymunkákban tulajdonképpen sohasem ismert pihenést. Bárhova vezette is sorsa, mindig talált levéltárakat és könyvtárakat, melyekben kutatható magyar történelmi emlékek és vonatkozások után. Olaszországi tartózkodása idején különösen a florenzi levéltárakban dolgozott és már 1863-ban készen volt a brüsszeli és londoni okmánytárak mintájára *Florenzi Okmánytára*. Az idevágó másolatok 1864-ig már 1000 oldalra terjedtek s ez az anyag Simonyi újabb florenzi kutatásainak eredményeként 1866—67-ben nagy arányokban tovább bővült.

A *Florenzi Okmánytár* a Tört. Bizottság másolatgyűjteményében őriztetik. Két kötetből áll. Az első másolati kötet 1380—1482-ig terjed és 1000 oldalnyi, 400 drb. másolatot tartalmaz. A második kötet 1385. február 15-tel kezdődik és 1492-vel végződik; 1460 oldalnyi, 561 drb. másolatot tartalmaz. Ez utóbbi kötetből azonban hiányzik a 848—1000. számozott levél.

Ezeken kívül a firenzei másolatok közt még három (nem Simonyitól és nem Mircsétől származó) másolat található. Az egyik: *De origine regni Hunnorum* (14 sztl. oldal), a másik: *Narratio quedam de rege Hungariae, qui uxorem ex Anglia duxit.* (20 sztl. oldal.) Ezek eredetije a Laurentianaban őriztetik. — Firenzéből származik a *Vita di Giovanni Corvino* és a *Vita del re Mattia Corvino* c. másolat is. A Mátyás király életéről szóló másolat tartalmilag azonos a Simonyi-féle másolattal. 1840-ben másolták le. (Kiemelve a M. Tud. Akadémia kéziratárából, ahol a következő jelzetet viselte: Tört. Ivrét. 142. sz.)

Ugyancsak Simonyi Ernőtől származik a *Mátyás király életéről* szóló firenzei kéziratnak másolata is, amely szintén megtalálható a másolatgyűjteményben. Terjedelme 74 levél.

A Simonyi-féle másolatok egy része ki van adva a *Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou-korból* c. kiadvány II. és III. kötetében.

Mikor Simonyi 1865—66-ban Spanyolországban megfordult, első gondja volt a *spanyol levéltárak* átkutatása. Erre vonatkozólag idézzük Párizsból kelt és Toldy Ferenchez intézett levelének (1865. január 19.) következő részletét: »Midőn utolsó leveletem írtam Kegyedhez Valladolidbul, éppen azon czélbul mulattam ott, hogy a közel eső *Simancas* várában tartott spanyol országos levéltárat megtekintsem. A hol találtam is Magyarországra vonatkozó okmányokat, nem ugyan oly számban, mint reméltem, miután V. Károly, kinek korából legtöbb lehetett volna, levelezését Spanyolországba hozó hajó elsülledt s az okmányok elvesztek. Egyéb iránt én az itt találtató Magyarországra vonatkozó okmányok kijegyzésérül már gondoskodtam és a jövő Májusban újra szándékozván Spanyolországot meglátogatni, a midőn azokat, mellyek érdekekkel bírnak, le fogom másoltatni és az Akadémiának átküldeni. Van Spanyolországban egy más igen érdekes s nagy becsű levéltár is, ez az *Aragoni Korona levéltára* (Archivo General de la Corona de Aragon), amely *Barcelonában* tartatik. Ezt is meglátogattam s több érdekes okmányt találtam benne Magyarországra vonatkozót, ott is intézkedtem azoknak lemásoltatása iránt. Ezen kívül még *Madridban* a Bibliotheca Nationale kézirat gyűjteményében is van szép számmal Magyarországra vonatkozó oklevél, de ezek nagyrészben a XVI. század vége s a XVII. első felébül származnak. De amennyiben történelmi érdekekkel bírnak, ezeket is másoltatom. Ebbül látja Kegyed, hogy én Spanyolországra nézve a Történelmi Bizottság kívánságát megelőztem. Meg lehetnek győződve, hogy én sehol sem fogom elmulasztani hasonlót tenni, ahol alkalmam leszen megfordulni.«²²

A Történelmi Bizottság tulajdonában lévő másolatgyűjteményben a simancasi anyag három nagy dobozban van elhelyezve. Ezekben azonban nem tudtam nyomára akadni a Simonyi-féle másolatoknak. Valószínűnek látszik,

²² A Tört. Bizottság 1865. évi iratai között.

hogy a simancasi másoltatás csak terv maradt. Simonyi maga is megemlíti 1866. december 13-án Turinból kelt levelében, hogy »Spanyolországban távol létemben nehezen megy a másoltatás, huzamosabb ideig ott maradnom pedig egyéb foglalatosságaim nem engedik«. ²³

A *barcelonai* levéltárban 1896. nyarán *Thallóczy Lajos* is végzett kutatásokat, ²⁴ melyek eredményéről jelentést tévén a bizottságnak, az akként határozott, hogy II. Endre 1234. évi oklevele lefényképeztessék, a *Thallóczy* által kijegyzett 154 darab magyar vonatkozású oklevél pedig másolatba vétessék. ²⁵ A bizottság másolatgyűjteményében mindamellett sem a jelzett fénykép, sem pedig a másolatok nem találhatók meg.

A *Rákóczi-Aspremont levéltár Rákóczi-anyagának másolat-gyűjteménye*. Csaknem ugyanakkor, amidőn *Simonyi Ernő* Angliában megkezdte a *Rákóczi-korra* vonatkozó történeti anyag másolását, *Nagy Iván* I. tag egy beadványt terjesztett (1861. okt. 4.) a Tört. Bizottság elé, melyben egy *Rákóczi-okirattár* megindítását hozta javaslatba. *Nagy Iván* szerint a tervezett kiadványnak tartalmaznia kellene »mindazon leveleket, mellyeket a *Rákóczi-korszak* szereplő egyénei írtak a törvényhatóságokhoz, amellyeket ugyancsak egymáshoz intéztek közügyekben«. E célra azonnal felajánlotta *Nógrád* megye levéltára *Rákóczi-kori* iratainak és gr. *Esterházy Antal* levelező könyvének másolatát. ²⁶ A beadvány érdemleges tárgyalására nem került a sor, a jegyzőkönyvekben legalább is nincs nyoma ennek, bizonyára azért, mert az Akadémia igazgatósága nem rendelkezett megfelelő fedezettel. A bizottság ugyanekkor *Simonyi Ernő*nek az angol levéltárakból gyűjtött *Rákóczi-kori* másolatait sem tudta honorálni, sőt fedezet-hiány miatt a másolások szüneteltetését is elhatározta.

Mikor azonban *Szalay László* kezdeményezésére gr. *Erdődy István* hajlandónak mutatkozott a *Vörösvárott* őrzött *Rákóczi-Aspremont* levéltárat megnyitni a kutatók előtt, sőt ennek a páratlan értékű történeti anyagnak egy részét azonnal felszállította Budapestre, hogy az az Akadémia rendelkezésére állhasson, haladéktalanul intézkedés

²³ A Tört. Bizottság 1866. évi iratai között.

²⁴ A bizottság 1895 okt. 12., 1896 május 30-i üléseinek jkönyvei.

²⁵ A bizottság 1896 okt. 31-i ülésének jkönyve.

²⁶ A Tört. Bizottság 1861. évi iratai között.

történt a másolások megkezdésére. Szalay néhány hónap mulva elhalt ugyan (1864. júl. 17.), *Csengery Antal*, akkori másodelnök azonban személyesen vette kezébe a másolások irányítását és gondoskodott a másolásokra szükséges fedezet előteremtéséről is. A másolások a szűkre szabott fedezetre való tekintettel, lassan haladtak előre, de 1870-ben mégis mintegy 1700 nagy ívnyi másolat állott készen. Ez a mennyiség a következő évek alatt »nagyobb mérvű javadalmazás segélyével« jelentékenyen megnövekedett. 1872-ben a vörösvári levéltár történeti értékkel bíró anyagának legnagyobb része le volt másolva^{26a} s ettől fogva a kutatók rendelkezésére is állott.

A Rákóczi-Aspremont levéltárnak, amely közben a Magyar Nemzeti Múzeum letétjébe került, másolati anyaga jelenleg 25 dobozban van elhelyezve a következő csoportosításban:

1. doboz. Rákóczi és a porta. 1710.
Bonnac marquis levelei. 1704—1706.
Ferriol konstantinápolyi francia követ levelei. 1706—10.
A francia kormány anyagi támogatása. 1704—1708.
Kulcsok titkos irások megfejtéséhez (Rákóczi-kor).
2. doboz. Rákóczi diplomáciai iratai. 1705—10.
3. doboz. Rákóczi diplomáciai iratai. 1708—12.
Rákóczi diplomáciai iratai. 1711—12.
Vetésy követjelentései. 1710—11.
4. doboz. Rákóczi diplomáciai iratai. 1710—12.
Rákóczi diplomáciai iratai. 1711—12.
5. doboz. Diplomáciai jelentések Danzigból. 1704—1708.
Groffey Fülöp és mások levelei. 1705—10.
Gortholdt (Kortholt) jelentései. 1708—10.
Brenner és Clement levelei. 1712.
6. doboz. Rákóczi diplomáciai levelezése. 1707.
Rákóczi levelei feleségéhez. 1707.
Diplomáciai levelezés. 1708—11.
Vetésy kiküldetése. 1710.
Diplomáciai levelezés. 1712.
7. doboz. Kray Jakab számadásai. 1705—1709.
Ugyanannak elszámolásai, jelentései 1704—708.
és levelei. 1708.
8. doboz. Bay Mihály és Pápay Gáspár követsége. 1705.
Nedeczky Sándor és Thalaba orosz követsége. 1707—10.

^{26a} V. ö. az 1864 október 17-i bizottsági ülés jegyzőkönyvének 14. pontjával. (A Bizottság irattárában.) Továbbá *Thaly Kálmán* előszavával: *Archivum Rakocianum* I. k.

- Dániel Péter követsége. 1709—10.
 Ráday Pál benderi követsége. 1709—10.
 Gróf Teleki Mihály és Pápay János követsége. 1709.
9. *doboz.* Horváth Ferenc és Pápay János követségi jelentései és levelei. 1705—1707.
 Pápay Gáspár jelentései. 1705—10.
10. *doboz.* Erdély, Havasalföld és Moldva különösen. 1707—8.
 Erdély a Rákóczi-korban. 1704—11.
 Gróf Pekry Lőrinc levelei 1704—1708. és periratai. 1708.
 Gróf Mikes Mihály levelei. 1708—10.
11. *doboz.* Lengyel zsoldosokra vonatkozó iratok. 1709—10.
 Rákóczi és Lubomirsky. 1704, 1708, 1709.
 Rákóczi lengyel, orosz, porosz és svéd kapcsolataira vonatkozó iratok. 1705—11.
 Rákóczi és a lengyel korona. 1707.
 Nagy Péter cár, II. Ágost lengyel király stb. levelei Rákóczihoz. 1704—11.
 Rákóczi Lengyelországban. 1702—703.
12. *doboz.* Gróf Bercsényi Miklós levelei. 1704—12.
13. *doboz.* Gróf Károlyi Sándor levelei. 1704 február-november, 1705, 1706.
14. *doboz.* Gróf Károlyi Sándor levelei. 1707, 1708, 1709. április-december.
15. *doboz.* Károlyi Sándor levelei. 1710, 1710. december—1711. május.
 Bottyán János és Ottlyk György levelei. 1708—1709.
 Voinovich levelei. 1708.
 Ráti Gergely udvari titkár levelei. 1704—12.
 Ocskay László kivégeztetésére vonatkozó iratok. 1710.
 Gróf Nádasdy Ferenc levelezése. 1704. (A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratgyűjteményéből. Fol. Hung. 181.)
16. *doboz.* Gróf Forgách Simon levelei. 1704—12.
 Gróf Esterházy Antal levelei. 1704—11.
17. *doboz.* Rákóczi sajátkezű fogalmazványai. 1704, 1705, 1706, 1712.
 Rákóczi hercegi címéhez iratok.
 Rákóczi Juliánna levelei Rákóczi Ferenchez. 1706—708. és Rákóczi Juliánnára vonatkozó iratok.
 Thököly Imrére vonatkozó iratok és levelek 1677-től fogva.
 Vallásügyi iratok. 1704—10.
18. *doboz.* A szatmári béke és előzményei. 1711.
 Az emigráció Lengyelországban. 1711—12.
19. *doboz.* Vegyes tartalmú iratok és levelek az 1703—1711. évek történetéhez.
20. *doboz.* Az ónodi országgyűlés történetéhez. 1707.
 A kassai gyűlés jegyzőkönyvei. 1707.
 A szécsényi országgyűlés történetéhez. 1705.

- A gazdasági tanács működéséhez. 1705.
 A szenátus működéséhez. 1706—707.
 A fejedelmi tanács jegyzőkönyve. 1704—705.
 Birtokadományok jegyzéke. 1703—707.
 Az egri tanácskozások iratai. 1708.
 Iktatókönyv-töredék. 1703—704.
21. *doboz.* Protocollum instantiarum 1704, 1705, 1706, 1707, 1708, 1709.
 22. *doboz.* Munkács és Kassa várak Rákóczi-kori történetére. Érsekújvár vára. 1708—10.
Eperjes városa. 1710.
Napló Szatmár ostromáról. 1703—704.
 23. *doboz.* Udvartartási és gazdasági iratok, kimutatások, efszámolások. 1702—12.
Limitatiók. 1706.
 24. *doboz.* Rákóczi jaroslawi uradalmára vonatkozó számadások, kimutatások stb. 1703—12.
 25. *doboz.* A vörösvári (Rákóczi-Aspremont) levéltárból vett másolatok a XVI—XVIII. századra vonatkozólag.
A Tört. Bizottságnak a Rákóczi-Aspremont levéltár anyagán kívül egyéb Rákóczi-kori másolatai is vannak. Ezek az egyes másolatgyűjtemények (Párizs, Berlin) ismertetésében fognak felemlítettetni.

III.

Nápolyi levéltári másolatok.

A Történelmi Bizottságban már 1862. októberében szóba került a nápolyi kir. levéltárban végzendő kutatások, illetőleg másolások ügye. *Simonyi Ernő* ugyanis arról értesítette a bizottságot, hogy »egy ismerőse Nápolyban kész a kir. levéltárban levő Hungarica-kat másolni«. Ezt a bejelentést a bizottság nagy örömmel fogadta.²⁷ Annak nincs nyoma, hogy a *Simonyi* által kilátásba helyezett másológymunka valóban megindult-e, vagy csak terv maradt; annyi azonban kétségtelen, hogy ettől az időtől fogva a bizottság érdeklődése a nápolyi levéltár magyar anyaga iránt állandóan élénk maradt. Innen van az, hogy amikor a bizottság 1864. október 17-i ülésén *Csengery Antal* felolvasta az akkor Nápolyban tartózkodó *Óváry Lipót* magyar emigránsnak (szept. 26-i) levelét, melyben *Óváry* másolások végzésére ajánlkozott; a bizottság azon-

²⁷ A Bizottság 1862 október 3-i ülésének jegyzőkönyve.

nal elfogadta ezt az ajánlatot és megbízta Wenzel Gusztávot, hogy Óváry számára »némi utasítást készítene«.²⁸

Óváry a megbízás alapján még 1864. őszén megkezdte az ottani kir. levéltár tisztviselőinek közreműködésével a másoltatást és a másolatokat azonnal meg is küldte a bizottságnak. 1864. végén azonban az új olasz kormány az eskü megtagadása miatt több levéltári tisztviselőt, jobbára papokat, felfüggesztett állásuktól,²⁹ az állásukban meghagyott tisztviselőket pedig a folyó munkák végzésére utasította. Ennek következtében 1865. tavaszától fogva Óváry maga végezte a kutatást és a másolást.³⁰ A nehézségekkel tisztában volt; elsősorban tudatában volt annak, hogy az oklevél-olvasásban és másolásban nincs gyakorlata, másrészt azonban arról kellett meggyőződnie, hogy »ezen Olaszthonban tán leggazdagabb, mindenesetre legérdekesebb levéltár egyúttal a legrendezetlenebb is«. Ennek oka szerinte az, hogy »a régi nápolyi kormány majd semmit sem tett e megbecsülhetetlen kincsek rendbehozása iránt, a jelen olasz kormánynak pedig még igen sok időre, de különösen kitűnő diplomatikai erőkre van szüksége, hogy az általa megkezdett óriási munkát, nem mondom befejezhesse, de csak folytathassa. A kormány ugyanis feladatul tűzte ki magának ez eltemetett kincseket sajtó útján hozni napvilágra«.³¹

A másolás megkezdése és a levéltár anyagának közelebbi megismerése után Óváry belátta, hogy csak abban az esetben végezhet eredményes munkát, ha a kutatásban és másolásban rendszert követ. Ezért néhány heti ingadozás után abban állapodott meg, hogy megkezdji az *Anjou-kor Regestái* című gyűjtemény magyar anyagának rendszeres másolását és csak az idevágó anyag másolásával fog foglalkozni.³² Óváry ezt a munkát akkor is folytatta, amikor a magyar légió feloszlata után elvállalta a *Giornale d'Italia* segédszerkesztői állását,³³ csakhogy ettől fogva a másolás jóval lassabban haladt. Mikor megalakult az új felelős magyar kormány, melynek kultuszminisztere

²⁸ A Bizottság 1864 október 17-i ülésének jegyzőkönyve.

²⁹ Óváry Lipót 1865 január 20-i levele a Bizottság irattárában.

³⁰ Óváry 1865 április 27-i levele. U. o.

³¹ Óváry 1865 május 13-i levele. U. o.

³² Óváry 1865 július 5-i levele. U. o.

³³ 1866 nov. 18-i levele. U. o.

br. Eötvös József, a Tört. Bizottságnak aktív és különösen a forráskiadás iránt érdeklődő tagja volt, Óváry a másolások gyorsabb ütemének biztosítása végett beadványt intézett a miniszterhez, melyben reámutatott arra, hogy »a magyar történelemre vonatkozó kutatásait bevégezhetni reméli, ha a magyar kormány részéről a folyó évre kellő pénzsegélyben részesíttetnék«, mely őt abba a helyzetbe hozná, hogy »kizárólag a levéltári munkáknak szentelhesse idejét«. ³⁴ A bizottság Óváry Lipót kérését a maga részéről is melegen támogatta, ³⁵ mire br. Eötvös József a folyó és a következő néhány évre évi 1500 forintot utaltatott ki számára, de azzal a kötelezettséggel, hogy Óváry kutatásainak eredményéről legalább félévenként jelentést tenni tartozik a kultuszminisztériumnak. ³⁶

Mint Óvárynak a bizottsághoz sűrű egymásutánban küldött jelentései mutatják, Óváry valóban nagy szorgalommal kutatta át a nápolyi levéltár egyes osztályait és gyűjteményeit és belőlük számtalan, magyar vonatkozású kivonatot és másolatot készített és küldött a minisztérium útján az Akadémiának. A bizottság ezen eredményes munka látára több esztendőn keresztül kieszközölte számára megbízatása meghosszabbítását és bár e tekintetben néha nehézségek mutatkoztak, egészben véve 1873. végéig zavartalanul kutathatott és másolhatott a nápolyi s utóbb a firenzei levéltárakban. Ez év végével megszűnt a minisztérium javadalmazása és mivel a bizottság erre a célra nem rendelkezett megfelelő fedezettel, 1873. végén Óváry megbízatása megszűnt. A bizottság a végzett munkával meg volt elégedve és 1874. január 10-i ülésén *Horváth Mihály* elnök javaslatára jegyzőkönyvileg fejezte ki »köszönetét azon buzgó és sikeres munkásságért, melyet Óváry úr kifejtett s nem csekélynek nyilatkoztatá azon eredményt is, hogy most a nápolyi gyűjteményeknek magyar történelmi tartalmáról kellőleg tájékozva vagyunk, de elismeri azon pozitív becsét is, melyet sok velünk közlött adatoktól megtagadni nem lehet«.

³⁴ Br. Eötvös József 1868 ápr. 29-i leirata. Eredetije a Bizottság irattárában.

³⁵ 1868 május 3-i bizottsági ülés jkve.

³⁶ Br. Eötvös József 1870 február 4-i levele. Eredetije a Bizottság irattárában.

A nápolyi levéltárból vett másolatok külön dobozban vannak elhelyezve. A másolatoknak az a része, mely az Anjoukorra vonatkozik, ki van adva a *Magyar Diplomáciai Emlékek* az Anjou-korból c. kiadványban. (Szerk. *Wenzel Gusztáv*. Budapest, M. Tud. Akadémia. I. k. 1874, II. k. 1875, III. k. 1876.) Az 1474—1480. közti időkre vonatkozó anyagot a *Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából*, 1458—1490. c. kiadvány I. k. (Szerk. *Nagy Iván* és *Br. Nyáry Albert*. Budapest, 1875.) tartalmazza.

A Farnese-levéltárból vett másolatok (1565—1627.) különösen Bocskay István és Bethlen Gábor korára nézve jelentősek. Regesztáik. *Óváry*: II. és III. k.

A Biblioteca Nazionale-ból vett másolatok krónikamások vagy kivonatok az 1243—1450. közé eső időre. *Óváry*: I. k.

Velencei másolatok.

Három esztendővel azután, hogy a bizottság Óváry Lipót nápolyi kutatásainak és másolásainak ügyében döntött (1864. okt. 17.), vagyis 1867. október 19-én, került a bizottság elé *Barátosi Mircse Jánosnak: Milanói Magyar Okmánytára*, mely a milanói levéltárak magyar vonatkozásainak sajtó alá készített másolatait tartalmazta.³⁷ Az anyagot *Wenzel Gusztáv* bírálta felül, aki az egy kötetnyi másolati anyagot kiadásra érdemesnek találta. Bár a bizottság úgy döntött, hogy a Mircse-féle Okmánytár a Magyar Történelmi Emlékek sorozatába felvéteessék,³⁸ a gyűjtemény önállóan sohasem látott napvilágot.

Mircse János azonban Milanói Magyar Okmánytára kéziratának benyújtásával egyidejűleg azt az ajánlatot tette a bizottságnak, hogy készségesen vállalkoznék az olasz levéltárak magyar anyagának rendszeres felkutatására és másolására; erre magában hivatottságot is érez, mert már évek óta kutat és másol a legkülönbözőbb olasz levéltárakban. A *szárd kormány* ugyanis 1863—64. körül azt tervezte, hogy az olasz levéltárakból összegyűjteti és lemásoltatja »azon irományokat, amelyek történelmünkre vonatkozhatnak és azoknak ritkább és nemesebb részeiből egy Magyar Diplomatikus Okmánytárt nyomtatna, valamint a fel-

³⁷ Barátosi Mircse János 1867 okt. 4-i levele. A Bizottság irat-tárában.

³⁸ V. ö. a Bizottság 1867 nov. 5. és dec. 7-i üléseinek jegyzőkönyvével.

lelt új adatok alapján hazánk általános történelmét 1526—1862-ig sajtó alá bocsátaná». Mirce szerint »ment is a dolog hatalmasan, a birodalmi levéltárnokok ez irányban működni sürgős és szoros rendeleteket kaptak, sok kül- és belföldi tudósok tolla meg vala szerevve, költség nem kimélődött, sőt el volt a programban határozva, hogy a jelen év végével az összes munkálatok bevégezettek legyenek. Fájdalom, a mult évi események szétrombolták a munkába fogott építményt. A prágai béke után nem vala érdemes az idegenek érdekében áldozatot hozni az efféle vállalatokra, sőt megszüntetének s beállítának e tárgyban minden további lépéseket«.

Mirce 1864. óta állott ezen nagyarányú tudományos vállalkozás szolgálatában s mint ilyen, a kutatás szempontjából rendkívül kedvező helyzetbe került. »A birodalmi és sok nemes, hercegi, városi, szerzetes és fejedelmi családoktól származó magánlevéltáraknak legbensőbb szervezeteivel, viszonyaival és az azokhoz tartozó hivatalnokokkal megismerkedtem — írja jelentésében —, titkosabb és kényesebb kincseit az említett levéltáraknak akadályok nélkül megközelíthettem, egyszóval ez országban oly előnyök közt állok a levéltárak búvárlása tekintetében, amilyenbe csakis rendkívüli események szüleményei ezeriben egyszer hozhatnak magyar embert.«³⁹ Minthogy Mircsét *Kossuth Lajos* is ajánlotta (Turin, 1867. április 23.), sőt *Klapka György* is szót emelt érdekében (1867. május 3.),⁴⁰ a bizottság Mircsét megbízta az olasz levéltárakban végzendő másolásokkal. Mivel azonban ez idő szerint nem rendelkezett megfelelő fedezettel, báró *Eötvös József* kultuszminiszterhez fordult az évi 1500 forintban megállapított tiszteletdíjnak folyósítása végett.⁴¹ Báró Eötvös József készségesen teljesítette a bizottság kérését, de feltételül szabta, hogy a bizottság »a Mirce János által eszközendő másolások felett a legnagyobb szigorral őrködjék; nevezett másoló a tett másolásokat minden hó végén küldje be, továbbá minden küldemény külön-külön mutattassék be az összes ülésnek, mely azután egyelőre a történelmi bizottság irattárában állíttassék fel«. Kívánta továbbá, hogy

³⁹ Mirce János 1867 október 4-én kelt jelentéséből. A Bizottság irattárában.

⁴⁰ Mindkét levél eredetije u. o.

⁴¹ Az 1867 nov. 5-i és dec. 7-i bizottsági ülések jegyzőkönyvei szerint.

a »fennt írt bizottság lássa el kellő *utasítással* nevezett Mircse Jánost, mely utasításnak másolata tudomásulvétel végett« küldessék meg a miniszternek. A tőle megkívánt utasításba a következőket kéri felvétetni: »Legyen ügyelettel a másoló arra, hogy minden okmányra a város és levéltár nevét, valamint a levéltári számokat is pontosan feltegye, a XV. század előtti okmányoknak leírását is adja a legfontosabb aláírásokról s keletekről s azon netalán előforduló helyekről, melyeknek hű olvasásáról nem biztos, szalmapapíron másolatot vegyen«. Másolatait elküldés előtt pontosan vesse össze az eredetiekkel. Már megjelent, vagy másolatban meglevő okiratot »a netaláni variánsok eseteit kivéve«, mellőzze. Továbbá »az olaszországi számos és különböző nevű praetendus hercegeknek, még ha magyar királyoknak címezték is magokat, okiratait, amennyiben nem vonatkoznak magyarországi machinációkra, mellőzze. Azon okmányoknál, melyekben Magyarországot és más államokat egyesesen illető tárgyak vannak, a Magyarországot nem illetőket mellőzze«. Végül pedig »kiváló gondja legyen rá, hogy másolásaiban semmiféle politikai rokon- vagy ellenszenv ne vezesse, sőt a Magyarország irányában ellenséges indulatú államférfiak levelezéseit is kutassa fel s másolja le«. Általában véve tartsa szem előtt, hogy törekedjék a levéltárak anyagának teljes kimerítésére »s egy várost se hagyjon el épen e szempontból addig, míg minden abban találtató levéltárt át nem kutatott«. ^{41a}

Mircse a bizottság 1868. február 1-i ülésén személyesen mutatta be *Milanói Magyar Okmánytára* második részét, továbbá azt a másolat-gyűjteményt, mely »*Zsigmond császár és király levelestára 1427—1432.*« címet viselte. A bizottság az ekkor bemutatott másolati anyagot kiadásra alkalmasnak találta, de a kiadás sorrendjének tekintetében azt határozta, hogy a Zsigmond-kori levelestár »azonnal sajtó alá bocsátandó«. Mircse ezzel be is fejezte munkáját Milánóban, még ugyanazon év tavaszán *Velencébe* érkezett, hogy megkezdje az ottani levéltárak rendkívül gazdag magyar anyagának másolását. Nagy szorgalommal dolgozott, s ennek következtében 1868. szeptemberében már kb. 120 ívnyi másolatot küldhetett a bizottságnak, mely azt jelentette erről a küldeményről a mi-

^{41a} Br. Eötvös József 1868 máj. 7-i utasítása. Eredetije az irattárban.

niszternek, hogy »históriánk tetemes gazdagodást nyert belőle«. Minthogy pedig Bécsből épen 1868. októberében szállítottatott vissza Velencébe az a nagy levéltári anyag, amelyet a császári kormány onnan a korábbi időkben vitetett volt el, a bizottság nagy várakozással tekintett a Velencében eszközlendő »magyar történelmi aratás« elé. Ebben a reményében arra kérte a II. osztályt, hogy Mircse megbízatásának meghosszabbítása érdekében tegye meg a szükséges lépéseket a miniszternél. Báró Eötvös József most is a legnagyobb előzékenységgel állott az Akadémia rendelkezésére, és 1869-re 2000 forintot engedélyezett Mircse számára, de a múlt évi rendeletben foglalt feltételek megtartása mellett.

A másolási munkák 1869-ben is nagy erővel folytak. Minthogy azonban közben Mircse és a bizottság között ellentétek merültek fel a másolások díjazása körül, amennyiben Mircse a részére miniszterileg megállapított tiszteletdíjon felül külön igényekkel állott elő, a bizottság 1869. október 14-én tartott ülésében megvonta tőle a megbízatást. Bár Mircse a bizottsági döntés ellen a kultusz-miniszternél keresett orvoslást, aki az ő érdekében valóban közbe is lépett, a bizottság ragaszkodott korábbi elhatározásához és nem volt többé hajlandó Mircse szolgálatait igénybe venni, kiről közben kitűnt, hogy másolóit sem fizette rendesen. A szerződéses viszony ezek után végleg megszűnt a bizottság és Mircse között.

Évek mulva, 1881-ben Mircse újból jelentkezett a bizottságnál azzal az ajánlattal, hogy hajlandó újból másolásokat végezni a velencei levéltárakban és könyvtárakban. A bizottság azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy neki »nem adhat megbízást, azonban hajlandó az oklevél-gyűjtemény beküldésének esetére« vele érintkezésbe lépni, feltéve természetesen, »hā az oklevél-gyűjtemény érdekes és paleographiai tekintetben megnyugtatót nyujt«. Ezen alapon vásárolták meg tőle 1882-ben a *Bethlen Gábor velencei összeköttetéseire* vonatkozó nagy gyűjteményt, mely 1886-ban Óváry Lipót szerkesztésében meg is jelent. Mircse, aki 1883. január 21-én Velencében elhalt, hátrahagyott kéziratait végrendeletileg az Akadémiának ajánlotta fel megvásárlás végett, ami Fraknoi Vilmos és Szilágyi Sándor írásbeli javaslatára 1883. folyamán meg is történt. Ezzel a bizottság velencei másolat-

gyűjteményének anyaga magyar történeti szempontból szinte teljessé lett.

A bizottság velencei másolatai 18 dobozban vannak elhelyezve. A másolatok egy részéről Óváry Lipót jegyzéke (A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának Oklevél-Másolatai. I—III. Budapest, 1890—1901.) ad felvilágosítást; hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a bizottság birtokában levő velencei anyag jóval nagyobb, mint amekkorának azt Óváry jegyzéke feltünteti.

1. doboz. A velencei levéltárak Óváry Lipót által kivonatokban közölt (I. 1—131.) anyaga.

VII. Gergely pápa levelei I. Géza és Szent László királyhoz. 1073—1079. stb.

Névjegyzéke a velencei köztársaság magyarországi követeknek. 1117—1518.

Az arany-bullára vonatkozólag Mircse jegyzetei. 1222—1396.

A velencei Liber communis magyar vonatkozású bejegyzései. 1223—1234.

A Maggor Consiglio Deliberazioni magyar vonatkozású bejegyzései. 1242—1394.

Beatrixre és III. Endrére vonatkozó jegyzetek és másolatok Mircse Jánostól. 1290—1301.

A Maggor Consiglio magyar vonatkozásai. 1320—1324.

Az Atti Ducali e Diplomatici című gyűjtemény magyar iratai. 1344.

A Secreta consilii Rogatorum magyar anyaga. 1345—48.

Latin költemény Nagy Lajos tiszteletére 1350. körül.

A velencei állami levéltár Estratti c. jegyzőkönyveinek magyar anyaga. 1350—1383.

A velencei tanácsi jegyzőkönyvek magyar vonatkozásai. 1354—1376.

A velencei Liber partium c. másolati könyv magyar anyaga. 1356—1358.

1210—12.) 1358—72.

A velencei nagy levéltár eredeti fogalmazványainak ma-

A Cronica Veneta del Caroldo-ból kivonatok. (Óváry I. 132—147.)

Ugyanaz az 1409—1411. évekről. (Óváry I. 149—209.)

Ugyanaz az 1412—1414. évekről. (Óváry I. 216—284.)

Magyarországra vonatkozó velencei krónikás feljegyzések. 1410—1413.

- A Deliberazioni Segrete magyar anyaga. 1414—1450. (Óváry I. 286—496.)
3. *doboz.* Velencei tanácsi jegyzőkönyvek magyar anyaga. 1452—1501.
A Deliberazioni Segrete Mátyás király korára vonatkozó anyaga. 1455—1489.
Velencei tanácsi jegyzőkönyvek magyar anyaga. 1469—1476. (Óváry I. 493—547.)
Ugyanaz az 1477—1501. évekre vonatkozólag. (Óváry I. 554—917.)
Mátyás magyar király levelei a római pápákhoz. 1475—1490.
Velencei tanácsi jegyzőkönyvek magyar anyaga. 1501—1513. (Óváry I. 915—1050.)
Ugyanaz az 1501—1514. évekre vonatkozólag.
Feljegyzések főleg *Korvin Jánosra* és *Estei Hyppolitra* vonatkozólag.
4. *doboz.* Velencei tanácsi jegyzőkönyvek magyar anyaga 1514—1526.
Ugyanaz 1514—1532. (Óváry I. 1056—1205. és II. 1—19, 21—152, 156—264.)
Erasmus Rotterdamus levelezése magyarországi humanistákkal. (1518—1532.)
Lettere di ambasciatori 1528—1539. (*Kravjánszky Mór* másolatai.)
Vegyes tartalmú közjegyzői iratok 1201—1519. (Magyarországi vonatkozás nincs bennük.)
5. *doboz.* Utasítások és követi jelentések. (Konstantinápoly, Bécs, Prága, Róma stb.) 1533—1553. (Óváry II. 252—699.)
Uralkodók levelei. (János Zsigmond, Báthory István, Miksa, Rudolf császárok stb.) 1567—1599. (Óváry II. 890—1214.)
Követjelentések a XVI. század végéről. (Óváry II. 1193—1221.)
Utasítások, követjelentések stb. 1554—1557, 1559, 1562—1564, 1566, 1567—1574. (Óváry II. 690—799, 808—901.)
6. *doboz.* Bécsi és konstantinápolyi követjelentések. 1575—1598.
7. *doboz.* Velencei követjelentések 1600—1612. (Óváry III. 461.)
Christ. Valier portai jelentései. 1612. (Óváry III. 461.)
Gir. Soranzo prágai jelentései. 1612—13.
Velencei követjelentések. 1617. (Óváry III. 469.)
Bethlen Gábor levele 1621. nov. 8. és Zrinyi Miklós és Péter levele 1627. július 18. (Óváry III. 508—540.)
Velencei követjelentések. 1620—1624.

- Portai követjelentések. 1629—1630.
8. *doboz*. Jelentés Magyarországról a XVII. század közepéről. 1648. előtt.
- Velencei követjelentések. 1631—42, 1644—47, 1650—52, 1653—54, 1657—58, 1658—60. (*Óváry* III. 549—980.)
- Velencei követjelentések. 1657—60. és 1659—60. (*Óváry* III. 936. és 985—1027.)
- I. Lipót levele. 1662. dec. 29. (*Óváry* III. 1217.)
- Sobieski János levelei. 1683. (*Óváry* III. 2165, 2170, 2172.)
- Miksa herceg levele. 1686. (*Óváry* III. 2179.)
- Thököly korára és Bécs ostromára vonatkozó másolatok és jegyzetek. 1683—84. (*Óváry* III. 2168—74.)
- II. Rákóczi Ferenc korára (1705—1711.) vonatkozó iratok, többnyire fordítások.
9. *doboz*. Bartholomaeus de Kolozsvár kódexéről. 1440. körül.
- Aeneas Sylvius levele V. Lászlóhoz a Tractatus de educatione liberorum című műből. (*Óváry* I. 497.)
- Aeneas Sylvius leveleiből kivonatok. 1457—63.
- Üdvözlő versek Mátyás királyhoz.
- Marsilius Ficinus levelei. 1480—82.
- Előszó a Beatrix királyné számára készült kódexhez. 1497.
- Libellus hospitalis (1502.) adatai.
- Utasítások a Szent Szék franciaországi követéül alkalmazott modenai püspöknek. 1504—1505.
- Aldus Pius Manutius levelei. 1513. (*Óváry* I. 1051.)
- Jelentés Magyarországról. 1523.
- Barbaro Daniele történeti színműve Izabella királynéről 1550. körül.
- Jelentés Bethlen Gáborról. 1620.
- A gr. Pálffy-Theano családra vonatkozó jegyzetek.
- Kivonatok Marino Sanuto krónikájából. 1500—31. (Hiányzik az 1515. II. félévtől 1530. márciusig terjedő rész.)
10. *doboz*. Egyes olasz államok történetére vonatkozó vegyes tartalmú másolatok és jegyzetek. (Milano, 1490—91. Padova, 1405—1409, Milanói hercegek ellen tervezett merényletek, 1431—53, Foscari Ferenc doge pere 1457, Ferrara, Vicenza stb.)
- Versék Thököly Imre halála alkalmából. 1705.
- Carlo Imbonato: Cronaca tragica című kódexének 8. füzeté a Kr. után 212—1682. évek történetére vonatkozólag.
- A Lónyay-családot érdeklő másolatok és jegyzetek. 1501—1520.
- A Liechtenstein-családra vonatkozó adatok. 1511.
- Contarini Miklós velencei doge krónikájának magyar vonatkozásai. 1597—1604.

- I. József római király (1705—1711. magyar király) házasságára vonatkozó iratok. 1699.
 Levelek Bél Mátyáshoz. 1727—1735. stb.
 II. József olaszországi utazása. 1769—1771.
11. *doboz.* Attilára vonatkozó jegyzetek és másolatok.
 Columbus Kristófra vonatkozó jegyzetek és másolatok. 1411—1477.
 Magyarországra vonatkozó vegyes tartalmú jegyzetek és másolatok.
 Mircse János magánügyeire vonatkozó levelek, jegyzetek; irodalmi kísérletei, bibliografiai adatok stb.
12. *doboz.* A velencei közjegyzői levéltár anyagából kivonatok és másolatok. (Magyarországot nem érdeklik.)
13. *doboz.* Másolatok és kivonatok a velencei közjegyzői levéltárból.
14. *doboz.* Jegyzetek és másolatok a velencei közjegyzői levéltárból.
15. *doboz.* Velencei festőkre vonatkozó jegyzetek és másolatok. 1248—1640.
 Festőkre vonatkozó adatok a velencei közjegyzői levéltárból.
16. *doboz.* Bethlen Gábor történetére vonatkozó iratok, nagyobbára követjelentések. (Kiadta Óváry szerkesztésében 1886-ban a M. T. Akadémia. 8° 822. lap.)
17. *doboz.* Bethlen Gábor korára vonatkozó (kiadott) másolatok.
 Jegyzetek a velencei közjegyzői levéltárból.
18. *doboz.* *Historia belli Hungarici.* 1682—88. (Két kötet.) Soranzo Ferenc velencei bécsi követ jelentése. 1607. Magyarország ismertetése Mátyás király korából. *Relatio Nicolai Theupulo Oratoris.* 1533.
 Vegyes tartalmú és jobbára Velence történetére vonatkozó jegyzetek és másolatok a velencei levéltárakból és könyvtárakból.

A Mircse-féle másolatok Anjou-kori magyar anyagának jelentékeny része megjelent a *Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou-korból* című akadémiai kiadvány I—III. kötetében. A 15. század második felére, különösen pedig a Mátyás király korára vonatkozó anyagot a *Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából* c. akadémiai kiadás I—IV. kötete tartalmazza.

IV.

Simancasi levéltári másolatok.

A spanyolországi levéltárak (Simancas, Barcelona, Madrid) magyar vonatkozású anyagának forrásértékére már

1865-ben felhívta a bizottság figyelmét *Simonyi Ernő*, sőt ugyancsak *Simonyi* azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy nevezett levéltár magyar anyagának másoltatását hadadéktalanul meg is kezdi. Bár *Simonyi* terve nem valósult meg, a magyar történetírók ettől fogva mégis állandóan napirenden tartották a spanyol levéltárak ügyét. 1868. nyarán *Fraknói Vilmos* kutatott Simancasban,⁴² s jöllehet őt ez alkalommal inkább a Pázmány Péter korára vonatkozó anyag érdekelte, figyelmét a levéltár XVI. századi magyar anyagára is kiterjesztette. Mikor azután 1871-ben az Országgyűlési Emlékek szerkesztésével megbízott albizottság számbavette mindazon külföldi levéltárakat, amelyekben I. Ferdinánd korára vonatkozólag magyar anyagot vélt található, a simancasi levéltárban eszközzendő kutatásnak, illetőleg másoltatásnak kérdése természetesen azonnal előtérbe nyomult. A bizottság magától értődőleg *Fraknói Vilmost* kérte fel a simancasi kutatásokra, illetőleg a végzendő másoltatások irányítására.⁴³ Minthogy a spanyol kormány a simancasi levéltárban való kutatást megengedte,⁴⁴ *Fraknói* készségesen vállalkozott a spanyol útra; utóbb azonban a Spanyolországban kitört forradalmi mozgalmak miatt lemondott erről a szándékáról. A bizottság ekkor a külügyminisztérium, illetőleg a madridi osztrák-magyar követség útján kieszközölt engedélyek alapján végeztette a másolásokat, a *Fraknói* által még 1878-ban tett kijegyzések figyelembe vételével.⁴⁵ A másolások gyorsan és programmszerűen folytak s 1874. végén már a bizottság rendelkezésére állott a kijelölt, közel 1000 darabból álló másolatgyűjtemény, amely a levéltárnak 1600-ig terjedő magyar vonatkozású anyagát tartalmazta.⁴⁶

A másolások folytatására csaknem másfél évtized múlva került a sor, mert a bizottság csak 1887-ben határozta el *Károlyi Árpád* indítványára a másolások folytatását.⁴⁷ A másolások ügye ekkor egy kissé elhúzódott ugyan, nemcsak a szokásos diplomáciai formaságok miatt, mert

⁴² V. ö. Tanulmányaim Spanyolország állami levéltáraiban c. dolgozatával. Századok, 1869. 150–165. ll.

⁴³ Az 1871 május 6-i biz. jegyzőkönyv.

⁴⁴ Az 1872 január 13-i biz. jegyzőkönyv szerint.

⁴⁵ A bizottság 1873 febr. 8-i és 1873 okt. 18-i ülésének jkőnyvei.

⁴⁶ A bizottság 1874 június 6-i és okt. 3-i ülésének jkőnyvei.

⁴⁷ 1887 nov. 4-i biz. jkőnyv.

meg kellett szerezni a spanyol kormány hozzájárulását, hanem azért is, mert a bizottságnak semmiféle tájékoztató jegyzék nem állott rendelkezésére és ennek következtében egy simancasi levéltári tisztviselőt kellett megbízni azzal a feladattal, hogy foglalja jegyzékbe a levéltár magyar vonatkozásait a XVII. század közepéig, hogy annak alapján a bizottság kijelölhesse a lemásolandó anyagot. Ez a jegyzék pedig csak 1889. novemberében érkezett diplomáciai úton az Akadémiába. Bár e jegyzék anyagának fölülbírálására kiküldött Szilágyi Sándornak és Károlyi Árpádnak az volt a véleményük, hogy »a jegyzékbe foglalt összes iratokat« le kell másoltatni,⁴⁸ a bizottság »próbaképen« csak az 1600—1606. közé eső magyar anyagot másoltatta le.⁴⁹ Ennek az anyagnak a másolata 1890. év végével el is készült.⁵⁰

Ezekkel a másolatásokkal a simancasi levéltár magyar anyaga természetesen korántsem volt kimerítve. *Thallóczy Lajos*, aki 1896. nyarán többek között a simancasi levéltárban is megfordult, a helyszínen győződött meg arról, hogy ott még sok a másolásra váró, nagyértékű és a magyar történelemmel kapcsolatban álló iratanyag. A másolások tervszerű folytatására mindamellett nem került a sor a bizottság részéről. Erre talán egyelőre nincs is szükség, mert *Szittyay Dénes*, aki 1921-ben hónapokat töltött a simancasi levéltárban, pontosan számbavette a levéltárnak 1526—1686. közti időre vonatkozó anyagát és abból a kiadatlan magyar vonatkozású iratokat le is másoltatta. Lemásolta továbbá a II. Rákóczi Ferencre vonatkozó 1721—1731. évek diplomáciai levelezését is. Mindezen másolatok a Magyar Történelmi Társulat birtokában vannak. Ismertetésüket Szittyay Dénes adta a *Történeti Szemle* 1922. évf. 152—163. ll.

A simancasi másolati anyag három dobozban van elhelyezve.

1. doboz. A levéltár magyar vonatkozású anyagának jegyzéke 1874-ből és 1889-ből. Az előbbi a XVI. századra, az utóbbi pedig az 1601—1648. évekre vonatkozó magyar anyagnak jegyzékét tartalmazza.

⁴⁸ Véleményes jelentésük a Bizottság irattárában.

⁴⁹ A bizottság 1890 január 4-i ülésének jkve.

⁵⁰ A bizottság 1890 okt. 4-i és okt. 27-i ülésének jkönyvei.

Másolatok 1514-ből, továbbá 1527—1540-ig és 1541—1565-ig időrendben.

2. doboz. Másolatok 1566—67, 1568—74, 1575—80. ugyan-csak időrendben.

3. doboz. Másolatok 1581—96-ig, 1597—98, 1599—1606-ig, szintén időrendben.

A levéltár anyagának regesztáit I. *Óvárynál* II., III. kötet. Egy jelentés kiadva *Tört. Tár.* 1900. 551—567. ll.

Modenai másolatok.

A modenai Este- (később állami) levéltárban végzett kutatások, illetőleg másolások kérdése is az olaszországi magyar emigrációval áll közelebbi kapcsolatban. A volt magyar emigránsok egyike, *br. Nyáry Albert*, a *Századok* 1867. évfolyamában (378—84. ll.) egy rövid ismertetésben adott számot a modenai Este-levéltárban évek folyamán át végzett kutatásairól és felhívta a magyar történetkutatók figyelmét az esztergomi érsekség és az egri püspökség XV—XVI. századi gazdasági számadáskönyveinek magyar történeti forrásértékére, mely számadáskönyvek nevezett levéltárban őriztetnek. Nem sokkal azután *Thaly Kálmán* az Akadémia II. osztályának 1867. július 1-i ülésén egy másolatgyűjteményt mutatott be, melyet »egy mostanban visszatért, névtelenül maradni akaró hazánkfiá» (*Mircse János*) gyűjtött össze Modenában, s aki hajlandó a másolások folytatására is, ha arra az Akadémiától megbízást nyer. Az ez alkalommal bemutatott másolatok a *Wesselényi-korra* vonatkoztak.⁵¹ E kérdés további sorsáról nincsenek adataink. Hónapokkal később, a bizottság 1868. január 11-i ülésén *Toldy Ferenc* előadó már egy teljes *Beatrix-oklevéltárat* mutatott be, melynek anyagát *br. Nyáry Albert* másolta volt le a modenai levéltárban. Ez a gyűjtemény *Beatrix királyné* nagyobbára olasznyelvű levelezését tartalmazta 1477—1501-ig és az előadó ismertetése szerint úgy személyi-, mint kortörténeti vonatkozásainál fogva nagy értéket képviselt.⁵² *Báró Nyáry* másolatgyűjteménye és a levéltárról tartott felolvasásai (*Századok*, 1868. 244—254. l.) nagy feltűnést keltettek akkoriban; hatásuk alatt a *Magyar Történelmi Társulat*

⁵¹ A II. osztály 1867 július elseji ülésének jegyzőkönyvi kivonata a bizottság irattárában.

⁵² A bizottság 1868 január 11-i ülésének jegyzőkönyve.

úgy határozott, hogy a modenai számadáskönyvek magyar vonatkozásait egész terjedelmükben lemásoltatja, amit annnyival könnyebben megtehetett, mert Simor János esztergomi érsek és Bartakovics Béla egri érsek magukra vállalták a másoltatási költségek fedezését. Minthogy az olasz kormány az eredeti kodexeket a modenai levéltár szabályzata értelmében nem küldhette el Budapestre, ellenben készen nyilatkozott arra, hogy a Magyarországot érdeklő részleteket a helyszínén lemásoltatja, a Magyar Történelmi Társulat a másoltatást eszerint végeztette s ugyanazon év végén már négy, 1869. őszén pedig az összes kötetek másolata a Társulat birtokában volt. Mivel a másolatok kinyomatása a Magyar Történelmi Társulat anyagi erejét meghaladta, az Igazgató-Választmány a másolatokat bekötötte, saját tulajdonaként egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia tört. bizottságának irattárába tette, részletes tartalmi ismertetésükre pedig br. Nyáry Albertet kérte fel.⁵³

A bizottság modenai másolatgyűjteménye 1889-ben egy értékes regeszta-gyűjteménnyel gyarapodott, melyet a modenai levéltár igazgatósága »az Akadémia könyvküldeményeinek viszonzásául« a levéltár XV. századi magyar vonatkozású irataiból állított össze és küldött az Akadémia Történelmi Bizottságának.⁵⁴

A bizottság modenai másolatainak használata közben idővel kitűnt, hogy a másolatok nem mindenben megbízhatók. Mivel pedig a másolatok nagy történelmi forrásértéke nyilvánvaló volt, a bizottság egyik ülésén (1906. okt. 6.) megfontolás tárgyává tétetett az a kérdés, hogy vajjon nem volna-e szükséges »az egész számadáskönyv-anyagot újból átvizsgáltatni és a Magyarországot érdeklő részekről új, teljesen megbízható másolatot készíttetni.«⁵⁵ A felvetett gondolat alapján a bizottság úgy akarta a kérdést megoldani, hogy felkérte az 1907. tavaszán Olaszországban tartózkodó *Berzeviczy Albert* akadémiai elnököt arra, hogy »szerezze a modenai levéltár igazgatójánál tájékoztatást arra nézve, nem lehetne-e e számadáskönyveknek dip-

⁵³ Br. Nyáry ismertetése megjelent a Századok 1870. 275—290., 355—370., 661—687. és 1872. 287—305. és 355—376. II. V. ö. *Lukinich Imre*: A Magyar Történelmi Társulat története. Budapest, 1918. 27. l.

⁵⁴ 1889 dec. 6-i bizottsági jkv.

⁵⁵ 1906 okt. 6-i bizottsági jkv.

lomáciai úton Budapestre leendő kikölcsönzését kieszközölni.⁵⁶ Ügylátszik, hogy a számadáskönyveknek a bizottság által elképzelt másoltatása elháríthatatlan akadályokba ütközött s így nem maradt egyéb hátra, mint felkérni Veress Endre tanárt, aki 1908-ban szélesebb körű kutatásokat végzett az olaszországi levéltárakban, hogy vizsgálja át a modenai levéltár számadáskönyveit és kutatásainak eredményéről annakidején részletes jelentést tegyen a bizottságnak.⁵⁷ Veress Endre jelentéséből valóban kitűnt, hogy a modenai levéltárban összesen 29 esztergomi számadáskönyv található az 1487—1497 és 10 egrí az 1500—1517. közti évekből. Ezek közül több kötet a vízfoltok miatt olvashatatlan ugyan, de így is 23 kötet (füzet) lemásolni való anyag várna lemásoltatásra.⁵⁸ Mint-hogy *Békeji Remig*, akit a bizottság a Veress-féle jelentés alapján véleményes jelentéstételre kért fel,⁵⁹ a számadáskönyvek haladéktalan lemásoltatása mellett foglalt állást,⁶⁰ a bizottság is ebben az értelemben határozott. E másolások technikájának kérdését olyan módon rendezték, hogy Carlo Malagolának, a velencei állami levéltár igazgatójának tanácsára, az Akadémia diplomáciai úton megkereste az olasz belügyminisztert az iránt, hogy a modenai számadáskönyv-sorozatot egy-két kötetenként adassa ki a velencei állami levéltárnak, ahol jó másolók állanak rendelkezésre és a másolások a velencei állami levéltárban végeztessenek.⁶¹ Az olasz belügyminiszter hozzájárult a másolás kérdésének ezen megoldásához s 1909 végén a munka Velencében meg is indult.⁶² A másolások 1915. tavaszáig rendszeresen folytak; ez év tavaszán kapta meg a bizottság Velencéből az 1494—1495. évek számadáskönyveinek másolatát.⁶³ A nem sokkal utóbb kitört olasz háború miatt a másolási munkák természetesen megszakadtak.

⁵⁶ 1907 június 8-i bizottsági jkv.

⁵⁷ 1908 október 3-i bizottsági jkv.

⁵⁸ Veress Endre 1909 január 30-i jelentése a bizottság irat-tárában.

⁵⁹ 1909 febr. 5-i bizottsági jegyzőkönyv.

⁶⁰ Békefi Remig jelentése 1909 március 14-ről a bizottság irat-tárában.

⁶¹ 1909 március 26-i és május 7-i bizottsági jkönyvek.

⁶² 1909 december 3-i bizottsági jegyzőkönyv.

⁶³ 1915 május 7-i bizottsági jegyzőkönyv.

A bizottság őrizetében, illetőleg tulajdonában levő modenai másolatok négy dobozban vannak elhelyezve.

1. doboz. Esztergomi számadáskönyvek. 1475—77, 1487—91. 11 füzetben, továbbá egy számadáskönyv 1520-ból és Estei Hyppolit hagyatékának leltára 1520-ból.
2. doboz. A modenai számadáskönyvek leírása. Esztergomi számadáskönyvek 1487, 1488, 1489-ből és külön 1487—1498-ból, összesen 10 füzetben.
3. doboz. Esztergomi számadáskönyvek 1492—93, 1493, 1492—94, 1494, 1494—95, 1495. évekből, összesen 10 füzetben.
4. doboz. Beatrix királynő levelezése. 1486—90. A ferrarai udvar diplomáciai levelezése. 1468—1498. és 1492—1521. Beatrix királynőre vonatkozó iratok és levelek 1476—1508-ig. Giannini Antal gróf bécsi jelentései 1703—1705. Regesták a modenai levéltárból. 1476—1508. Óváry regestái a modenai anyagból. Magyarország leírása 1514—1526. évekről; néhány másolat 1582-ből és végül másolatok Erdély 1657—58. évekre vonatkozó történetére, továbbá Br. Nyáry Albert másolatai és jegyzetei (a parmai és a nizzai levéltárakból is), nemkülönben a Wesselényi-féle mozgalomra vonatkozó másolatok (1669—1670.).

A modenai anyag nagy része Kí van adva a *Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából* c. kiadvány III. és IV. kötetében; továbbá *Berzeviczy Albert: Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia*. Budapest, 1914. (Mon. Hist. Dipl. XXXIX.) Végül *Balássy Ferenc* adatközléseiben is. V. ö. a bizottság 1906. okt. 6-i ülésének jegyzőkönyvével.

Egyéb olasz levéltárak.

a) *Bologna*. A bizottság először 1867-ben foglalkozott a bolognai egyetemi könyvtárban őrzött *gróf Marsigli-féle* gyűjtemény magyar vonatkozásaival. Az Akadémiát akkoriban főleg a gyűjtemény kéziratai érdekelték, mert arra számított, hogy azok között a török hódoltság korára nézve olyan adatokat fog találni, melyek magyar történeti szempontból is fontossággal bírnak. Az ez irányú kutatások végzésével *Szilády Áront* bízták meg, de figyelmebe ajánlották, hogy nyomozzon Corvinák után is, sőt igyekezzenek magának időt szakítani arra is, hogy az egyetemi anyagkönyvekből a volt magyar hallgatók neveit kijegyezze.⁶⁴ Szilády beszámoló jelentése, melyet az Aka-

⁶⁴ Az 1867 márc. 15-i utasítás másolata a bizottság irattárában.

démia II. osztályának 1868. március 30-i ülésén terjesztett elő, részletesen tájékoztatta az Akadémiát a kérdéses gyűjtemény anyagáról, egyúttal azonban felhívta az osztály figyelmét arra is, hogy a Marsigli-gyűjtemény a kéziratokon kívül nagy tömegben olyan másolatot, okiratot, vagy levelet is tartalmaz, mely szoros kapcsolatban áll a magyarországi, illetőleg az erdélyi történelemmel.⁶⁵ Minde mellett csak 1893-ban került a sor arra, hogy *Áldásy Antal* a bizottság megbízásából⁶⁶ közelebbi kutatásokat végezzen a Marsigli-gyűjteményben és az ugyancsak Bolognában őrzött Marsigli-Bevilaqua-levéltárban. Jelentésével⁶⁷ az 1893. április 29-i bizottsági ülés foglalkozott. *Thaly Kálmán* oly nagy jelentőségűnek tartotta a Marsigli-gyűjtemény anyagát, amelyet egyébként 1892-i olaszországi tanulmányútja alkalmával személyesen is átvizsgált,⁶⁸ hogy *Áldásy* jelentését és másolatait a II. osztály 1893. május 8-i ülésén ismertette,⁶⁹ sőt keresztülvitte, hogy az Akadémia a gyűjtemény néhány fontosabb darabját azonnal le is másoltatta.⁷⁰ A bizottságban, tekintve a gyűjtemény hadtörténelmi vonatkozásait, olyan ötlet is felmerült, mely szerint a gyűjtemény összes magyar hadtörténelmi érdekű anyagát le kellene másoltatni a Ludovika Akadémia könyvtára számára, a Honvédelmi Minisztérium azonban nem vállalta a másolási költségeket.⁷¹ Ezzel szemben biztosítottnak látszott a főváros anyagi támogatása,⁷² abból az okból, hogy az anyag nagy része Buda, illetőleg Pest törökkori történetére vonatkozott. 1900. év folyamán *Veress Endre* végzett kutatásokat Bolognában, melyek eredményeiről részletes jelentésben adott számot.⁷³ Ugyancsak *Veress Endre* adta ki 1906-ban a Marsigli-gyűjtemény

⁶⁵ A jelentés megjelent a M. Tud. Akadémia Értesítője II. évf. (1868) 128—142. ll.

⁶⁶ 1893 febr. 1-i bizottsági jegyzőkönyv.

⁶⁷ Megtalálható a bizottság irattárában.

⁶⁸ Magyar Könyvszemle. 1896.

⁶⁹ Akadémiai Értesítő. 1893. 343. l.

⁷⁰ 1893 okt. 4-i bizottsági jkőnyv.

⁷¹ Gromon Dezső államtitkár válasza 1893 nov. 16. A bizottság irattárában.

⁷² A bizottság 1893 nov. 24-i jkőnyve.

⁷³ *Veress Endre*: Gr. Marsigli Alajos Ferdinánd jelentései és térképei etc. Budapest. 1907. 4° 70 l.

leíró-katalógusát is,⁷⁴ mely pontos vezető a gyűjtemény gazdag anyagának magyar vonatkozásaiban.

A bizottság birtokában levő bolognai másolatok (külön fasciculusban) a következőket tartalmazzák:

A Marsigli-féle erdélyi népviseletek gyűjteményét (*La popolazione di Transilvania*), továbbá Áldásy Antal másolatait a Marsigli-Bevilaqua-levéltárból, mely másolatok az 1684—1718. évek történetére nézve tartalmazznak adatokat: a Marsigli-gyűjteményből ugyancsak Áldásy Antal másolatait az 1695—1696. évekről, s végül egy jelentős másolatát Erdélynek a császáriak által történt megszerzéséről.

b) *Milánói másolatok.* Említettük már, hogy a múlt század hatvanas éveiben Mircse János széleskörű másolásokat végzett a milánói királyi levéltárban s ezirányú tevékenységének volt az eredménye a Milánói Magyar Okmánytár és a Zsigmond korára vonatkozó okiratgyűjtemény. Mikor Mircse 1868. tavaszán Milánóból Velencébe költözött, a milánói kutatásokat és másolásokat korábbi munkatársa, a szintén emigráns Grafberger Ferenc folytatta, aki azután 1868. végén hazatérve, magával hozta és a magyar kultuszminisztérium útján megvételre ajánlotta az Akadémiának *Gerardus de Collis 1464—1472.* években kelt követjelentéseit, számszerint 175-t.⁷⁵ A másolat-gyűjtemény átvizsgálásánál kitűnt azonban, hogy bár a követjelentések érintik »a török-magyar viszonyokat is«, egészben véve mégsem tekinthetők hungaricáknak. A bizottság mindamellett nem akart elzárkózni e másolatok megszerzése elől, amelyek 1869. májusában vétel útján tényleg a bizottság birtokába jutottak.⁷⁶ Ettől fogva a bizottság hosszú éveken át nem foglalkozott a milánói levéltárral. De mikor 1885-ben Cesare Cantu, az ottani állami levéltár igazgatója arról értesítette az Akadémiát, hogy a vezetése alatt álló levéltárban számos olyan okirat található, amelyek Magyarországon XV. századi történetével szoros kapcsolatban állanak, a bizottság azonnal lemásoltatta azokat.⁷⁷ Behatóan foglalkoztak 1894-ben Zigány Árpád-

⁷⁴ A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai. Magyar Könyvszemle, 1906. Külön 8. 44 l.

⁷⁵ Grafberger 1868 decemberi (közelebbi dátum nélküli) levele. A bizottság irattárában.

⁷⁶ A bizottság 1869 május 8. és május 22-i üléseinek jkönyve.

⁷⁷ A bizottság 1885 febr. 6-i ülésének jkönyve.

nak, a milánói Circolo Filologico tanárának azzal az ajánlatával, mely szerint a bizottság utasításai szerint hajlandó volna rendszeres másolásokat végezni a milánói levéltárban.⁷⁸ Bár Fraknói Vilmos is szükségesnek tartotta, hogy az egyes külföldi levéltárakban a másolások ne ötletszerűen, hanem tervszerűen történjenek és ilyen munkára Zigány Árpádot alkalmasnak is vélte,⁷⁹ a bizottság mégis úgy határozott, hogy mindenekelőtt a külföldi levéltárakban végzendő másolások kérdésének elvi rendezésével fog foglalkozni és csak azután dönt Zigány Árpád beadványa tárgyában.⁸⁰ Ez az ügy azonban többé nem került napirendre.

A milánói másolatok két dobozban őriztetnek.

1. doboz. A milánói levéltár magyar okleveleinek jegyzéke 1425—1499. (hiányos).

Másolatok. 1464—82. (Részben Mircsétől.)

A milánói fejedelem diplomáciai levelezése, magyar vonatkozású kivonatok 1490. december 3-tól 1491. december 25-ig; 1492—93—94—95—96—97, 1499.

Beatrix királynőre vonatkozó újabb másolatok 1464—91.

2. doboz. A milánói herceg diplomáciai levelezése 1413—1432., továbbá 1461—1494. a burgundi és német fejedelmekre vonatkozó levelek és végül

Gerardo de Collis jelentései Velencéből.

A milánói királyi levéltár anyagának egy része kiadatott a *Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából* c. kiadvány I—IV. kötetében, továbbá *Berzeviczy Albert* Beatrix-Okmánytárában (Budapest, 1914.).

c) *Firenzei királyi levéltár*. Minthogy a bizottság birtokában levő firenzei másolatok csaknem kivétel nélkül Simonyi Ernő Florenzi Okmánytára-hoz tartoznak és ezzel az anyaggal Simonyi Ernő tevékenységének ismertetésénél már foglalkoztunk, nem látszik szükségesnek most újból ismertetni a firenzei levéltár másolati anyagát.

d) *Turini királyi levéltár*. A bizottság másolat-gyűjteménye csak azokat a másolatokat őrzi, melyeket *báró Nyáry Albert* másolt volt le még az emigráció éveit alatt.

A másolatok zöme két kötetbe van kötve; az egyik kötet XVI—XVII. századi követjelentéseket tartalmaz; a másik kötet

⁷⁸ 1893 dec. 10-i levele a bizottság irattárában.

⁷⁹ Fraknói 1894 január 25-i levele a bizottság irattárában.

⁸⁰ A bizottság 1894 február 9-i ülésének jkönyve.

jelentéseket, leveleket stb. Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos király koráról, továbbá a XVI. századi török-magyar viszonyokról és végül I. Lipót kormányáról. A két köteten kívül a következő másolatok találhatóak a gyűjteményben: VI. Sándor pápának 1500. nov. 18-án kelt utasítása a törökök ellen létesítendő szövetséget illetően; Masser velencei követségi titkár jelentése Magyarországról 1521—23. és egy jelentés Horvátország katonai helyzetéről. (XVI. század vége.)

A turini anyag egy része kiadva a *Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából* c. kiadvány kötetekben.

e) *Pádua*. A bizottság birtokában levő páduai másolatok legnagyobb része Mircse Jánostól származik, s csaknem kivétel nélkül a páduai egyetemen tanuló magyarországi és erdélyi ifjakra vonatkozó anyakönyvi bejegyzések és levelek.

f) *Mantua*. A bizottság birtokában levő mantuai levéltári másolatok az ottani levéltári tisztviselők által készített és hitelesített másolatok, amelyek Magyarország XIV—XVI. századi történetére vonatkoznak. Így közelebből *De Armannis Pálnak*, a mantuai herceg követének levelezése 1380—1395, *Angeli* bíboros levelei 1444-ből; *Beatrix* királyné levele 1489-ből; jelentések 1512—1513., 1517., 1519-ből. A mantuai Gonzaga-levéltárból *Berzeviczy Albert* igen sok okiratot tett közzé a *Beatrix-Oklevéltárban*.

g) *Friauli levéltárak*. Az ú. n. friauli levéltárakban *Thallóczy Lajos* végeztetett kutatásokat és másoltatásokat 1893-ban.⁸¹ A másolatokban képviselve vannak Udine, Cividale, Gemona, Verona stb. levéltárai és néhány gyűjtemény, pl. a *Frangepan* grófoké, a *Fabrizio*, *Pirona*, *Joppi*, *Fontanini* stb. A másolatok zöme az 1410—13. évek történetére vonatkozik és különösen *Zsigmond* német-római császár és magyar király uralkodásával áll közelebbi kapcsolatban.

h) *Urbinoi másolatok*. *Carlo Patrucco* pesarói liceumi tanár még 1907-ben felajánlotta a bizottságnak az Urbino város gyűjteményeiben őrzött *gróf Veterani Frigyes-féle* levelezés másolatait. E levelezés főleg az 1683—1695-ig terjedő évek történetére nézve értékes; így a *Thököly* ellen folytatott 1684. és 1685-i felsőmagyarországi hadjáratok történetére, továbbá *Veteraninak* erdélyi, havas-

⁸¹ *Thallóczy Lajos* 1893 aug. 31-i levele a bizottság irattárában. V. ö. a bizottság 1893 okt. 4-i ülésének jkönyvével.

alföldi és moldvai hadműveleteire vonatkozólag találunk abban sok történeti fontosságú adatot. A bizottság Károlyi Árpád javaslatára⁸² a levelezést a másolat-gyűjtemény számára meg is vásárolta.⁸³

i) *Siena*. A bizottság 1895. június 8-i ülésén került először szóba a sienai levéltár magyar vonatkozású anyagának értékesítése. Thallóczy Lajos ugyanis azt jelentette, hogy »Sienában és Firenzében az olaszországi magyar lovascsapatok szegődvényes leveleire akadt«, melyek lemásoltatását, esetleg lefényképezését szükségesnek tartja. A bizottság »a sienai szegődvényes levelek lefényképeztetését« határozta el.⁸⁴ Bár a bizottság határozatát végrehajtották s a leveleket lefényképezték,⁸⁵ a bizottság gyűjteményében nincs nyoma a fényképeknek.

A bizottságot természetesen kezdettől fogva érdekelte a *vatikáni levéltár* anyaga is, melyet a magyar történelem egyik leggazdagabb és egyik legértékesebb forráshelyének tartott. Rendszeres másoltatások végeztetésére azonban egyelőre nem gondolhatott, mivel a vatikáni levéltár a kutatók elől zárva volt s ennek következtében meg kellett elégednie alkalmi másoltatásokkal. 1874-ben pl. Tárkányi Béla nyert engedélyt másolásra s szolgálatait azonnal felajánlotta az Akadémiának;⁸⁶ hogy végzett-e azután tényleg másolásokat vagy sem, annak a bizottság jegyzőkönyveiben és irattárában nincs nyoma. Általában meg kell állapítani, hogy bár azóta, hogy a Vatikán levéltára megnyílt a kutatók előtt, s abban számos magyar kutató dolgozott hosszabb-rövidebb ideig, vatikáni másolatanyag nincs a bizottság tulajdonában.

V.

A Tört. Bizottság érdeklődése a külföldi levéltárak magyar anyaga iránt nem volt egyoldalú; igaz ugyan, hogy eleinte csak az olaszországi levéltárakban végeztetett részben állami támogatással, rendszeres másoltatásokat, ami a szoros középkori olasz-magyar kapcsolatok révén remélt

⁸² Károlyi Árpád 1907 februári jelentése a bizottság irattárában.

⁸³ 1907 március 9-i bizottsági ülés jkönyve.

⁸⁴ A bizottság 1895 június 8-i ülésének jkönyve.

⁸⁵ A bizottság 1895 okt. 12-i ülésének jkönyve.

⁸⁶ 1874 június 6-i bizottsági ülési jkönyv.

gazdag forrásanyagra való tekintettel történt, de Horváth Mihály és Simonyi Ernő eredményes kutatásainak hatása alatt programjába vette mindazon európai levéltárak anyagának magyar történeti szempontból való átvizsgálását is, melyekből magyar vonatkozásokat várt. Innen van az, hogy mihelyt alkalom kínálkozott valamely európai levéltárban való kutatásra, a bizottság azonnal gondoskodott kutatókról és a kutató-munka anyagi feltételeinek megteremtéséről.

Svédországi másolatok. Az Akadémia II. osztályának 1869. november 9-i ülésén *Szilágyi Ferenc* jelentette, hogy a bécsi svéd követség útján sikerült tájékozódnia a *stockholmi állami levéltár* erdélyi vonatkozású anyagáról.⁸⁷ Mint-hogy pedig egyidejűleg *Hunfalvy Pál* is felhívta az Akadémia figyelmét a stockholmi levéltár értékes erdélyi anyagára, melyet 1869-i útja alkalmával közvetlenül megtekint-hetett,⁸⁸ a bizottság azonnal megfontolás tárgyává tette a stockholmi másolások kérdését és e tekintetben a következőkben állapodott meg: »Minthogy a svéd viszonyok és a svéd politika a 30 éves háború óta az austro-erdélyi, sőt a magyar történetekre is lényeges befolyást gyakoroltak s ez oldal történelmünkben eddig, épen a kútfők hiánya miatt kellőleg nem méltányoltatott, felette kívánatosnak látszik azon szíves közbenjárás felhasználása, melyet a svéd követ úr levelében ajánl s ezért buzgón kéri a bizottság az Akadémiát, kérné fel ez a nagyméltóságú elnököt, az igazgató-tanácsot, ne engedné e jó alkalmat elsurranni«. A bizottságnak ezen elvi kijelentésénél egyéb azonban nem történt, legalább is nincs nyoma annak, hogy az Akadémia a stockholmi állami levéltárban a bizottság számára másolásokot végeztetett volna. Csak jóval később, amikor *Szilágyi Sándor* az Erdélyi Országgyűlési Emlékek szerkesztése közben eljutván Bethlen Gábor korához, megállapította, hogy Bethlen Gábor svéd kapcsolatainak eddigi története felette hézagos, fordult a bizottság figyelme a stockholmi levéltár felé, melytől új anyagot várt Erdély XVII. századi történetére vonatkozólag. *Károlyi Árpád* közvetítésével a stockholmi állami levéltár igazgatója *Taube* nemcsak megküldte a bizottságnak a vezetése alatt álló levéltár transsylvanicái-

⁸⁷ M. Tud. Akadémia Értesítője. 1869. (II.) 193. I.

⁸⁸ Utazás a Balt-tenger vidékein. II. k. (Pest, 1871.) 346—47. II. szől a stockholmi áll. levéltár erdélyi anyagáról.

nak, sőt egyidejűleg az *upsalai egyetemi könyvtárban* őrzött erdélyi iratoknak a jegyzékét is, hanem azonnal le is másoltatta a Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korára vonatkozó anyagot. Ezt a gyűjteményt hasznosan kiegészítette az a másolati anyag, amelyet a bizottság 1891-ben vásárolt meg *Wibling Károly* carlskronai tanártól.

A svédországi levéltárakból vett másolatok a következő *kiadványokban* láttak napvilágot: *Szilágyi Sándor*: Okirat-tár tár Strassburg Pál 1631—1633-i követsége és I. Rákóczi György első diplomáciai összeköttetései történetéhez. Budapest, 1882. (Magy. Tört. Eml. I. Okmánytárak XXVI. k.) *Szilágyi Sándor*: Erdély és az északkeleti háború. I—II. köt. Budapest, 1890—91. (M. T. Akadémia.) A Wibling-féle másolatok a Tört. Tár 1892. évf. 440—473, 592—634. II. és Tört. Tár 1893. 409—439, 678—708. II.

A *svédországi másolatok* külön dobozban őriztetnek. Tartalmuk a következő:

A stockholmi állami levéltár transsylvanicáinak jegyzéke 1632—1662. Az upsalai egyetemi könyvtár transsylvanicáinak jegyzéke 1630—32; Taube igazgató 1881. aug. 27-i levele és a hozzá mellékelt iratjegyzék az 1626—1687. közti évek iratanyagára vonatkozólag; továbbá másolatok a stockholmi levéltárból 1629—1656. és az upsalai könyvtárból az 1628—1657. évek erdélyi történetére vonatkozólag.

Oroszországi és lengyelországi levéltári másolatok.

Mikor *Fraknói Vilmos* a Magyar Országgyűlési Emlekek szerkesztését átvette, szükségét látta annak, hogy személyesen végezzen kutatásokat mindazon levéltárakban, melyekben XVI. századi magyar országgyűlési anyagot remélt. Tervbe vette többek között a volt *lengyelországi* levéltárak anyagának tüzetes átvizsgálását is, abban a feltevésben, hogy azokban a XVI. századi szoros lengyel-magyar kapcsolatok révén értékes anyagot fog találni. A volt lengyel állami gyűjtemények és levéltárak egy nagy és igen becses része azonban akkoriban Szentpétervárott és Moszkvában őriztetett. Ezt nálunk is tudták, de teljesen tájékozatlanok voltak a tekintetben, hogy mit tartalmaznak a lengyel városokból 1795-ben elhurcolt levéltárak; ezért vált szükségessé magyar kutató kiküldése Szentpétervárra és Moszkvába. Fraknói maga készségesen vállalkozott volna egy orosz útra s diplomáciai úton már meg is tette a szükséges

hivatalos lépéseket a kutatási engedély elnyerése végett, közbejött akadályok miatt azonban lemondott erről az útról s maga helyett a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának egy segédőrét, az oroszul tudó *Supala Ferencet* küldette ki Oroszországba a bizottság által.

Supala 1873. szeptember 30-a óta dolgozott az orosz fővárosban.⁸⁹ Elsősorban a császári könyvtárban őrzött Acta Tomiciana magyar vonatkozásait jegyezte ki és másolta le,⁹⁰ ami egyébként útjának egyik főfeladata volt, de azután egyéb gyűjteményeket is átvizsgált. A volt lengyel állami levéltár egy része akkoriban Moszkvában lévén, Supala 1873. november vége óta hónapokon át Moszkvában dolgozott.⁹¹ Főképp a Libri legationum kötetei érdekelték, melyekben 1502-től fogva tényleg talált magyar vonatkozású és felhasználható anyagot. Hovatovább kitént azonban, hogy »a lengyel országos levéltár eredeti okleveleinek zöme nem itt, hanem Varsóban vagyon«,⁹² s Moszkvában csak a diplomáciai levelezést és a nemzetközi jelentőségű irományokat őrizték. Supala Moszkvában lemásolta Sidlowiecky terjedelmes naplóját, melyet a magyar-lengyel kapcsolatok eszmeszögéből nézve, a XVI. század első felére »elsőrendű forrás«-nak tartott,⁹³ továbbá a II. Rákóczy György lengyelországi politikájára vonatkozó iratokat,⁹⁴ s általában véve mindazt, amit a XVI—XVII. századi, jobbára erdélyi kapcsolatokra vonatkozólag talált.⁹⁵ A Bethlen Gábor korát illető anyag pl. különösen nagy értékű volt.⁹⁶ Supalának a másolási munkában *Géresi Kálmán* is segítségére volt, aki a középkori orosz-magyar kapcsolatok történelmi emlékei után kutatott az orosz levéltárakban és könyvtárakban már hónapok óta.

A Supala által lemásolt és kivonatolt anyag nem volt nagy terjedelmű, de viszont értékesnek és hízagpótlónak bizonyult. A kutatások, illetőleg a másolások folytatására mindamelllett — bár egyébként a bizottság meg volt győ-

⁸⁹ 1873 október 4-i levele Fraknoi Vilmoshoz. A biz. iratai közt.

⁹⁰ 1873 október 24-i levele u.-ahhoz. Ugyanott.

⁹¹ 1873 november 28-i levele u.-ahhoz. U. o.

⁹² 1874 január 18-i levele u.-ahhoz. U. o.

⁹³ Supala 1874 február 2-i levele Fraknoihoz. U. o.

⁹⁴ 1874 március 7-i levele u.-ahhoz. U. o.

⁹⁵ 1874 március 24-i levele u.-ahhoz. U. o.

⁹⁶ A bizottság 1874 március 14-i jkönyve.

zödvé az oroszországi levéltárak magyar történeti szempontból való nagy jelentőségére — csak 1883-ban kínálkozott lehetőség, amikor az oroszországi tanulmányúton levő *Thallóczy Lajos*nak figyelmét *Szilágyi Sándor* felhívta az ottani levéltárak magyar vonatkozásaira és arra kérte, hogy a »Supala és Géresi által tett kutatások nyomán tovább haladva, részint az általok... csak röviden ismertetett okiratokat egész terjedelmökben másoltassa le, részint tegyen újabb kutatásokat.«⁹⁷ *Thallóczy* e megbízásnak eleget is tett és számos olyan okiratot és levelet másoltatott le a szentpétervári és moszkvai levéltárakban, melyek *II. Rákóczi György* lengyel és kozák politikájára újabb fényt vetettek.⁹⁸ A *Thallóczy* által mellékesen végzett kutatások és másolások aránylag nagy eredménye újból igazolván a bizottságnak az oroszországi levéltárak tekintetében elfoglalt álláspontját, érthető, hogy a bizottság *Szamota István* 1893-i oroszországi könyvtári tanulmányútját — természetesen a lehetőség határai között — levéltári kutatásokkal és másolásokkal is kapcsolatba óhajtott volna hozni. *Szamota*, miután előzetesen áttekintette és jegyzékbe foglalta a bizottság birtokában levő oroszországi másolatokat,⁹⁹ vállalta ezt a munkát, mely azonban később oda módosult, hogy *Szamota* elejtette a levéltári munkát és csak az orosz, lengyel és cseh folyóiratokban megjelent magyar vonatkozású cikkek és közlemények bibliográfiai összeállítására szorítkozott.¹⁰⁰

Már említettük, hogy *Supala Ferenc* szentpétervári és moszkvai kutatásai alkalmával határozottan megállapította, hogy a lengyel állami levéltár anyagának zöme *Varsó*-ban maradt, ennek következtében a lengyel-magyar kapcsolatok iratait ott kell keresni. Minthogy a varsói út a bizottság eredeti elgondolásában is szerepelt, *Supala* 1874. nyarán *Varsó*-ban folytatta, illetőleg fejezte be a megkez-

⁹⁷ *Szilágyi Sándor* 1886 jun. 2-i jelentése a bizottság irattárában.

⁹⁸ *Szilágyi Sándor* id. jelentése szerint. U. o. V. ö. a bizottság 1886 június 4-i és nov. 5-i jkönyveivel. — 1894 elején *Thallóczy* le-másoltatta a szentpétervári császári akadémia birtokában lévő *Huissen-féle jelentéseket*, melyek az 1707–8. évekre nézve értékesek. (*Thallóczy* 1894 febr. 7-i beadványa a bizottság irattárában. L. a bizottság 1894 febr. 9-i jkönyvét is.)

⁹⁹ A bizottság 1893 márc. 24-i és április 29-i üléseinek jkönyvei.

¹⁰⁰ A bizottság 1893 október 4-i ülésének jkönyve. V. ö. Akadémiai Értesítő, 1893. 585–86. ll.

dett kutatásokat és nemcsak pontosan tájékozódott a Varsóban levő lengyel levéltári anyag összetételéről, hanem másolt is és összeállította a levéltár magyar vonatkozásainak jegyzékét is,¹⁰¹ ami a későbbi kutatások szempontjából hasznos tájékoztató volt.

Mikor *Rómer Flóris* 1874-ben oroszországi tanulmányútjában Varsóban is megfordult, az ottani *gróf Krasinszky-könyvtárban* két ismeretlen XVII—XVIII. századi magyar kéziratot fedezett fel, melyekről a magyar irodalomnak idáig nem volt tudomása. Ezek egyike: *Köszegi Pál: Harmadik könyv* című és gróf Bercsényi Miklósnak gróf Csáky Krisztinával 1695-ben történt házasságkötése alkalmával írt magyar verses epithalamiuma; a másik pedig *II. Rákóczi Ferenc: Tractatus de potestate* című latin munkája.¹⁰² (Mindkettőnek rövid ismertetését és az epithalamiumnak hat utolsó sorát a Századok 1874. évfolyama közölte. 591—592. lapokon.) A Tört. Bizottság Rómer Flóris jelentése óta többször tett kísérletet ezen kéziratok lemásolására. Ezirányú megkeresései azonban nem vezettek eredményre, mert Varsóban nem volt található olyan másoló, aki Köszegi munkájának lemásolására vállalkozni mert volna a nyelvi nehézségek miatt. Csak 1890-ben sikerült ezt az évtizedek óta húzódó ügyet¹⁰³ olyként elintézni, hogy a bizottság felkérte *Csontos Jánost*, a nevezett irodalmi emlékeknek a helyszínen való lemásolására.¹⁰⁴ Csontos 1890. nyarán a terjedelmes Köszegi-féle költeményt le is másolta. (A költeményt 1894-ben *Thaly Kálmán* adta ki.) Rákóczi *Tractatusából*, amely 110 negyedréti levélből állott, csak az előszót, a fejezetek címeit, továbbá azok kezdő és záró sorait másolta le, az egész kéziratnak lemásolására pedig az ottani könyvtár egyik tisztviselőjét kérte fel.¹⁰⁵

A varsói levéltárakban a kilencvenes években *Veress Endre* végzett beható kutatásokat, melyek eredményeiről: Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély

¹⁰¹ A bizottság 1874 október 3-i ülésének jkönyve.

¹⁰² Csontos János jelentése a varsói könyvtárakban tett kutatásairól. Akadémiai Értesítő, 1890. 441—42. ll. — L. előzőleg Századok, 1874. 591—92. ll.

¹⁰³ V. ö. a bizottság 1890 febr. 1., április 3-i üléseinek jegyzőkönyveivel és *Thaly Kálmán*: Bercsényi házassága. Budapest, 1894. (M. Tud. Akadémia.) 9—10. ll.

¹⁰⁴ A bizottság 1890 május 3-i ülésének jkönyve.

¹⁰⁵ Csontos János id. jelentése. Akadémiai Értesítő, 1890. 450. l.

XVI—XVIII. századi történetéhez. Budapest. Akadémia, 1896. c. tanulmányában adott számot. Ugyancsak ő adta ki a varsói főlevéltárból Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar vonatkozásait is. (1576—1586.) Budapest, 1918. (Fontes Rerum Hungaricarum III.)

A varsói főlevéltárban őriztetnek Zsigmond lengyel hercegnek, a későbbi I. Zsigmond lengyel királynak számadáskönyvei is a XVI. sz. elejéről, melyek magyar történeti szempontból is értékesek. Ezeket *Divéky Adorján* adta ki: Zsigmond lengyel király budai számadásai. Budapest, 1914. (Magy. Tört. Tár XXVI. köt.)

Posen. Az itteni állami levéltárra (ism. I. Divéky Adorjántól: Levéltári közlemények, 1928.) *Kvacsala János* dorpáti egyetemi tanár hívta fel először a bizottság figyelmét akkor, amidőn 1897-ben jelentette, hogy abban értékes Rákóczi-kori anyag van, melyről a magyar történetkutatók nem tudnak. A bizottság a jelentés hatása alatt azonnal intézkedett a Kvacsala által megjelölt anyag másolatbavétele tárgyában; s így vált lehetségessé, hogy 1897. végén a másolatok a bizottság birtokába juthattak.¹⁰⁶

*Szádeczky Lajos*nak 1880. folyamán a galíciai levéltárakban tett kutatásairól,¹⁰⁷ nemkülönben *Veress Endrének* másfél évtizeddel később (1896—98.) a lengyel és orosz levéltárakban végzett kutatásairól¹⁰⁸ nincsenek másolatok a bizottság gyűjteményében.

Az orosz- és lengyelországi levéltárakból vett másolatokat legnagyobbrészt *Szilágyi Sándor* adta ki; így Talleyrand és Roussel követségének iratait (1628—1634.) a Tört. Tár 1887. évf. 53—78. ll. és a *Bethlen Gábor fejedelem levelezése* c. akadémiai kiadványban (Budapest, 1886. 411—436. ll.); továbbá *II. Rákóczy György és az európai diplomácia* (Budapest, 1875.) c. akadémiai kiadványban több moszkvai másolatot tett közzé.

A lengyelországi könyv- és levéltárak magyar vonatkozású kéziratirai anyagáról értékes tájékoztatást ad *Divéky Adorján* a Levéltári Közlemények 1928. évfolyamában.

¹⁰⁶ A bizottság 1898 január 5-i ülésének jkönyve.

¹⁰⁷ V. ö. Századok, 1881. 313—331., 411—430. ll.

¹⁰⁸ A bizottság 1897 január 30. és 1899 január 26-i üléseinek jkönyvei. L. *Veress Endre*: Lengyelországi adalékok etc. Budapest, 1896. (Értekezések. XVI. 9.)

Az orosz- és lengyelországi másolatok jelenleg egy dobozban őriztetnek és a következőket tartalmazzák:

Supala Ferenc moszkvai, szentpétervári és varsói jelentései; jegyzetei a varsói levéltárból és ismertetése az egykori lengyel állami levéltárról.

Az Acta Tomiciana magyar vonatkozású iratainak jegyzéke (1499—1567.).

Levéltári jegyzetek és másolatok. 1530—1711.

Kivonatok. 1630—1708.

Másolatok a moszkvai levéltárból. 1412—1472.

Másolatok ugyanazon levéltárból. 1605—1629.

Másolatok 1649—1655. és 1657—1750. a varsói levéltárból.

A *poseni* másolatok az 1707, 1710, 1712, 1713—14, 1716—18. évekre vonatkoznak és többnyire Jablonszky leveleit tartalmazzák; 1712-ből azonban több Rákóczi-levél (Comte de Sáros) is van közöttük.

Danzigi másolatok.

Ugyanakkor, amidőn a bizottságot az oroszországi és lengyelországi levéltárakban végzendő kutatások ügye foglalkoztatta, Kertbeny Károly magyar származású író arról értesítette Fraknói Vilmost, hogy egy danzigi porosz őrnagy, Möschke állítása szerint, aki magát a II. Rákóczi Ferencsel emigrált Meskó Ádám egyenes leszármazottjának tartja, a danzigi városi levéltárban »százakra menő, a magyar történelmet érdeklő aktákat fedezett fel«; az őrnagy egyik-másik iratból már regesztát is készített, melyeket Kertbeny útján a bizottság rendelkezésére bocsátott. A bizottság ezek alapján felszólította Möschke őrnagyot, hogy necsák a danzigi levéltár magyar vonatkozású iratainak jegyzékét, esetleg regesztáit készítse el, hanem azon felül néhány okiratnak lemásolását is vállalja el.¹⁰⁹ A bizottság másolatgyűjteményében a Möschke-féle jegyzékeknek, illetőleg másolásoknak nincs nyoma.¹¹⁰

Felemlítendő, hogy *Fraknói Vilmosnak*: Mátyás király levelei c. akadémiai kiadványa számára (Budapest, 1893—1895. két kötet) is történtek másolások a danzigi levéltárból.

¹⁰⁹ A bizottság 1875 febr. 6-i és márc. 13-i jkönyvei. L. Akadémiai Értesítő, 1875. 152. l.

¹¹⁰ A Rákóczi-korra vonatkozó danzigi kutatásokról érdekes adatok találhatóak a Századok, 1880. 261—62. l.

Bécsi másolatok.

Mikor a levéltári másolások megindultak, az Akadémia egyik legelső feladatának tartotta a bécsi állami levéltárakban való másolásokat. Már említettük is, hogy *Gévay Antal*, az Akadémia megbízásából másolt, másolatgyűjteményének sorsa azonban nem ismeretes előttünk, annyit tudunk csak róla, hogy Jászay Pál használta. Sokat másolt Bécsben *Czech János* is, mint arra kéziratgyűjteményének ismertetésénél reá is mutattunk; sőt a *Petrovics-féle* gyűjteményben is vannak másolatok az 1531—1559. közt megtartott magyar országgyűléseknek a Staatsarchivban őrzött anyagából, mely másolatok legnagyobb része ki van adva a Magyar Országgyűlési Emlékek I—III. kötetében. Bár mindezen másolatok arra mutattak, hogy a bécsi levéltárak magyar történefi szempontból rendkívül nagy jelentőségűek és főleg a Habsburg-korszak történetére nézve nélkülözhetetlenek, a bizottság csak akkor gondolt Bécsben végzendő rendszeres kutatásokra és másolásokra, midőn megindította a Magyar Országgyűlési Emlékek-et. 1873-tól fogva¹¹¹ a volt házi-, udvari- és állami levéltárban, nemkülönben az udvari kamarai levéltárban már rendszeres másolások folytak és pedig eleinte a Magyar és az Erdélyi Országgyűlési Emlékek, később pedig egyéb kiadványok számára, amelyekben a közben lemásolt bécsi anyag a legtöbb esetben közzé is tétetett. Innen van az, hogy a bizottság, Bécs közelségét és az ottani állami levéltárak könnyű megközelíthetőségét tartva szem előtt, a másolatgyűjtemény számára külön nem másoltatott. Ez teszi érthetővé számunkra azt a tényt, hogy a bizottság másolatgyűjteményében (a már említett Czech- és Petrovics-féle másolatokon kívül) alig van számottevő bécsi anyag.

A bécsi másolati anyag külön (»Ausztria« feliratú) dobozban őriztetik és a következő másolatokat tartalmazza:

Okmánytár Erdély történetéhez I. Ferdinánd uralkodása alatt. Közlik Fejérpataky László és Károlyi Árpád. I. kötet. Az 1551. év eseményei. (Ez az okmánytár másolatokat és regesztákat tartalmaz a bécsi állami- és a hadi levéltárból.)

Másolatok az állami levéltárból az 1556—1587. közti évekre.

¹¹¹ A bizottság 1873 febr. 8-i ülésének jkönyve.

Másolatok az 1790—91-i országgyűlés történetére vonatkozólag a bécsi állami levéltárból. (Thallóczy másolatai).¹¹²

Kivonatok az 1551. év történetére vonatkozólag a bécsi hadi levéltárból.

A bécsi állami levéltárban őrzött *velencei követjelentések* (Dispacci) magyar történeti szempontból nagy kútfő-értékkel bírván, *Károlyi Árpád* még 1882-ben azzal a javaslattal fordult a bizottsághoz, hogy a követjelentések magyar vonatkozású anyagának kiadását vegye programjába, egyúttal egy 8—9 ívre való mutatót is küldött a bizottságnak tájékoztatás végett, azzal a megjegyzéssel, hogy megbízás alapján hajlandó a Dispaccik kiadására vállalkozni.¹¹³ A bizottság a megbízást készségesen megadta ugyan, de a kiadásra, előttünk ismeretlen okok miatt, nem került a sor.

A bizottság gyűjteményében a Dispaccik 1551. okt. 22-től 1576. szept. 7-ig terjedő magyar vonatkozásainak másolatai őriztetnek, legnagyobb részét *Károlyi Árpád* másolatában. Az eredeti velencei követjelentések a világháború után újból visszakerültek Velencébe s az olaszok egy másolati példánnyal kárpótolták a bécsi áll. levéltárat; minthogy *Károlyi* másolásai Bécsben történtek, a tőle származó másolatgyűjteményt az »Ausztia« feliratú dobozban helyeztük el.

Fel kell említenünk, hogy a bizottság 1896-ban a Bécsben őrzött *gróf Harrach-levéltárban* lemásoltatta a *II. Rákóczi Ferenc* szabadulására vonatkozó titkos-tanácsi jegyzőkönyveket, továbbá *Hugó Blotius* levelezését és végül az erdélyi vallási ügyekre (1699—1704.) vonatkozó iratokat.¹¹⁴ A másolatok legnagyobb része megjelent.¹¹⁵

Bár a másolások ügye mindenkor a legközvetlenebbül érdekelte a bizottságot, mely a másolásokra mindig tudott fedezetet találni, a 70-es évek derekán mégis szünet állott be a bizottság ez irányú tevékenységében. A korábbi évek folyamán tervbevett és megkezdett másolási munkák közben bevégeződtek, új levéltárakra pedig senki sem hívta fel a bizottság figyelmét és így a szüksége sem

¹¹² A bizottság 1896 május 30-i ülésének jkönyve.

¹¹³ *Károlyi Árpád* 1882 dec. 21-i levele a bizottság irattárában.

¹¹⁴ A bizottság 1896 október 3-i, okt. 31-i és nov. 28-i jkönyvei.

¹¹⁵ A titkos tanácsi jegyzőkönyvek megjelentek *Mencsik Ferdinánd* közlésében a *Tört. Tár* 1897. évf. 385—421. II. *Blotz* levelezése a *Tört. Tár* 1907. évf. 199—227. II.

mutatkozott annak, hogy a bizottság a másolások folytatásáról gondoskodik. *Marczali Henrik*nek 1877-i kutatóútja azonban, aki több porosz, francia és angol levéltárat kutatott át és azok magyar vonatkozású anyagából kivonatokat és másolatokat készített, újból reáterelte a bizottság figyelmét a szünetelő másolások ügyére, főleg amikor *Fraknói Vilmos* *Marczali* jelentését a II. osztály 1878. február 11-i ülésén bemutatta,¹¹⁶ másolatait és kivonatait pedig *Szilágyi Sándor* javaslatára¹¹⁷ a Történeti Tár-ban kiadta.¹¹⁸

Megemlíthetjük, hogy a bizottság épen a további másolások tervszerűségének biztosítása végett, már ebben az időben szükségét látta annak, hogy a több mint egy évtized óta összegyűlt másolati anyagról »ismertető kimutatás« készíttessék.¹¹⁹ A terv akkoriban az volt, hogy »a bizottság levéltárában elhelyezett kéziratok jegyzékét« a Tört. Tár-ban fogják közzétenni.¹²⁰ Ennek a tervnek megvalósulására azonban csak évek múlva került sor, amikor a Tört. Tár 1888. évfolyamában (450—470. ll.) *Óváry Lipót* megkezdte az olaszországi másolati anyag regesztáinak közzétételét. A folytatásra azonban nem került a sor a Tört. Tár hasábjain.

Gróf Czernin-levéltár. *Thaly Kálmán* az 1879. október 11-i bizottsági ülésen felhívta a tagok figyelmét *gr. Czernin Jaromir*nek neuhausi levéltárára,¹²¹ melyben »Bercsényinek *Rákóczi Ferenc* fejedelemhez intézett nagyszámú levelei őriztetnek« s melyek lemásoltatása szükségesnek mutatkozik.¹²² *Gróf Czernin* semmiféle akadályt nem gördített a levéltárban őrzött levelek lemásoltatása elé, sőt levéltárnokával el is készíttette azon iratok jegyzékét, amelyek szóbakerülhetnek a másolás szempontjából. Ekkor kitűnt ugyan, hogy *Bercsényitől* nincsenek levelek a levéltárban, de viszont a XVII. század számos kiváló

¹¹⁶ Akadémiai Értesítő, 1878. 41. l.

¹¹⁷ A bizottság 1878 január 12-i és márc. 9-i üléseinek jkönyve.

¹¹⁸ Tört. Tár 1880—1882. évf. és külön, 8° XVI. + 305 l.

¹¹⁹ A bizottság 1879 október 11-i ülésének jkönyve.

¹²⁰ A bizottság 1879 nov. 8-i ülésének jkönyve.

¹²¹ Ismertetését *I. Jos. Pekar*: Das gräflich Czerninsche Archiv von Neuhaus. Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs, I. 2. (Wien, 1909.) 266—289. ll.

¹²² A bizottság 1879 október 11-i ülésének jkönyve.

alakjától (Bethlen Gábor, Bethlen István, a Rákócziak stb.) több olyan levél található a neuhausi levéltárban, amelyek történeti értékkel bírnak. Épen azért a bizottság »a neuhausi levéltárban őrzött levelezéseknek 1713-ig lemásoltatását elhatározta« s erre a feladatra a grófi levéltár levéltárnokát kérte fel.¹²³ Meg kell említeni, hogy a levéltárnok által készített jegyzék tanúsága szerint a levéltárban több levél található Görgey Artúrtól, Kossuth Lajostól, báró Eötvös Józseftől, Klapka Györgytől, gr. Széchenyi Istvántól stb.¹²⁴

A neuhausi levéltárból vett másolatok mindössze 55 lapra terjednek és az 1564—1710. évek történetére nézve bírnak jelentőséggel. E másolatgyűjteményben leveleket találunk többek között a következőktől: Zrinyi Miklós (1564.), Fragment über den Tod des Nikolaus Zrinyi (1566.), Rákóczy Zsigmond (1591.), Illésházy István (1602.), Forgách Ferenc (1602—1604.), Bocskay István (1600—1606.), Báthory Gábor (1608.), Pécsi Simon (1620.), Bethlen Gábor (1625.), Brandenburgi Katalin (1633.), Zrinyi Péter (1647.), Lorántffy Zsuzsánna (1651.), II. Rákóczy György (1654.), Nádasdy Ferenc (1661, 1663, 1670.), Báthory Zsófia (1670.), gr. Kollonits Lipót (1688.), Bethlen Miklós (1695, 1697.), Apafi Mihály (k. n.), Rabutin (1697, 1700.) stb. (A másolatok az »Ausztia« feliratú dobozban őriztetnek.)

Lobkowitz hercegi levéltár. Csaknem ugyanakkor, midőn a gróf Czernin-levéltárban végzendő másolások ügye a bizottságban szóba került, érkezett az Akadémiához Dvorak Miksának, a hg. Lobkowitz-család raudnitzi levéltárnokának¹²⁵ ajánlata, amelyben nevezett levéltárnok a raudnitzi családi levéltárnak magyar vonatkozásokban igen gazdag anyaga rendszeres másolására vállalkozott és egyben mellékelte egy jegyzéket is, melyből kitűnt, hogy közel ezernyi levél és számos kézirat vár másolásra. Ezek nagyrésze a XVII. század derekára (1645—1674.), a kéziratok pedig a XVI. század utolsó tizedeire vonatkoznak.¹²⁶ Minthogy Pauler Gyula, akit a bizottság a Dvorak-

¹²³ A bizottság 1879 dec. 6-i ülésének jkönyve.

¹²⁴ Fischer Ferenc levéltárnoknak 1879 dec. 1-én kelt leveléhez mellékelve, a bizottság irattárában.

¹²⁵ Ismertette Max Dvořák az Archivalien etc. I. (Wien, 1913.) 1—11. ll.

¹²⁶ A jegyzék a bizottság kéziratárában. Ismertette Dvorák Miksa a Magyar Könyvszemle 1879. 254—61. ll.

féle jegyzék alapján a lemásolandó anyag kijelölésére felkért,¹²⁷ eleget tett a bizottság felszólításának, 1880. telén a másolás meg is indult az ő utasításai alapján.¹²⁸ Ettől fogva a másolások nem túlságos gyors ütemben ugyan, de éveken át állandóan folytak.¹²⁹ A bizottság csak 1888. elején szüntette be végleg a másolásokat a raudnitzi levéltárban.¹³⁰

A raudnitzi levéltárból vett másolatok egy kis része már megjelent. Így pl. a Tört. Tár 1900. évf. 568—591. és Tárt. Tár 1901. évf. 321—353. lapokon. A raudnitzi levéltár másolati anyaga két dobozban van elhelyezve:

1. doboz. Mátyás király korára vonatkozó másolat a Lobkowitz-család prágai levéltárában őrzött Sternberg-codexből. (1466—1470.)

A váradi püspök levelei Pernsteinhez 1490—1496. évekből.

Báthory István levele 1572-ből.

Pázmány Péter levelei 1621—1623.

Bethlen Gábor levelei. (1625—26.)

Gróf Zrinyi Miklós levele. (1648.)

II. Rákóczy György levelei. (1648—58.)

Wesselényi Ferenc levelei. (1648—66.)

Gróf Batthyány Ádám levelei. (1648—57.)

Lippay György levelei. (1650—65.)

Gróf Forgách Ádám levelei. (1650—63.)

Nádasdy Ferenc levelei. (1651—70.)

Gróf Batthyány Kristóf levelei. (1660—74.)

Frangepán Ferenc levelei. (1662—67.)

Gróf Zrinyi Péter levelei. (1663—70.)

A magyar udvari kamara levelei. (1660—74.)

Apafi Mihály levelei. (1664—72.)

Szelepcsényi György levelei. (1663—74.) A felsoroltakon kívül mások levelei is megtalálhatók a gyűjteményben.

2. doboz. A következőktől származó levelezést tartalmazza:

A moldvai vajda (1662—65.), a havasalföldi vajdák

(1649—1654.), Borkovits Márton zágrábi püspök

(1665—73.), Kászonyi Márton (1663—74.), Rothal János gróf (1661—73.), gróf Zichy István (1665—72.),

Bory Mihály (1665—67.), gróf Zrinyi Miklós özvegye

(1665—66.), gróf Pálffy Tamás nyitrai püspök (1665—

1673.), báró Joanelli kamaragróf (1666—73.), a sza-

¹²⁷ A bizottság 1879 okt. 11-i ülésének jkönyve.

¹²⁸ A bizottság 1880 március 6-i ülésének jkve.

¹²⁹ V. ö. 1880 május 8., 1885 nov. 6., dec. 4., 1886 okt. 1., 1887 október 7-i biz. ülési jegyzőkönyvekkel.

¹³⁰ 1888 febr. 4-i biz. ülési jkönyv.

bad királyi városok (1666—73.), gróf Balassa Imre (1667—74.), Széchy Mária (1670.), Bánffy Dénes (1670—71.), Bethlen Farkas (1673.), Ampringen Gáspár (1673—74.); iratok az Ampringen-féle kormányrendszerre vonatkozólag (1671—73.) s végül instrukciók, véleményes javaslatok stb. I. Lipót korából. — Újból kiemeljük, hogy a felsoroltakon kívül még másoktól is találhatók levelek a másolatok között.

Gr. Sternberg-család levéltára. A bizottság mindössze egy alkalommal tett kísérletet arra nézve, hogy a család levéltárában őrzött magyar vonatkozású okiratoknak másolatait gyűjteménye számára megszerezhesse; a család akkori feje azonban azt válaszolta az Akadémia tudakozódásaira, hogy »ily okiratok nála nincsenek, hanem vannak ott cseh és magyar királyok arcképei«. ¹³¹

VI.

Párizsi másolatok. Az akadémia a párizsi levéltárak és könyvtárak magyar vonatkozásainak megismerésére kezdetől fogva különösen nagy súlyt helyezett. Mikor 1833-ban a kutató, illetőleg másoló munka megindult, Párizs egyike lett azon helyeknek, ahol gyakrabban fordultak meg magyar kutatók, így Petrovics Frigyes, Zsivora György, Vass László és Szalay László. Közülök *Petrovics Frigyes* kutató-munkája volt a legrendszerezesebb, aki a francia külügyminisztérium »*Hongrie et Transsylvanie*« c. gyűjteményének köteteiből nemcsak kivonatokat készített, hanem jegyzékbe foglalta, sőt részben le is másolta a II. Rákóczi Ferenc korára vonatkozó rendkívül nagyértékű anyagot.

Jegyzékét *J. Fiedler* adta ki: *Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's*. II. köt. (Wien, 1858.) 551—622. II. Petrovics párizsi másolatai és kivonatai megtalálhatók Petrovics másolatgyűjteményének IV. kötetében; tartalmát e dolgozat elején ismertetem.

A bizottság másolatgyűjteménye csak két évtizeddel később gyarapodott új párizsi anyaggal, amikor *Grisza Ágost* volt honvédszázados, ¹³² aki sok hányattatás után

¹³¹ A bizottság 1884 febr. 8-i ülésének jegyzőkönyve.

¹³² *Grisza Ágostra I. Szinnyi J.*: Magyar Irók. III. 1474—1476.

1854-ben Párizsban megtelepedett, Henszlmann Imre felszólítására kutató- és másoló-munkára vállalkozott. Grisza a Bibliothèque Nationale-ban dolgozott; 1858. márciusában már egy kis gyűjteményt bocsáthatott Henszlmann, illetőleg az akkor már működő bizottság rendelkezésére.

A Grisza-féle másolatok tartalma a következő: Vita Elisabethae, Reges Pannoniae seu Ungarorum qui infaustum vitae exitum habuerunt; Donatio Belae regis; Table Généalogique des Empereurs; Assignatio octo millium etc. (Óváry: I. 38.); Clemence de Hongrie, fille de Charles Martell etc.; Testament de Clemence Hongrie etc. (Óváry I. 41.); Traité de mariage de Louis etc. (1374. aug. 10.); Testament de Jaques roy d'Hongrie etc.; Testament de Johanne 2. (1435.) stb.

Grisza a párizsi Nemzeti Könyvtárban végzett kutatásai közben (1858.) megtalálta II. Rákóczi Ferenc sajátkezű önéletrajzát (Confessio peccatoris). Kutató munkásságának ez volt a legnagyobb eredménye. A Grisza által másolt kézirat három részből állott: a *Confessio peccatoris*-ből, vagyis Rákóczinak latin nyelven megfogalmazott önéletrajzából; továbbá az *Aspirationes Principis Christiani*, illetőleg Aspirations d'un prince Chrétien című, latinul és franciául megírt vallásbölcseleti iratból és végül a *Testament politique* kéziratából. Grisza mindenelőtt az *Aspirationes* című iratot másolta le, majd összeállította azokat a szövegeltéréseket, amelyek a Testament politique eredeti és nyomtatott szövege közt megállapíthatók voltak.

Mindkét kézirat megtalálható a bizottság másolatgyűjteményében. Az *Aspirationes* megjelent a II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza és egy keresztény fejedelem áhításai c. akadémiái kiadványban. (Budapest, 1876. 381—589. ll.)

A *Confessio peccatoris* másolása lassan haladt előre és Grisza csak 1871. januárjában volt abban a helyzetben, hogy a kész másolatot felajánlhassa a bizottságnak kiadás végett. A bizottság a kéziratot kiadásra természetesen elfogadta, de minthogy aggodalmi voltak a másolás hűsége tekintetében, a másolatot Pónori Thewrewk Emillel és Czibulka Nándorral is átnézték a felötlőbb másolati

hibák kijavítása végett.¹³³ A kézirat egy része azonban a sok korrektor kezében elkallódott és ennek következtében azt újból le kellett másoltatni az eredetiről, ami sok huza-vonával és időveszteséggel járt. Ez az oka annak, hogy a *Confessio peccatoris* csak 1876-ban jelent meg az Akadémia kiadásában.

Jelentékeny gyarapodásnak tekinthető a *Sayous-féle másolatgyűjtemény* is, amely a hetvenes évek elején jutott a bizottság tulajdonába. A Kisfaludy-Társaság tagjává megválasztott Sayous Eduard párizsi liceumi tanár ugyanis a magyar történelem iránt való érdeklődésének bizonyosságául lemásolta a *Godefroy-gyűjtemény* (*Bibliothèque de l'Institut*) magyar anyagát és a másolatokat felajánlotta a bizottság gyűjteményének.

A Godefroy-gyűjtemény az 1602—63. évekre vonatkozó 27 oklevél másolatát tartalmazza. Egyrészük regesztáját adja *Óváry*: III. k. A gyűjtemény több másolatát *Szilágyi Sándor* adta ki: Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Budapest, 1886. c. akadémiai kiadványban.

A párizsi levéltárakból és könyvtárakból nagy időközökben előkerülő másolatok és jegyzetek arra kétségkívül alkalmasak voltak, hogy a bizottság érdeklődését az ottani anyag iránt állandóan ébren tartsák. A helyszínen való rendszeres és tervszerű másolások kérdése mindamellet csak akkor került napirendre, amikor *Wertheimer Ede* a II. osztály 1881. február 7-i ülésén beszámolt a francia levéltárakban végzett kutatásairól s amikor e felolvasás kapcsán *Thaly Kálmán* azt indítványozta, hogy »miután a felolvasón kívül csak igen kevés magyarnak sikerült a francia külügyi levéltárba bejutni, hogy ott a magyar történet érdekében kutatást tehessen, ámbár ott I. Ferenc francia király korától kezdve a legújabb időkig gazdag történeti anyagot lehet feltenni, — tegyen az Akadémia II. osztálya lépéseket, hogy a francia külügyminisztériumi levéltár történettudományi célokra más búvárok számára is hozzáférhetővé tétessék«.¹³⁴ Thaly ezt az indítványt a bizottság 1881. március 12-i ülésén is megismételte s akkor a bizottság úgy döntött, hogy »min-

¹³³ Grisza Kálmán beadványa 1877 március 27-ről a bizottság Irattárában.

¹³⁴ Akadémiai Értesítő, 1881. 53. l.

denekelőtt tájékozást akar szerezni a levéltár hozzáférhetőségére, azután az illető másolások eszközlésének módjáról, mire azután a szükséges lépéseket megteendi.¹³⁵ Úgy látszik, hogy ezzel a bizottsági határozattal a kérdést el is intézték, legalább is semmi nyoma a jegyzőkönyvekben, hogy a bizottsági határozat végrehajtását megkísérelték. A bizottság számára végzendő párizsi kutatások és másolások továbbra is alkalmiak maradtak és csak egy-egy Párizsban megforduló kutató szívességétől függtek. Ilyenül tekinthető *Gergely Sámuel*, aki 1885—86-i párizsi tartózkodása alkalmával készségesen másolt a Thököly-korra és általában Erdélyre vonatkozólag.¹³⁶

Másolatai »Thököly Imre és a francia diplomácia« címen megjelentek a Tört. Tár 1886—1888. évfolyamaiban és »I. Rákóczy György összeköttetései Franciaországgal« címen a Tört. Tár 1889—1890. évfolyamaiban. A Gergely-féle másolatokból a bizottság másolatgyűjteménye csak töredékeket tartalmaz 1666-ból és az 1674—76. évekből, de ezek egy része ki van már adva.

1886-ban Thaly Kálmán kérésére, aki a gróf Bercsényi-család történetén dolgozott, *Thallóczy Lajos* diplomáciai úton lemásoltatta Rákóczi Ferencnek 1700—1701. évi francia összeköttetéseire vonatkozó iratokat,¹³⁷ melyekről már a Petrovics-féle jegyzék is számot adott.

E másolatok Du Héron varsói francia követnek XIV. Lajoshoz intézett jelentéseit tartalmazzák, melyek főleg Bercsényi Miklós memorándumai alapján a magyar ügyre vonatkoztak. E másolatokat *Thaly* bőven felhasználta a gróf Bercsényi-család történetének II. kötetében.

Ettől fogva évtizedeken át nincs nyoma annak, hogy a bizottságot közelebbről érdekelte volna a párizsi levéltárak vagy könyvtárak magyar anyaga. De mikor 1904-ben *Kont Ignác*, a francia-magyar kapcsolatok szorgalmas kutatója, elvállalta azt a megbízást, hogy a bizottság irányítása mellett kutat és másol Párizsban, a bizottság, Thaly javaslatai szerint, azonnal megbízta őt a Rákóczi-korra vonatkozó anyag újból való átvizsgálásával és a

¹³⁵ A bizottság 1881 március 12-i ülésének jkönyve.

¹³⁶ A bizottság 1885 október 9-i ülésének jkve.

¹³⁷ A bizottság 1886 márc. 5. és április 2-i ülésének jkönyvei. *Thallóczy Lajos* 1886 febr. 26-i levele, a bizottság irattárában.

lehetőséghez képest lemásolásával is.¹³⁸ Kont valóban sok anyagot másolt le, többek között pl. az Arsenal levéltárából is.¹³⁹ E másolatok megjelentek a *Revue de Hongrie* 1912. évfolyamában.

1904. folyamán *Angyal Dávid* is dolgozott az *Archives Nationales*-ban, melynek »*Turquie*« című gyűjteményében számos, a Rákóczi-emigráció történetére vonatkozó nagyértékű adatot másolt le.

Kiadva a *Tört. Tár* 1905. évf. 112—142. és 185—222. ll.; az adatok az 1716—1722. évekre vonatkoznak. Az anyagot ugyanő: Adalékok II. Rákóczi Ferenc törökországi bujdosása történetéhez c. tanulmányában (*Századok*, 1905.) fel is dolgozta.

Berzeviczy Albert Beatrix-Oklevéltára számára (Budapest, Akadémia, 1914.) is történetek másolások a párizsi *Bibliothèque Nationale* gyűjteményeiben. Ezekből néhány darab megjelent a Beatrix-Oklevéltárban. A bizottság másolatgyűjteményében mindössze hét levél található az 1463—1465. évekre.

Törökországi levéltárak.

A törökországi, illetőleg konstantinápolyi levéltárak magyar vonatkozásainak kérdése attól fogva, hogy a bizottság megindította a Török-magyarokori Történelmi Emlékek sorozatát (1859.) és 1862-ben Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold és Kubinyi Ferenc Konstantinápolyban eredményesen kutattak Corvinák után,¹⁴⁰ állandóan érdekelte a magyar történelem kutatóit. Az volt a közmeggyőződés, hogy a török levéltárakban a Magyarországot, illetőleg Erdélyt és Törökországot összefűző százados kötelékek erejénél fogva feltétlenül van olyan okleveles anyag, melynek ismerete magyar történeti szempontból nagyfontosságú volna. A bizottság mindamellett csak 1882-ben jutott abba a helyzetbe, hogy a konstantinápolyi levéltári kutatások kérdésével közelebbről foglalkozzék, mikor t. i. *Thallóczy Lajos*, aki már 1881-ben is megfordult a török

¹³⁸ A bizottság 1904 november 12-i ülésének jkönyve.

¹³⁹ A bizottság 1905 január 7. és március 4-i üléseinek jkönyvei.

¹⁴⁰ L. erre *Ipolyi Arnold*: Gr. Prokesch-Osten Antal emlékezete. Budapest, 1878. 42. s köv. ll. (Ért. a tört.-tudományok köréből. VII. k. 6. sz.)

fővárosban, magát egy újabb ilyen útra elszánta és a bizottságtól e célból anyagi és erkölcsi támogatást kért.¹⁴¹ Thallóczynak azonban nem volt alkalma arra, hogy levéltári kutatásokat végezzen. »Utazás a Levantében« című könyvében (Budapest, 1882.), mely beszámol erről az útról, legalább is nincs nyoma ezirányú tevékenységének. Midőn 1889-ben az Akadémia kezdeményezésére Vámbéry Árminnak sikerült kieszközölnie, hogy a szultán meghívta az Akadémiát a konstantinápolyi magyar történeti emlékek felkutatására,¹⁴² nemcsak a közvetlenül érdekelt Akadémia, hanem az egész magyar közvélemény is osztatlan érdeklődéssel tekintett a konstantinápolyi út elé, amelyben Fraknói Vilmos, Thaly Kálmán, Csontos János és Ábel Jenő vettek részt. Ez a küldöttség 1889. szept. 21-től fogva néhány héten át kutatott nyomtatványok, kéziratok és okiratok után és mivel bejuthatott a török birodalom régi levéltárába is, mely idáig európai kutatók elől zárva volt, megállapíthatta, hogy a levéltár helyiségeiben »roppan tömegben« maradtak fenn iratok, melyekben a rendszeres kutatások igen gyümölcsözőknek ígértek.¹⁴³

A Tört. Bizottság, mely e kérdéssel állandóan foglalkozott,¹⁴⁴ a hallott jelentések hatása alatt a helyszínen való kutatások haladéktalan megkezdése mellett foglalt állást és a maga részéről Vámbéry Ármint, Thaly Kálmánt, Velics Antalt és Kunos Ignácot bízta meg az 1890. tavaszán »megkezdendő kutatások megtételével«.¹⁴⁵ Ez a terv azonban — bizonyára anyagi okokból — összezsugorodott, mert mindössze Vámbéry Árminnak nyílt alkalma 1890. szeptemberében néhány hetet tölteni Konstantinápolyban. Jelentése szerint, melyet a bizottság 1890. október 31-i ülésén terjesztett elő, a török állami levéltárban nagyértékű iratokat talált, »melyek a magyarországi XVI—XVII. századi hódoltsági viszonyokra élénk és merőben új világot vetnek«. Vámbéry jelentése alapján a bizottság

¹⁴¹ Thallóczy Lajos 1882 május 26-i beadványa a bizottság iratárában.

¹⁴² Az engedélyiratok eredetiben és fordításban u.-ott.

¹⁴³ Thaly jelentése a II. osztály 1889 dec. 9-i üléséről Akadémiai Értesítő, 1889. 202. Fraknói Vilmos jelentése az 1889 okt. 28-i összes ülésen. Akad. Értesítő, 1890. 36—42. ll.

¹⁴⁴ 1889 június 1. és okt. 19-i biz. ülési jkönyvek.

¹⁴⁵ A bizottság 1889 nov. 16-i ülésének jkönyve.

ügy döntött, hogy a török állami levéltár vezetőjét közreműködésre kéri fel a bizottság számára eszközlendő másolási munkában.¹⁴⁶ Megtörténtek-e valóban a tervezett másolások vagy sém, nem állapítható meg a bizottsági jegyzőkönyvekből.

Mikor 1904—1906-ban napirendre került Rákóczi Ferenc és a bujdosók hamvai hazaszállításának kérdése, a magyar közvéleményt erősen foglalkoztatta a konstantinápolyi levéltárak ügye abban a feltevésben, hogy azokban bizonyára lesz anyag a Rákóczi-emigráció történetére vonatkozólag. A török kormány a kutatásra meg is adta az engedélyt. Ezen engedély alapján jutott 1907-ben Konstantinápolyba *Karácson Imre*, aki 1911. május 4-én bekövetkezett haláláig szorgalmasan és eredményesen kutatót az ottani levéltárakban.¹⁴⁷ Munkássága eredményeit az Akadémia adta ki: *Evlia Cselebi magyarországi utazásai 1664—1666*. Budapest, 1908. (A kötet kéziratát Karácson Konstantinápolyban fedezte fel.) Továbbá: *A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717—1803*. Budapest, 1911.

A bizottság gyűjteményében (külön dobozban) található *Vámbéry Armin*nek több másolata és bizonyára az ő ajándékából néhány eredeti török oklevél is. Ezek a következők:

Szolakzadeh Oszman: Az osman birodalom története c. kéziratából fordítás.

Karacselebi Abdulaziz életrajza Naima után.

Fyndyky török történetíró művéből fordítások; történelmi adomák.

Hat török oklevél a XVII. századból és végül

Vámbéry két levele és egy csonka kézírata.

Ugyanítt található Thúry Józsefnek néhány kiadott kézírata is.

Repiczky János hagyatékából néhány levélfordítás s eredeti levél.

Brünni és kremsieri levéltárak. A morvaországi levéltárak magyar vonatkozásaira már 1851-ben felhívta *Wen-*

¹⁴⁶ A bizottság 1890 okt. 31-i ülésének jkönyve és Akadémiai Ért. 1890. 671. l.

¹⁴⁷ Thallóczy Lajos előszava Karácson: *A Rákóczi-emigráció török okmányai* c. kiadványa elé.

zel Gusztáv a magyar történetkutatók figyelmét;¹⁴⁸ annak azonban, hogy a nem sokkal később megalakult Tört. Bizottság azokban rendszeres másolásokat végeztetett volna, sehol sincs nyoma. A bizottság az egyes morva levéltárakról időközben megjelent ismertetések alapján, csak jóval később és akkor is csak alkalmilag másoltatott.

A kreamsieri levéltárból való a Dudik Beda ellenőrzésével 1880-ban lemásolt: *Der Husären und Trabanten Artikel und Kriegsordnung*«, továbbá számos XVI. századi németnyelvű katonai vonatkozású kimutatás, rendelet és jelentés.

A brünni levéltárból mindössze hét darab hitelesített másolat található az 1324, 1504, 1514, 1544, 1573, 1647. és 1705. évekből; valamennyi magyar vonatkozású. (Az »Ausztria« feliratú dobozban őriztetnek.)

Németországi levéltárak. A németországi könyvtárak és levéltárak magyar anyagának jegyzékbe foglalása és a lehetőséghez képest másolása is, már 1833. óta szerepel az Akadémia II. osztályának munkaprogramjában. A németországi könyvtárak és levéltárak magyar történeti szempontból való nagy jelentőségére akkoriban — mint láttuk — *Petrovics Frigyes* hívta fel az Akadémia figyelmét és az ő jegyzetei, nemkülönben másolatai valóban nyilvánvalóvá tették, hogy az Akadémia forráskutató és anyaggyűjtő tevékenységének az általa megjelölt utakon kell tovább haladnia. Mindamellett néhány évtizeden át semmi újabb lépés nem történt ezen a téren. Petrovics kutatásairól talán már meg is feledkeztek és csak az 50-es évek elején fordult újból az Akadémia figyelme Németország különféle könyvtárai és levéltárai felé. Az *Új Magyar Múzeum* 1851. évfolyama arról tudósít, hogy az akkor Münchenben tartózkodó *Orlay-Petrich Soma* festőművész, Petőfi ismert barátja, még 1850. őszén azt jelentette a folyóirat szerkesztőjének, Toldy Ferencnek, hogy az augsburgi városi levéltárban értékes adatok találhatóak Magyarország XV—XVI. századi történetére vonatkozólag s hogy a levéltárnok vállalkoznék ez adatoknak »akár folyóiratban, szakaszonként, akár külön összes kiadásban közzétételére, ha arra eszköz nyujtatnék«.¹⁴⁹ Ennél a tu-

¹⁴⁸ Új Magyar Múzeum II/II. (1851—52.) 184. l. Magyar Akadémiai Értesítő, 1851. 276. l.

¹⁴⁹ Új Magyar Múzeum. 1851. 358. l.

dósításnál, amely valószínűleg visszhang nélkül hangzott el, fontosabb volt *Wenzel Gusztáv* I. tagnak 1851. folyamán tett németországi utazása, melynek eredményeiről az 1851. október 6-i¹⁵⁰ és az 1853. október 22-i¹⁵¹ ú. n. kisgyűlésen adott számot. A Wenzel által magyar történeti szempontból átvizsgált levéltárak (müncheni birodalmi és állami levéltár, Görlitz, Regensburg, Boroszló, Nürnberg, Amberg, Köln, Aachen stb.) rendkívül jelentős forráshelyekül ígérkeztek, melyekben a rendszeres kutatás mindenképen indokoltnak látszott. Erre azonban, legfőképpen anyagi okokból, nem került a sor; mikor pedig megalakult a Tört. Bizottság, annak anyagi erőforrásait és munkaenergiáját hosszú éveken át a nagy arányokban meginduló forráskiadás ügye tartotta lekötve és ennek következtében a németországi levéltárakban való rendszeres kutatás és másolás kérdése ismét háttérbe szorult. *Marczali Henrik* eredményekben gazdag 1877-i németországi útja után s talán annak hatása alatt is, a 80-as évektől fogva a németországi levéltárakat is bekapcsolták a kutató munkába s később a bizottság is végeztetett rendszeres másolásokat gyűjteménye számára. Egy-egy tervbe vett akadémiai kiadvány céljaira időnként már eddig is történtek alkalmi másolások Németország egyes levéltáraiban, az efféle alkalmi másolások azonban a másolat-gyűjtemény állagát nem gyarapították.

a) *Berlin*. Említettük már, hogy *Petrovics Frigyes* 1833—34. évi németországi útja alkalmával Berlinben is kutatott s az ottani kir. könyvtár kéziratgyűjteményéből néhány darabot le is másolt az Akadémia számára. Arról is volt már szó, hogy 1877-ben *Marczali Henrik* is megfordult Berlinben s hogy kutató munkájának eredményét a Tört. Tár 1880—1882. évfolyamaiban tétette közzé a bizottság. Berlini kutató- és másolómunkára ezután csak 1885-ben került a sor, amikor *Révész Kálmán*¹⁵² és *Szabó Gyula*¹⁵³ nyertek megbízást a porosz állami levéltárban a bizottság utasításai szerint való másolásra, miután arra a

¹⁵⁰ Új Magyar Múzeum 1851—52. II. 179—184. II.

¹⁵¹ Új Magyar Múzeum. 1853. II. 439—446. és Magyar Akadémiai Ért. 1853. 288—95. II.

¹⁵² 1885 ápr. 10-i biz. ülés jkönyve.

¹⁵³ 1885 okt. 9-i biz. ülés jkönyve.

porosz királyi ház minisztériuma megadta az engedélyt.¹⁵⁴

Az ekkor másolt anyagnak azt a részét, mely Buda várának 1686-i ostromával áll vonatkozásban, *Károlyi Árpád* tette közzé (Tört. Tár 1886. 503—520, 695—710. és 711—768. ll.), a Bethlen Gábor korára vonatkozó iratokat és leveleket pedig *Szilágyi Sándor* közölte a Tört. Tár 1886. évf. 628, 655—56. és 658—59. ll. és azután külön a Bethlen Gábor fejedelem levelezése c. akadémiai kiadványban. Valószínű, hogy az ekkor végzett másolások anyagából való a Brandenburgi Katalin személyére és uralkodására vonatkozó adatközlés is a Tört. Tár 1894, 1895, 1896, 1897, 1898. és 1899. évfolyamaiban.

Mikor *Fraknói Vilmos* a bizottság 1890. október 31-i ülésén indítványt tett Mátyás király leveleinek kiadása tárgyában¹⁵⁵ s a bizottság akként döntött, hogy Mátyás király levelezése kiadásában a fősúlyt a külügyi vonatkozású levelekre kell helyezni és a tervezett kiadvány »a külföldi levelezésekkel kezdessék meg«,¹⁵⁶ Fraknói irányítása mellett széleskörű kutató- és másoló munka indult meg számos európai levéltárban. Ezen tevékenység eredményeként a porosz királyi ház berlini levéltárából kilenc oklevél másolata került a bizottság gyűjteményébe, illetőleg onnan Fraknói Vilmos kiadványába.¹⁵⁷ Nem tartozik ugyan a bizottság másolatgyűjteményének történetéhez, de mégis felemlítendőnek látszik, hogy Marczali Henrik 1893-ban a Tört. Bizottság által tervezett milleniumi forráskiadvány részére több európai állam levéltárában és könyvtárában kutatott »a honfoglalásra és a külföldi kalandozás korára« vonatkozólag; ez alkalommal többek között Berlinben is dolgozott.¹⁵⁸

A bizottság másolatgyűjteményének szempontjából fontosabb volt ennél *Kvacsala János* dorpatói egyetemi tanár

¹⁵⁴ Akadémiai Értesítő, 1885. 56. l.

¹⁵⁵ Fraknói indítványa nyomtatásban is megjelent a következő címen: Jelentés Mátyás király leveleinek kiadása tárgyában a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságához. Budapest, 1890. 12 l. (A bizottság irattárában.)

¹⁵⁶ 1890 október 31-i biz. ülés jkönyve. L. erre azonfelül Akadémiai Értesítő, 1892. 253. l.

¹⁵⁷ Fraknói Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi osztály. I. k. 1458—1479. (Budapest, Akadémia, 1893.) II. k. 1480—1490. (Budapest, Akadémia, 1895.) V. ö. 1890 okt. 4. és 1891 febr. 4-i bizottsági ülések jegyzőkönyveivel.

¹⁵⁸ 1893 aug. 30-i jelentése a bizottság irattárában.

azon jelentése, melyet Szilágyi Sándor mutatott be a bizottság 1896. március 21-i ülésén, mely szerint Kvacসাla »németországi levéltári kutatásai alatt nagyérdekű XVII—XVIII. századi, kivált Rákóczi-kori leveleket talált«, melyek lemásoltatása a bizottság gyűjteménye számára rendkívül fontos volna. A bizottság természetesen a legnagyobb készséggel járult hozzá Kvacসাla előterjesztéseihez¹⁵⁹ s így a másolások, miután a berlini állami levéltár hungaricáinak Wagner berlini tanár által Kvacসাla felszólítására összeállított jegyzékét is megkapták,¹⁶⁰ a bizottság utasításai szerint nemcsak az állami, hanem a porosz kir. házi levéltárban is megindultak.¹⁶¹ Kvacসাla utóbb arra is felhívta a bizottság figyelmét, hogy ugyancsak a berlini állami levéltárban nagy számban található Bethlen Gábor korára vonatkozó adatok; a bizottság ezek lemásolását is elrendelte.¹⁶²

A bizottság másolatgyűjteményének berlini anyaga a »Németország« feliratú dobozban van elhelyezve. Tartalma a következő: a Wagner-féle jegyzék, amely az 1694—1713., továbbá az 1719. évekre vonatkozó anyagról ad számot.

Kijegyzések Jablonszky naplójából (6 oldal).

Bethlen Gábor korára vonatkozó másolatok 1613—1628. közti évek történetére vonatkozólag.

II. Rákóczi Ferenc korát illető másolatok 1703—19. közti évekből.

A berlini kutatások történetéhez tartozik még annak a felemlítése, hogy Fraknói Vilmos 1898-ban hosszabb időt töltött a porosz királyi házi levéltárban¹⁶³ és ott másoltatott is.¹⁶⁴

b) *Drezda*. A bizottság *Fraknói Vilmos*nak már ismertett forráskiadványa (Mátyás király levelezése) számára 1890-től fogva végeztetett másoltatásokat a drezdai Haupt-

¹⁵⁹ A bizottság 1896 március 21-i ülésének jkönyve.

¹⁶⁰ A bizottság 1896 október 3-i ülésének jkönyve. Wagner jegyzéke a berlini másolatok közt található.

¹⁶¹ A bizottság 1898 okt. 8-i ülésének jkve.

¹⁶² A bizottság 1897 január 9-i ülésének jkve. L. azonfelül az 1898 okt. 29., 1899 január 28. és 1899 február 25-i bizottsági ülések jegyzőkönyveit.

¹⁶³ 1898 június 1-i biz. ülés jkönyve.

¹⁶⁴ 1898 október 8-i biz. ülés jkönyve.

staatsarchivban,¹⁶⁵ még pedig Fraknói személyes irányítása mellett.¹⁶⁶ Innen 72 drb. levélmásolat került a bizottság gyűjteményébe, melyeket azután Fraknói ki is adott.¹⁶⁷ Utóbb *Berzeviczy Albert* Beatrix-Oklevéltára számára is végeztek másolásokat ugyanott, melyek egyrésze megjelent a nevezett Oklevéltárban.

A másolatgyűjteményben (»Németország« feliratú doboz) Mátyás király korára (1470—1487.) vonatkozólag találunk, részben már kiadott másolatokat. A drezdai levéltárból Marczali H. közölt regesztákat az 1687—1705. évekre a Tört. Tár 1881. évf. 534—542. ll.; Szabó Gyula 1633-ra a Tört. Tár 1886. évf. 219—222. és Tört. Tár 1891. 185—191. ll.

c) *Weimar*. Az itteni nagyhercegi levéltárban Fraknói irányítása mellett folytak az előbbivel kb. egyidőben másoltatások. E másolatokból a Mátyás király levelezése című kiadványban kilenc darab látott napvilágot.

A bizottság másolatgyűjteményében az 1474—1487. évekre találhatók (a »Németország« feliratú dobozban) másolatok. A XVI—XVII. századra vonatkozólag Sasinek Ferenc adta ki a levéltár magyar vonatkozású regesztáit. Tört. Tár. 1891.

d) *Augsburg*. A városi levéltárban eszközlendő kutatások, illetőleg másolások kérdésével, nem említve Orlay-Petrich Somának már említett felhívását, a bizottság akkor foglalkozott tüzetesebben, amikor *Thallóczy Lajos* 1895 tavaszán megfordulván Augsburgban, a városi levéltárban megtalálta Wisser Györgynek, a város III. Frigyes császár udvaránál tartózkodó követének az 1480—1484. évekre vonatkozó eredeti és eddig kiadatlan jelentéseit, melyek Mátyás király »osztrák-német viszonyaira nézve sok érdekes részletet tartalmaznak«.¹⁶⁸ Thallóczy a levelezést haladéktalanul lemásoltatta a bizottság gyűjteménye számára,¹⁶⁹ ahol azonban nincs nyomuk.

c) *Stuttgart*. Az itteni, ú. n. »titkos, házi és állami levéltárból« mindössze egy másolat található a bizottság gyűjteményében és pedig a II. Ulászló és III. Frigyes,

¹⁶⁵ 1890 május 3-i biz. ülés jkönyve.

¹⁶⁶ 1890 május 31-i biz. ülés jkönyve.

¹⁶⁷ Mátyás király levelei. II. kötet előszava szerint.

¹⁶⁸ Thallóczy 1895 május 28-i levele a bizottság irattárában.

¹⁶⁹ A bizottság 1895 június 8-i ülésének jkönyve és Akadémiai Értesítő, 1896. 241—42. ll.

illetőleg Miksa közt 1491 december 6-án Pozsonyban megkötött és Budán megerősített békekötés szövege. Regesztája *Óváry*: I. 165. l.

f) A württembergi *Ludwigsburg* levéltárából két másolat található a bizottság gyűjteményében, mind a kettő Szelepcsényi György esztergomi érsek 1679-ből való leveleinek másolata. (A »Németország« feliratú dobozban.)

g) *München*. A bajor főváros Reichs- és Staats-Archiv-jának magyar anyaga iránt Akadémiánk kezdet óta a legnagyobb érdeklődést mutatta. Már az 1832 augusztus—szeptemberi nagygyűlés is sürgős teendőként jelölte meg »a müncheni gyűjtemények« magyar anyagának másolatba vételét,¹⁷⁰ s *Petrovics Frigyes* 1836-ban huzamosabb ideig másolt is az ottani levéltárban az Akadémia számára. A müncheni levéltárakkal *Wenzel Gusztáv* is foglalkozott egyik jelentésében 1853-ban;¹⁷¹ mindamellét a bizottság nem végeztetett rendszeres másoltatásokat gyűjteménye gyarapítására, hanem csak időnként másoltatott egy-egy kiadványa számára. (Pl. *Szilágyi Sándor*: Bethlen Gábor fejedelem levelezése, *Csánki Dezső*: Magyarország történeti földrajza, *Wenzel*: Anjou-kori diplomáciai emlékek stb.) Mikor azonban a bizottság 1888-ban elhatározta a *Zsigmond-kori Oklevéltár* megindítását és a tervbe vett nagy vállalat szerkesztésével *Wenzel Gusztáv*ot és *Fejérpataky László*t bízta meg, széleskörű kutatások indultak meg, melyek során Fejérpataky Münchenben is kutatott és másolt.¹⁷² A bizottság gyűjteményében (a »Zsigmond-kori Oklevéltár« című másolatgyűjteményben) több másolat található.

h) *Görlitz városi levéltár*. A város levéltárában magyar szempontból *Wenzel Gusztáv* kutatott először, aki azonban abban nem talált ismeretlen vagy kiadatlan magyar anyagot.¹⁷³ Mindamellét a bizottság gyűjteményében található egy másolat-gyűjtemény (korábbi jelzése: M. Tud. Akadémia könyvtára. Tört. Diplomatika. Ivrét.

¹⁷⁰ Évkönyvek. I. 94. l.

¹⁷¹ Új Magyar Múzeum. 1853. II. 445—46. és Magyar Akadémiai Ért., 1853. 294—95. ll.

¹⁷² V. ö. Fejérpataky: A müncheni Kön. allg. Reichsarchiv közép-kori magyar anyagának ismertetése. Magyar Könyvszemle, 1889. 106—114. és Akadémiai Értesítő, 1891. 421—435. ll.

¹⁷³ *Wenzel*: id. jelentése Új Magyar Múzeum. II/II. (1851—52.) 182—183. ll.

36. sz.), mely Görlitz város levéltárából való és Mátyás király korára vonatkozólag (1468—1489) 71 oklevél másolatát tartalmazza. A görlitzi másolat-gyűjtemény anyagából Fraknói csak egy darabot ismert és közölt (Mátyás kir. levelei I. 303—304.), de azt is egy prágai másolatból. (A másolat-gyűjtemény a »Németország« feliratú dobozban van elhelyezve).

A felsorolt levéltárakon kívül a különféle irányú és célú kutatások során számos más németországi levéltárban is folytak kutatások és másolások, melyek eredményei vagy egyes akadémiai kiadványokban, vagy a Tört. Tárban jelentek meg. Ilyenek voltak pl. *Bamberg*, *Königsberg*, *Boroszló*, *Darmstadt*,¹⁷⁴ *Nürnberg*,¹⁷⁵ *Schweidnitz*¹⁷⁶ stb. A bizottság másolatgyűjteményében semmi sincs ezekből a levéltárakból.

i) *Dohna-Schlobitten-család levéltára*. *Angyal Dávid* a bizottság 1910. május 6-i ülésén felhívta az Akadémia figyelmét egy történelmi mű kapcsán arra, hogy a Dohna-Schlobitten hercegi családnak schlobitten-i levéltárában (Keletporoszország) nagyértékű adatok találhatóak Bethlen Gábor korára, így különösen az 1620. évi besztercebányai országgyűlés történetére vonatkozólag. A bizottság azonnal megtette a szükséges lépéseket arra nézve, hogy a kérdéses schlobitteni anyag a bizottság számára lemásoltassék¹⁷⁷ s evégből a javaslattevő Angyal Dávid számára a hercegi levéltárban való személyes kutatási engedélyt is kieszközölte. A másolások Angyal Dávid utasításai szerint¹⁷⁸ 1911. év folyamán meg is történtek.¹⁷⁹

A schlobitteni anyag (a »Németország« feliratú dobozban) nemcsak az említett 1620. évi besztercebányai országgyűlésre, hanem Bethlen Gábor cseh összeköttetéseire vonatkozólag is tartalmaz értékes adatokat. Az anyag eredetileg 110 drb. iratnak és azok mellékleteinek másolatából állott, a jelenlegi állapot azonban hiányokat tüntet fel.

Anglia. Simonyi Ernő kutatásai óta csak akkor nyilvánult meg nagyobb érdeklődés az angol könyvtárak és levéltárak

¹⁷⁴ Fraknói előszava a Mátyás király levelei II. kötetéhez.

¹⁷⁵ Wenzel: id. jelentése Magy. Akad. Ért., 1853. 291. l. Pekár Károly közlései a Tört. Tárból 1905. 159—163., 295—306. ll.

¹⁷⁶ Tört. Tárból, 1885. 523—24. ll.

¹⁷⁷ A bizottság 1910 május 6-i jkönyve.

¹⁷⁸ A bizottság 1910 október 7-i ülésének jkönyve.

¹⁷⁹ V. ö. 1911 febr. 3. és december elseji ülésének jkönyve.

magyar vonatkozású anyaga iránt, amikor *Kropf Lajos* közlései és dolgozatai igazolták *Simonyi* megállapításait, vagyis azt, hogy az angol közgyűjtemének magyar szempontból nem tekinthetők alárendelt jelentőségűeknek. *Kropf* készített is egy regeszta-gyűjteményt a bizottság számára,¹⁸⁰ ez azonban nem jelent meg nyomtatásban s magának a kéziratnak holléte sem ismeretes előttünk. Ugyancsak *Kropf* volt az, aki 1897-ben felhívta a bizottság figyelmét az angol külügyminisztérium levéltárában levő *Roe Tamás*-féle levelezésre, melynek *Bethlen Gábor*-korabeli magyar vonatkozású anyaga még kiadatlan és *Kropf* becslése szerint legalább egy kötetet tenne ki. A bizottság foglalkozott is azzal a kérdéssel, hogy vajjon lemásoltassa-e az anyagot, vagy sem,¹⁸¹ de mivel nincs nyoma a jegyzőkönyvekben a kérdés további történetének, valószínűnek látszik, hogy a *Roe*-féle levelezés lemásoltatásának ügye lekerült a napirendről.

Nem tartozik ugyan az Akadémia Tört. Bizottsága másolatgyűjteményének történetéhez, de mégis felemlítendőnek látszik, hogy *Angyal Dávid* is több ízben kutatott angol levéltárakban (1899, 1926. és 1927.); kutatásai eredményét »Erdély és Anglia politikai érintkezése« c. tanulmányában (Századok, 1900.) értékesítette; ugyanő »Pótlások a Londoni Okmánytárhoz« címen becses adatokat közölt a londoni állami levéltárból *Báthory Zsigmond* és *Thököly Imre* korára. (Tört. Tár. 1901. 412—421. ll.) Kutatásait később a 19. századi kapcsolatokra is kiterjesztette; (V. ö.: *Lord Loftus* és *Széchenyi* c. tanulmányával stb.) jegyzeteit és másolatait azonban mindezeig nem tette közzé.

Hollandia.

Hága. Mikor a bizottság 1913. jún. 6-i ülésén *Angyal Dávid* arról tett jelentést, hogy »vett értesülése szerint a hágai kir. levéltárban *Bethlen Gábor* korára nézve nagyérdekű iratok találhatóak, melyeknek átvizsgálása, lemásolása és esetleg a schlobitteni adatokkal együtt leendő kiadása kívánatos« volna, a bizottság azonnal felkérte *Angyal Dávidot* az iratoknak a hely színén való tanulmányozására,

¹⁸⁰ 1895 nov. 9. és nov. 30-i bizottsági ülések jkőnyvei. L. erre a bizottság 1886 dec. 16-i ülésének jkőnyvét; *Kropf* csak a már kiadott okleveles anyagot regesztrálta.

¹⁸¹ A bizottság 1897 nov. 27-i ülésének jegyzőkönyve.

azután a szükségeselemeknek mutató intőzések megtételére.¹⁸² Angyal Dávid a vett megbízás alapján személyesen tekintette át a hágai anyagot és gondoskodott azok másolatbavételéről is.¹⁸³

A hágai másolatok a »Hollandia« jelzésű dobozban őriztetnek és Angyal Dávid jegyzetein kívül másolatokat tartalmaznak Bethlen Gábor korára vonatkozólag és pedig 1613—1626-ig, összesen 367 oldal terjedelemben.

A bizottság 1921. május 27-i ülésén *Antal Géza* pápai főiskolai tanár beadványa került tárgyalásra, melyben »hajlandónak nyilatkozik a németalföldi levéltárakban őrzött magyar vonatkozású anyagnak, jelesen a németalföldi követelemléseknek lemásoltatásáról gondoskodni, valamint azokat sajtó alá rendezni, ha erre nézve megbízást nyer, illetve ha a munka kiadására annakidején számíthat«. A bizottság a megbízást készségesen megadta¹⁸⁴ s Antal Géza a vállalt munkát el is végezte. A németalföldi levéltári kutatások eredménye azonban nem az Akadémia kiadásában jelent meg, — bizonyára az akkori nehéz pénzügyi viszonyok miatt — hanem *H. de Pater* közreműködésével, a hollandiai történelmi társulat kiadásában *Weensche Gesantschapsberichten van 1670 tot 1720* címen két nagy kötetben. Hága, 1929—1930. (I. k. 1670—1697. II. k. 1698—1720.)

Exaten. A bizottság 1929. január 31-i ülésén az előadó jelentette, hogy *Szittyay Dénes*, a Jézus-társágának volt tagja és akkoriban alsuthi adminisztrátor, felajánlotta a bizottságnak az általa a jezsuita-rend exateni levéltárában a rend magyarországi és erdélyi szereplésére vonatkozólag gyűjtött anyagot, mely részint másolatokból, részint fényképfelvételekből állott. A bizottság a felújított nagyjertékű anyagot megvásárolta.

Az exateni anyag (a »Hollandia« jelzetű dobozban) a következőket tartalmazza: *St. Arator: Historia collegiorum Soc. Jesu in Transylvania*. Kis 8°. 200 oldalnyi fénykép. *Epistolae ad Generalem* I. 215 l. (fényképmásolatok.) *Epistolae ad generalem*. II. 217 l. (fényképmásolatok.) *Epistolae ad generalem*. I. 1558—79; II. 1580—88; III. 1589—91; IV. 1592—1594; V. 1597—1600; VII. 1601—1714. másolatok.

¹⁸² A bizottság 1913 május 6-i ülésének jkőnyve.

¹⁸³ A bizottság 1913 október 10-i, november 28-i és 1914 január 9-i ülésének jkőnyve.

¹⁸⁴ A bizottság 1921 május 27-i és nov. 8-i ülésének jkőnyve.

Epistolae generalium ad provinciam Austriae. I. 1574—1591; II. 1592—1595; III. 1596—1601; IV. 1601—1612; V. 1613—1619. másolatok.

VII.

A Zsigmond-kori oklevéltár másolatai.

A Tört. Bizottság 1888. dec. 7-i ülésén *Wenzel Gusztáv* felhívta a Bizottság figyelmét egy Zsigmond-kori diplomáciai oklevéltár kiadásának nagy fontosságára és szükségességére. Felszólalásának hatása alatt a bizottság elvben kimondta, hogy foglalkozni kíván e kérdéssel, de szükségesnek tartja, hogy *Wenzel Gusztáv* egy pontosabban körvonalazandó tervezet kidolgozása végett lépjen érintkezésbe *Nagy Gyula* és *Fejérpataky László* biz. tagokkal. A köztük folyó tárgyalásoknak eredményeképp *Wenzel Gusztáv* a Zsigmond-kori diplomáciai emlékek összegyűjtésére és közzétételére, *Fejérpataky László* pedig ez oklevéltár hazai részének szerkesztésére vállalkozott. Minthogy *Wenzel* több évtizedes kutatásának eredményét akarta elsősorban értékesíteni, már az 1889. január 26-i bizottsági ülésen bejelentette, hogy ugyanazon év őszére az oklevéltár nyomdakész kéziratát a bizottság elé fogja terjeszteni. *Fejérpataky* az 1889. március 9-i bizottsági ülésen adta elő nyomtatásban is közzétett tervezetét. Mivel azonban e tervezet ellen *Hajnik Imrének* aggodalmai voltak, a bizottság *Fejérpatakyt* új tervezet kidolgozásával bízta meg. A bizottság azonban a *Fejérpataky* által az 1889. április 13-án előterjesztett újonnan átdolgozott tervezetet sem fogadta el és úgy döntött, hogy »az oklevéltárban az oklevelek egész terjedelmökben közöltessenek, csak hogy a kiadandó oklevelek megválasztása nagy körültekintéssel történjék és egyedül az ország általános politikai, művelődési és egyházi történetét érdeklő oklevelek vétessenek fel«. Végül azután az 1889. június 1-i bizottsági ülés teljes egészében magáévá tette *Fejérpataky* többszörösen átdolgozott tervezetét és kimondta, hogy e munkát azonnal meg kell kezdeni. Így indult meg a Zsigmond-kori oklevéltár munkája.

Fejérpataky nagy buzgalommal fogott hozzá a munkához. A bizottság 1889. nov. 30-i ülésén már azt jelenthette, hogy 600 drb. oklevélmásolat és 2400 drb. oklevél-

regesztá készen van. A II. osztály 1891. április 13-i ülésén egy terjedelmes jelentésben arról adott számot, hogy 1200 drb. oklevélmásolat áll készen, amelyek 57 levéltár és gyűjtemény anyagát képezik. A bizottság 1892. január 2-i ülésén felolvasott jelentése is jelentékeny haladásról számolt be, mert Fejérpataky szerint »teljes 2000 darab oklevélmásolat áll a gyűjtemény rendelkezésére, mely szám 76 különböző levéltár anyagát öleli fel«. A kutatás és másolás menete utóbb lanyhult ugyan, de mint Fejérpatakynek 1896. nov. 28-án a bizottság előtt tett szóbeli jelentéséből kitűnik, a jelentéstétel idején 80 levéltárból 3000 darabnál (több másolat állt már rendelkezésre, melyből az 1387—1400-ig terjedő kort 1214 darab másolat képviselte. Ugyanakkor kilátásba helyezte azt is, hogy 1897. folyamán az esztergomi prímási és a pozsonyi városi levéltárban fog kutatókat végezni és »ezzel a gyűjtés befejezendő volna«; 1897. második felében pedig »a gyűjtemény sajtókész első kötetét« be fogja mutatni a bizottságnak. Fejérpatakynek időközben (1895.) egyetemi tanárrá történt kinevezése és előttünk ismeretlen okok következtében azonban a gyűjtő- és másolómunka megakadt, amit annál inkább sajnálnunk lehet, mert — mint a jelentésekből vett fenti idézetek mutatják, — a gyűjtő- és másolómunka már a befejezés előtt állt. A másolati anyag Fejérpataky halála után a bizottság tulajdonába került és jelenleg három dobozban őriztetik.

1. doboz. Zsigmond-kori oklevélmásolatok 1387—1393; minden esztendő külön csoportosítva. Ugyanebben a dobozban található Fejérpataky jegyzetei és összeállításai különféle levéltárak anyagáról.
2. doboz. Zsigmond-kori oklevélmásolatok 1394—1400; minden esztendő külön csoportosítva, a csomag végén a keletnéküli oklevelek vannak összegyűjtve. Ugyanebben a dobozban az 1401—1437. évekre vonatkozó oklevélmásolatok is megtalálhatók és pedig abc rendben a következő levéltárakból és gyűjteményekből: Bánó-család, Bártfa, Bécs (állami, városi és kamarai levéltár), Besztercebányai városi levéltár, Csoma Sándor gyűjteménye, Eperjes városi levéltár, Erdélyi Múzeum, Fraknói Vilmos gyűjteménye, Graz (tartományi levéltár), Gyömrői levéltár, Szentferencrendiek gyöngyösi levéltára, a jászói prépostság magánlevéltára és a jászói országos levéltár.
3. doboz: Az 1401—1437. közti évekre vonatkozólag másolati anyag a következő levéltárakból és gyűjteményekből abc

rendben: Kassa városi lt. kisebb levéltárak (pl. nyitrai káptalani), körmendi hg. Batthyány-levéltár, lajtafalusi gróf Batthyány-levéltár, kismartoni városi lt., kismartoni hg. Esterházy lt., leleszi orsz. lt., leleszi prépostság magánlevéltára, lipótmegyei levéltár, Majthényi-család lt., mármarosí ltk., München, Nagyszombat város lt., Nemzeti Múzeum levéltára, br. Perényi, Becsky, gr. Csáky, Kapy-levéltárak (M. N. Múzeum) nyitrai káptalani, nyitrai püspöki, nyitramegyei levéltárak, br. Orczy-család lt., Országos Levéltár, pannonhalmi országos- és házi lt., pozsonyi káptalani, országos- és magán lt., Selmecbánya városi, Sopron városi lt., szepesi káptalan országos- és magán levéltára, Szokolca város, Szepes megye levéltárai, báró Vécsey-család sárközújlaki levéltára, veszprémi káptalan magán- és országos levéltára, zágrábi és zárai levéltárak, gróf Zay-család levéltára.

Az eddigiekben felsorolt, illetőleg ismertetett másolatok kevés kivétellel külföldi levéltárakból vagy gyűjteményekből származnak. A másolati anyag aránylag nagy terjedelmé arra mutat, hogy a bizottság a magyar történelemre vonatkozó külföldi levéltári anyag gyűjtését egyik közvetlen céljának tartotta. Mindamellet a bizottság a külföldi levéltárak magyar vonatkozásainak másolatbavétele mellett figyelemmel volt a *magyarországi levéltárakra* is, mert 1832. óta a magyar levéltárak feltárását és anyaguknak a rendelkezésre álló keretek közt való közzétételét elsősorban akadémiai ügynek tekintette. Ennek ellenére a bizottság gyűjteményében nem található nagyobb tömegű másolat a magyarországi levéltárakból, — kivéve az irodalmi hagyatékokat, melyeket alább ismertetünk — mert a magyarországi levéltáraknak a legtöbb esetben könnyű megközelíthetősége és használhatósága miatt nem volt szükséges a másolatok gyűjtése és felhalmozása. Meg kell jegyeznünk, hogy a bizottság másolatgyűjteményében őrzött okiratmásolatok legnagyobb része már ki van adva.

Wesselényi István naplói.

A naplókat, melyek Erdélynek *Rákóczi-kori történetére* nézve kiváló fontossággal bírnak, *Thaly Kálmán* a bizottságnak 1887. május 7-i ülésén kiadásra ajánlotta. Minthogy azonban a naplók hézagosak voltak, a bizottság úgy határozott, hogy *P. Szathmáry Károly*, aki a kiadásra vállalkozott, kutassa fel a napló hiányzó köteteit; mindamellet »ameny-

nyiben a hiányzó kötetek meg nem találtatnának is, Wesselényi naplója mégis kiadassék.¹⁸⁵ A naplóból P. Szathmáry Károly: Gróf Bethlen Miklós tragédiája címen becses részleteket közölt a Tört. Tár 1891. 1—60. lapjain. A naplók kiadatlanok.¹⁸⁶

A másolat három dobozban őriztetik és tartalmazza az 1704. (755 lap), 1707. (895 lap) és 1708. (867 lap) éveket.

Teleki Mihály levelezése.

A gróf Teleki-családnak történeti szempontból nagyfontosságú levéltára a Magy. Tört. Társulatnak 1897. évi marosvásárhelyi vándorgyűlése alkalmából nyílt meg először a történeti kutatás számára. Az »ekkorig megközelíthetetlen levéltár«-ra *Szilágyi Sándor* is felhívta az Akadémia figyelmét a bizottság 1879. június 14-i ülésén, s azt javasolta, hogy »a bizottság ez alkalmat felhasználva, a köztörténeti érdekű levelezéseknek másoltatását rendelje el«. A bizottság készségesen hozzájárult *Szilágyi Sándor* indítványához,¹⁸⁷ aki azután az okt. 11-i bizottsági ülésen be is mutatta a Teleki-levéltárból vett másolati anyagot, amely »Teleki Mihálynak a Thököly-mozgalomra és a bujdosók történetére vonatkozó levelezését« tartalmazta.¹⁸⁸

Az ekkor lemásolt anyagból *Szilágyi Sándor* közzétette *Zrinyi Ilona* leveleit (Tört. Tár 1880., 417—424. lapok) *Koncz József*: A Telekiek levéltárából címen (Tört. Tár 1881., 139—147. lap) néhány levelet adott ki az 1690—1700. közti évekre vonatkozólag. *Szilágyi Sándor*: Adatok a Béldi Pál-féle mozgalom történetéhez címen (Tört. Tár 1881., 209—241. lapok) értékes adatokat szolgáltatott e kevéssé ismert mozgalom történetéhez. A bujdosók levelezését *Deák Farkas* adta ki: A bujdosók levéltára. Budapest, 1883. Akadémia.

A levéltár történeti anyagának tervszerű kiadása egyébként állandóan foglalkoztatta a magyar történelem kutatóit, de csak az 1903. május 9-i bizottsági ülésen történt döntés abban az irányban, hogy Teleki Mihály levelezése a

¹⁸⁵ A bizottság 1887 május 7-i ülésének jkönyve.

¹⁸⁶ A naplókra vonatkozólag l. *Ferenczi Miklós*: Hadadi Br. Wesselényi István élete és naplói. Kolozsvár, 1910.

¹⁸⁷ A bizottság 1879 június 14-i ülésének jkönyve.

¹⁸⁸ A bizottság 1879 október 11-i ülésének jkönyve.

bizottság anyagi hozzájárulásával és a M. Történelmi Társulat kiadásában tételességgé közzé.¹⁸⁹ Ezen megállapodás értelmében jelent meg 1905-ben Gergely Sámuel szerkesztésében Teleki Mihály levelezésének első kötete,¹⁹⁰ mely kiadványból ezideig nyolc kötet látott napvilágot. A kiadás azonban válogatott anyagot tartalmazott, miért is Gergely Sámuel 1914-ben azzal az ajánlattal fordult a bizottsághoz, hogy »Teleki Mihály általa gyűjtött és ki nem adott másolatait mérsékelt árban hajlandó volna a bizottságnak átengedni.«¹⁹¹ A bizottság elvben elfogadta az ajánlatot, de csak 1916-ban került sor arra, hogy a Teleki Mihály-levelezés ki nem adott, egyébként azonban forrásértékkel bíró másolataira vonatkozólag egyesség jöjjön létre a bizottság és Gergely Sámuel között.¹⁹² A létrejött egyesség értelmében Gergely Sámuel azóta rendszeresen beküldötte a kiadásból kimaradt másolatokat, amelyek jelenleg a bizottság birtokában vannak és Teleki Mihály levelezését tartalmazzák 1668-tól 1688-ig.

Gróf Rákóczy László naplói.

A napló anyagát a bizottság 1915. június 18-án tartott ülésén *Angyal Dávid* ismertette azon másolat alapján, melyet az eredetiről *Wallentinyi Dezső* rimaszombati főgimnáziumi tanár készített. Az ismertetés »a naplót kiadásra érdemes«-nek találta és ennek alapján a bizottság a naplót kiadásra elfogadta, a sajtó alá készítéssel pedig megbízta *Wallentinyi Dezsőt*. A kiadásra előkészített és életrajzzal, jegyzetekkel ellátott kézirat nagyjában megfelelt a követelményeknek, de mivel a bevezetésen »bizonyos stiláris javítás és simítás« volt még szükséges, a kiadás elhúzódott. Később, az 1918-i fordulat és *Wallentinyi* halála következtében a kiadás kérdése lekerült a napirendről.

A kézirat a *Wallentinyi* által írt bevezetésen kívül (1—75. lap) a napló másolatát (1—260. lap) és a hozzávaló jegyzet-anyagot tartalmazza. A napló az 1653. szeptember 22. és 1658. október 14. közé eső korra vonatko-

¹⁸⁹ A bizottság 1903 május 9-i ülésének jkönyve.

¹⁹⁰ V. ö. *Lukinich Imre*: A Magyar Történelmi Társulat története. 84—85. ll.

¹⁹¹ A bizottság 1914 május 29-i ülésének jkönyve.

¹⁹² A bizottság 1916 május 16-i ülésének jkönyve.

zólág bírt forrásértékkel. (A másolat a Vegyes I. jelzésű dobozban őriztetik.)

Vegyes I. doboz:

Az előbb említett Rákóczy-naplón kívül itt található *Margalits Ede*: Szerb történeti repertórium II. kötetének kézirata. Továbbá *Boglic Jakab*: Történeti tanulmányok Lesina szigetéről. I. köt. Zára. 1873. címen megjelent művének báró Mednyánszky Dénes által 1890-ben lefordított kézirata.

Vegyes II. doboz:

Saussure Caesar leveleinek másolata (47—388. lap). *Rákóczi korára* vonatkozó levelek 1706—1709. Külpolitikai vonatkozásúak. Kétségtől valamilyen külföldi levéltárból vett másolatok.

Vegyes III. doboz:

Csengery Antal följegyzései a M. Tud. Akadémia történetét illetőleg 1847—1878-ig (ujtságvonatok, levelek és jegyzetek). *Csengery Loránt* adományából. — *Gróf Rhédey László* naplója gróf Mikó Imre másolatában. — *Torma Károly*: Okmányok az 1607. és 1608. évek történetéhez. — *Szilágyi Sándor*: Adalék a pénzügy történetéhez Magyarországon. A lévai piaristák könyvtárában létező *török oklevelek* jegyzéke 1613—1683. — A szegedi alsóvárosi Ferenc-rendi zárda levéltárában levő *török oklevelek* német fordítása 1624—1686. — *Kemény József* gróf: Mihály vajda jelleme s tetteire vonatkozó okmányok. — *Szilágyi Sándor*: Adatok a magyar történet egyes lapjaihoz. (E kéziratok legnagyobb része megjelent a Magyar Tört. Tár egyes kötetében.)

Vegyes IV. doboz:

VIII. Ince pápához intézett *supplicatiók* regestái 1484—1492. (*Beke Antal* gyulafehérvári kanonok jelentése.) — *Barabás Samu* oklevélmásolatai Erdély történetére vonatkozólag 1598—1776. — *Komáromy János* diáriumának másolata. — *Jakab Elek*: Különféle apátságokra és konventekre vonatkozó történeti adatok. Csonka kézirat. — Részlet a *soproni krónikából*. (1709.) — A *soproni evangélikus* egyházat illető oklevelek a XVI. és XVII. századból, Fabó András másolatai. — *Rákóczi* fejedelem válaszai Esterházy Miklós nádor intő leveleire, Szilágyi Sándor másolata. — A *Kelecsényi-család* levéltárából jegyzetek. — Egy olasz följegyzés az 1849-i erdélyi harcokról. — A *Martinovics-perre* vonatkozó másolatok és jegyzetek 1791—95. Fraknói Vilmostól. — A *bicskei uradalom* levéltárában létező nevezetesebb oklevelek jegyzéke. — Balázsfalva privilégiumának másolata 1772. — Eötvös Miklós

bárói diplomájának (1768. febr. 2.) újkori másolata. — Pulszky Ferencné egyik felolvasásának kézírata. — *Drágffy János végrendelete* 1526. aug. 24-ről. Ez egy eddig kiadatlan változat. (Drágffynak még két végrendeletét ismerjük és pedig 1524. június 7-ről, amelyet Mészöly Gedeon adott ki a Magyar Nyelv XIII. 121—124. lapjain, a másik végrendelet 1526. aug. 27-én kelt, melynek eredetije az Orsz. Levéltárban [Dipl. 24.323.] található. Innen tette közzé Zolnai Gyula: Nyelvméleink etc. 255—258. lap.)

Vegyes V. doboz:

Különféle tartalmú XV—XVII. századbeli oklevélmások, melyek lelőhelye nem ismeretes. *Fejérpataky László* hagyatékában talált jegyzetek és oklevélmások — *Podhraczký József* másolatai. — *Torma Károly*: 1607. és 1608-ból való missilis levelek (másolatban). — A *Szeghy-család* történetére vonatkozó adatok. — II. Rákóczi Ferenc korára vonatkozó két eredeti oklevél. — *Jászay Pál* kéziratgyűjteménynek leltára. — *Niczky Lajos* levéltárából kivonatok. — *Kubinyi Ferenc*: Diplomatikai közlemények vidéki levéltárakból. — *Sipos Kamilló* bibliografiai összeállítása 1848—1849-ről.

Magyar városi levéltárakból vett másolatok.

Bártfa 1548—1583. Továbbá Bártfa városi számadások a XV. századból (Fejérpataky László másolata).

Besztercebánya: Egy 1481-ből való másolat.

Esztergom városi levéltár (XIII—XIV. század).

Kassa város 1481—1495.

Körmöcbánya 1491—1563. és körmöcbányai számadások 1445—1499. (Fejérpataky másolata.)

Lőcse város 1550—1595.

Pozsony városi levéltár (XIV—XV. század).

Selmecbánya. Másolatok Beatrix királynéira vonatkozólag.

Ugyanebben a dobozban található másolatok a *M. Nemzeti Múzeum* levéltárából, az *Erdélyi Múzeum* levéltárából, az *Akadémia* kéziratárából s a *gyuláfehérvári káptalan* levéltárából. Továbbá másolatok hg. *Batthyány-család* körmendi, az *Esterházy-család* kismartoni levéltárából, a *hédervári gr. Viczay*-levéltárból. Ez utóbbiból való a *Tilesius-féle kézirat*-nak (1577.) másolata is.

Kamarai levéltári másolatok.

1. doboz: 1631—1647.

2. doboz: 1648—1660. (Nagyrészt kiadva.)

VIII.

Hagyatékok.

A Tört. Bizottság másolat- és kéziratgyűjteménye nemcsak a hazai és külföldi levéltárakban végzett másolások útján gyarapodott, hanem olyan történetírók hagyatékának megszerzése által is, akikről köztudomású volt, hogy akár már megjelent, akár előkészületben levő vagy félbenmaradt műveik megírásában főként levéltári kutatásokra támaszkodtak. Valószínű volt ugyanis, hogy ezek hagyatékában lesz olyan másolati anyag, amely beleillik a bizottság gyűjteményébe és annak állományát jól kiegészíti, melyet tehát meg kellene menteni az elkallódás veszedelmétől. Ez a mindenképpen indokolt elgondolás vezette a bizottságot akkor, midőn, főleg az utolsó félszázad folyamán, másolatgyűjteménye gyarapítása végett állandóan figyelemmel kísérte az irodalmi hagyatékok sorsát s azokat a lehetőség szerint a gyűjtemény számára megszerezni igyekezett.

Ipolyi Arnold már 1878-ban megírta gr. *Prokesch-Osten Antal* osztrák diplomata és történetíró felett tartott emlékbeszédében, hogy Prokesch-Osten még a XIX. század huszas éveiben megfordulván Rodostóban, naplójában nemcsak itt szerzett benyomásáról számolt be, hanem egyúttal »a Rodostóban nyugvó magyar menekültek síremlékei felíratait« is följegyezte. Prokesch annak idején 20 síremlék feliratát másolta le, mely síremlékekből Ipolyi 1862-i konstantinápolyi, illetőleg rodostói útja alkalmával mindössze négy maradt meg; Ipolyi szerint »a többi mind elenyészett és tudunkra csak Prokesch kézírásában maradt naplója az egyetlen kútfő, mely azok emlékét fenntartotta«. ¹⁹³ Ipolyi ezen adatára támaszkodva *Thaly Kálmán* a bizottság 1881. márc. 12-i ülésén azt indítványozta, hogy az Akadémia tegyen lépést az elhúnyt gr. Prokesch-Osten fiánál az iránt, hogy »a boldogultnak hagyományából másoltassanak le a rodostói sírkertben talált feliratok, melyek az ott bujdosott mult századi magyarokra vonatkoznak«. ¹⁹⁴ Az indítvány további sorsa nem ismeretes előttünk.

¹⁹³ *Ipolyi Arnold*: Gr. Prokesch-Osten Antal emlékezete. Budapest, 1878. 53. l. (Értekezések a tört.-tudományok köréből. VI. 6.)

¹⁹⁴ A bizottság 1881. márc. 12-i ülésének jkönyve.

Kazinczy Gábor hagyatéka.

Kazinczy Gábor (1818—1864.) irodalmi hagyatékát 1885. elején ajánlotta megvételre a M. T. Akadémiának Csanádi Sámuel.¹⁹⁵ A vétel tárgyában szükséges véleményes javaslattétellel a Tört. Bizottság bízta meg, a bizottság Szilágyi Sándort kérte fel előadóul, aki a hagyatéék rendezése után¹⁹⁶ 1886. végén tett jelentést a hagyatéék értékéről. Ennek alapján a bizottság 1886. dec. 16-i ülésén akként határozott, hogy »Kazinczy Gábor irodalmi hagyatéka, kézirati eredeti s másolati gyűjteménye 400 forintért megvásároltatik«, de azzal a hozzáadással, hogy Szilágyi Sándor »utasíttatik e gyűjteménynek azon csomagjáról, mely a Borsodra vonatkozó okiratokat foglalja magában«, külön jelentést tenni.¹⁹⁷ A megvásárolt hagyatéék használhatóságát megnehezítette az a körülmény, hogy csak nagyjából volt rendezve, miért is a bizottság 1889. jan. 26-i ülésén Óváry Lipótot és Barabás Samut bízta meg a rendezéssel,¹⁹⁸ akik a vállalt megbízást néhány hónap alatt teljesítették is.¹⁹⁹

A Kazinczy-hagyatéék két nagy csoportra osztható: *történelmire és irodalomtörténetire.*

I. Történeti anyag.

1. doboz: *Galeotti Marzio* Mátyás királyról szóló művének Kazinczy Gábor-féle fordítása, továbbá jegyzetek; különféle Galeotti-fordítások és Mátyás királyra vonatkozó adatok. (V. ö. *Kazinczy Gábor: Mátyás király kortársai tanúsága* szerint. Pest, 1862.)
 Kurtze nachdenkliche zipserische und leutschauerische Cronica 1526-ig. Újkori másolat.
 Sopron város krónikája 1526—1616., 1617—1699. Újkori másolat.
 »Székely krónika.« 1529—1576. Újkori másolat.

¹⁹⁵ Az Akadémia 1885 február 22-i összes ülésének jegyzőkönyve. Akadémiai Értesítő, 1885. 35. l.

¹⁹⁶ A bizottság 1885 május 8., június 5. és október 9-i ülésének jkőnyvei.

¹⁹⁷ A bizottság 1886 dec. 16-i ülésének jkőnyve.

¹⁹⁸ A bizottság 1889 január 26-i ülésének jkőnyve.

¹⁹⁹ A bizottság 1889 április 13-i ülésének jkőnyve.

2. doboz: *Illésházy István* nádor följegyzései; 1667-ből való másolat s ugyanannak újkori másolata. (*Kazinczy Gábor* adta ki a *Mon. Hung. Hist. SS. VII.* kötetében.) *Szamosközy István* *Hebdomadis libri VI—VIII.* Újkori másolat. (Kiadva M. H. H. SS. XXIX.) *Rerum Transylvanicarum Pentades.* Újkori másolat. (Kiadva M. H. H. SS. XXVIII.)
Naplótöredék 1624—1629., latin nyelvű, újkori másolat.
3. doboz: *Borsos Tamás* (Ózdi) naplója 1638—1647. és *Linczegh János* krónikája és házi jegyzetei 1663—1675. Újkori másolat. (Az eredeti a M. T. Akadémia kézirat-tárában van. V. ö. *Pákei Lajos*: A *Linczigh-codex*ről. *Új Magyar Múzeum* 1854. II. 336—340. II.)
Acta Sebessiana című eredeti kézirat. Gróf *Viczay Mihály* adta 1775-ben *Wagner Károly* történetírónak ajándékul. A kézirat tartalma a következő: Feljegyzések 1651—1654., többnyire peres tartalmuak; krónikás följegyzések 1626—1655., melyek néhol naplószerűen részletezők; vegyes tartalmú eredeti oklevelek a XVII. század derekáról. *Sebessi Ferenc*nek ez a gyűjteménye már ismeretes a történetírók előtt; az anyag egy része ki is van adva. (V. ö. *Szinnyei*: *Magyar Írók*, XII. 809—810.) A *Kaprinay-gyűjtemény*ben van egy újkori másolata is jegyzetekkel ellátva.
Veres Ferenc jezsuita: *Rerum in Transsylvania gestarum.* 1655—1662. Újkori másolat. (V. ö. *Szinnyei*: *Magyar Írók*, XIV. 1096—1097.)
Fodor Sámuel diariuma *Apafi Mihály* 1663-i érsekújvári útjáról. Újkori másolat. (V. ö. *Szinnyei*: *Magyar Írók*, III. 586.)
Gróf Balassa Imre naplókönyvének (1679—1680.) újkori másolata, bizonyára a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött csonka eredetiről. (*Szinnyei*: *Magyar Írók*, I. 394. I.)
Joannis Rezik: *Laniena Eperjesiensis de anno 1687.* »Kazinczy Ferenc rövidítése és jegyzetei szerint« készült másolat. (A kéziratra vonatkozólag I. *Szinnyei*: *Magyar Írók*, XI. 931. I.)
Rozsnyai Dávid: A néhai dicsőséges és fölséges I. *Ferdinand* római császárnak stb. ideiktől fogva... tanító dolgok« (1695.) c. kézírata.
Napló a Rákóczi-korból, 1702—1705. *Kazinczy Gábor* másolata az eredeti latin szövegből, a másolat azonban itt-ott hézagos.
4. doboz: *Cserei Mihály jegyzőkönyve* 1723-ból. Egykorú bőrkötésben. Eredeti, 8°, kb. 800 lap. Említi *Abaji Lajos*: *Tört. Tár.* 1880. 561. I.
Cserei Mihály sajátkezű memoire-ja. (4°, 398 l.), melyet

- 1716-ban kezdett írni. Tartalmát részletesen ismerteti *Abaji Lajos*: Tört. Tár, 1880. 561—563.
- Cserei Mihály önéletrajzi jeljegyzései*, azonfelül jobbára birtokügyi jegyzetei és utasításai. (Újkori másolat.)
- Cserei Mihály memorandumai és javaslatai*, részint a császári udvarnak, részint az erdélyi kormányzónak, 1722—1724. (Újkori másolat.)
- Cserei Mihály: Törvénytudományi följegyzései*. (Újkori másolat.)
- Cserei Mihály ingó és ingatlan vagyonára vonatkozó összeírások és jegyzetek* (másolatban), továbbá jegyzetek Csereinek Kazinczy Gábor-féle kiadásához.
- Diarium vitae...* Georgii Cserey, 1714—1767. Újkori másolat. Megjelent a Tört. Lapok (Kolozsvár, 1874.) I. kötetében.
5. doboz: *Br. Apor Péter: Lusus mundi és Synopsis mutationum* (1676—1748.) c. műve. Későbbi másolat. Kiadta *Kazinczy Gábor*: Altorjai báró Apor Péter munkái. (M. H. H. SS. XI.)
- Br. Apor Péter: Lusus mundi és Synopsis mutationum*.
Br. Apor Péter példánya, mint azt az 1732. január 20-án kelt ajánlás, mely Apor Péter kézírása, mutatja. A kézirat többi része idegen kéz írása.
- Br. Apor Péter önéletrajzi jeljegyzései* 1678—1734. Kazinczy Gábor másolata.
- Br. Apor Péter: Metamorphosis Transsylvaniae etc.* Újkori másolat két példányban.
- Br. Apor Péter: Syntagma et Syllabus mortuorum és Syntagma et Syllabus vivorum et mortuorum*. Újkori másolatban.
- Kazinczy Gábor jegyzetei az Apor Péter-kiadáshoz.*
- Katona István: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae. Pars I. 4°, 292 lap.* Katona István sajátkezű írása. (A mű 1800-ban jelent meg nyomtatásban Kaloocsán.)
- Gabrielis Kolinovics: Rerum Hungaricarum libri. Folio, 301 l. XVIII. századi másolat, de néhány helyen újkori másolással pótolva.* (Külön kötetben, a 4. doboz után.)
6. doboz: *Gévay Antal: Nachträge zu den Urkunden und Aktenstücken zur Geschichte von Ungarn, 1526.* Wien, 1844. Kiadásra előkészített, de nyomtatásban meg nem jelent okirattár.
- Okiratmásolatok Erdély történetéhez* (1606—1622), főleg Bethlen Gábor korára vonatkozólag. (Nincs jelezve, hogy a másolati anyag honnan való.)
- Másolatok* (1703, 1797, 1809—1830. évekből) különféle tartalommal.

- Okiratmásolatok Erdély 1693—1696. közti történetére vonatkozólag; *Marosziek* szabályrendeletei és végzései 1718—1730. (Újkori másolat.)
- »Egy lengyel királyi tanácsosnak levele, melyet egy római birodalom-béli úrnak írt Magyarország dolgairól.« 1710. 4°, 97 lap. Későbbi másolat.
- Sátoraljaújhely* XVIII. századi belső történetére vonatkozó eredeti protokollum 1734—1785.
- Der Majestäts-Prozess in Ungarn* 1795. 4°, 68 lap. Másolat.
- Carolus Koppi*: *Commentarii diplomatici potestatis ac jurium Reginarum Hungariae*. 4°, 67 lap.
- Hiteles másolatok a *leleszi orsz. levéltár* anyagából. 1600—1701. (A 4. doboz után külön elhelyezve.)
7. doboz: Az 1620-i *besztercebányai országgyűlésnek* articulusai. (Kazinczy Gábornak 1843-ból való másolata. Kazinczy »zólyomi« országgyűlésnek nevezi.)
- Az 1741-i *pozsonyi országgyűlés* naplója július 22-ig.
- Az 1739. szeptember 18-i *belgrádi béke* nyomtatott példánya. (Pozsony, 1742.)
- Az 1743. aug. 21-re összehívott *nagyszebeni országgyűlés* naplója index-el. Egykorú másolat.
- Elementa juris publici particularis Regni Hungariae*. (Tankönyvszerű jegyzetek a XIX. századból.)
- Mecseéry Lajos József*: *Bipartitum opus, cuius pars una variis ad varias variorum instantias sub directoratu perillustri ac generosi Domini Magistri Joannis Majthény de Kesselőkő emanatis opinionibus directoralibus conscripta. Altera pars variorum mandatorum ad varias instantias emanatorum conceptibus completa existit. 1716-ból. Fol. 451 lap; Stilius expeditionum tabularium... per Ludovicum Mecseéry tabulae regiae juratum notarium conscriptus. 452—496 lap. Végül index.*
- Nyomatványok* (XVIII. századi) egy kötetbe kötve. (A 4. doboz után elhelyezve.) *Plan projecté de paix à faire avec des remarques. A la Haie* 1743. 4°, 16 lap.
- Geschichtmässige Ausführung etc.* München, 1741. Fol. 20 és 20 számozatlan lap.
- Beantwortung etc.* Wien und Prag, 1756. Fol. 19 lap.
- Gründliche Anmerkungen über einige Schriften des Wiener Hofes.* 1743. Fol. 72 lap.
- Beantwortung eines Wienerischen Pro Memoria.* 1743. Fol. 20 lap.
- Richtiger Satz etc.* 1742. Fol. 24 lap. *Zweiter Richtiger Satz.* 1742. Fol. 18 lap.
- Chur-Bayrische Protestation den vornehmenden ungarischen Krönungsact betreffend.* 4 sztl. lap.

Manifest de l'electeur de Bavière. A Munic, 1741. 4°, 31 l.

Lettre ecrite à un jurisconsulte de la ville de... u. az latinul is. 1741. Fol. 30 lap.

Patriotische Aufmunterung an die Stände etc. Év nélkül, 14 sztl. lap.

Examen impartial etc. 1741. 30 sztl. lap.

Eredeti oklevelek gyűjteménye.

Kazinczy Gábor oklevélgyűjteményét 1889-ben Barabás Samu rendezte; az okleveleket ő látta el regesztákkal, ugyan csak ő igyekezett rendet teremteni az akkor teljesen rendezetlenül átvett anyagban, még pedig tárgy szerint. A Barabás-féle rendszer változatlan maradt.

8. *doboz*: Eredeti oklevelek és másolatok: 1366, 1433, 1444, 1461, 1465, 1469, 1477, 1478, 1479, 1492, 1504, 1513, 1515, 1517, 1519. Továbbá könyvtáblákból kiáztatott 15—17. századbeli töredékek; u. n. »művelődéstörténeti adatok« 1559—1705; vegyes tartalmú eredeti oklevelek és töredékek 1550—1599, 1600—1659.
9. *doboz*: Eredeti oklevelek és töredékek vegyes tartalommal 1660—1729. és 1730—1789.
10. *doboz*: Újkori oklevélmásolatok az 1216—1599. közti időre, vegyes tartalommal; 1390—1744., főleg művelődéstörténelmi vonatkozásúak; 1545—1675., adatok a magyarországi török hódítás korához; oklevélmásolatok az 1600—1700. közti időre vonatkozólag.
11. *doboz*: Újkori oklevélmásolatok *Bocskay István* korára (1602—1606.); másolat a Cornides-gyűjteményből 1602; Illésházy Istvánra vonatkozó iratok és Illésházy István följegyzései 1592—1603., ez utóbbi töredékes másolat; Kazinczy Gábor jegyzetei Bocskay korára és ugyancsak tőle Bocskay életrajza is; végül regeszták *Bethlen Gábor* korára (1613—1629.) és oklevélmásolatok Erdély történetére vonatkozólag (1626—1655.).
12. *doboz*: Újkori oklevélmásolatok. *Gr. Esterházy Miklós* levelei 1638—1641; *Szelepcsényi György* levelei 1664; iratok a *Thököly-jéle* mozgalomra (1682—1683.) és Apafi korára s személyére vonatkozólag; *II. Rákóczi Ferenc* kora (1703—1709.); oklevélmásolatok 1701—1848. és részben eredeti, részben másolt oklevelek 1800—1862.
13. *doboz*: *Borsod megye* és Miskolc történetére vonatkozó adatgyűjtemény 1299-től fogva, másolatok, kivonatok és jegyzetek.
14. *doboz*: *Zemplén megye* történetére vonatkozó adatgyűjtemény: iratok és néhány nyomtatvány az 1416—1857.

közi időből. *Egyháztörténelmi* vonatkozású újkori oklevélmásolatok 1528—1835; főleg II. József korára vonatkozólag tartalmaznak adatokat.

15. *doboz*: Genealógiai jegyzetek; a *Buttka*-családot illető oklevelek regesztái: adatok a *Baryus*-családra, továbbá a Sásváriakra vonatkozólag.

Regeszták a *Cornides*, *Pray*, de főleg a *Kaprinay* gyűjteményekből. (Külön kötve a 8. doboz után.)

A *Hevenessy*-gyűjtemény katalógusa; jegyzetek és kivonatok a *Kaprinay*-gyűjteményből; különféle országgyűlésekre vonatkozó jegyzetek 1454—1705. évekből; a bánfalvi levéltár regesztái; a *Nagyiday*-család levéltárának regesztái; vegyes tartalmú jegyzetek különféle történelmi művekből. (Külön kötve a 12. doboz után.)

16. *doboz*: Kazinczy Gábor különféle tárgyú dolgozatai, jegyzetei és kivonatai.
17. *doboz*: Vegyes tartalmú iratok és másolatok, így Kazinczy Gábor oklevélgyűjteményének és irodalmi hagyatékának leltára; Kazinczy Dániel levelei az 1712-i országgyűlésről; iratok az 1825-i országgyűlés történetéhez; ismeretlen szerző országgyűlési naplója az 1832—1836-ik országgyűlésről; erdélyi országgyűlési tudósítások 1834; Csengery József *Diplomatica*-ja; Michele Della Torre e Valsassina dolgozata Szent Erzsébetről; gr. Bethlen Pál levele 1755. dec. 22.; az 1719—20. évek adózására vonatkozó adatok; Zöld Péter kézírata a csángókról; a székesfehérvári mocsarokról egy latinnyelvű tanulmány; védegyeleti ügyek.

Irodalomtörténeti és szépirodalmi anyag.

18. *doboz*: *Kazinczy Ferenc autogram-gyűjteménye*.
- a) 1616-tól, illetőleg 1754-től 1851-ig kb. 120 levél, különféle hazai és külföldi tanároktól (Rumy Károly György levelei, Szirmay Antal és Tamás, Majláth János stb.); a XIX. század elején német egyetemeken tanuló magyar ifjakra vonatkozólag is tartalmaz adatokat.
- b) Névalírásgyűjtemény a XVII—XIX. századból.
- c) Levelek és aláírások 1737—1854.
- d) Levelek és névalíráások 1587—1824.

Levelek és iratok:

Kollár Ádám Ferenc levelei Kaprinayhoz 1761—1762. (Újkori másolat.)

Kármán József 1782. január 9-i levele. (Eredeti.)

Kenderessy Mihály iratai és levelei 1810—1816; Kazinczy Ferenc levele 1816. március 27. (Újkori másolat.)

Gróf Desewffy József levelei Kazinczy Ferenchez 1821-től

Kazinczy Gábor levelezése 1833—1863.

Töredékek Mikes törökországi leveleiből. (Újkori másolat.)

Szentgyörgyi István halotti beszéde 1776. (Eredeti.)

Gróf Teleki József: Hálaadó öröme 1782., másolatban; adversaria de rhythmis Hungaricis; Berei Farkas András költeménye; Csokonai Vitéz Mihály: Gerson du Malheureux című művének másolata; Aranka György kéziratgyűjteményének katalógusa. Végül vegyes tartalmú, többnyire latin nyelvű versek és pasquillusok a XVIII—XIX. századból.

19. *doboz: Kazinczy Gábor irodalomtörténeti dolgozatainak fogalmazványai és különféle jegyzetek.* Emlékbeszéd Szemere Pál felett. Bibliografiai jegyzetek a magyar irodalomtörténetre vonatkozólag.

Kazinczy Gábor fordításai.

20. *doboz: Kotzebue: Almeria völgye. A Fricska.* (Rampach után két átdolgozásban.)
Az elragadtatás (Az elszöktetés) Jünger után, több átdolgozásban. Gróf Essex, Don Juan, Mathos de Frago után. Szív és ész Steigentesch után. XII. Károly Benderben, Vulpius után. Töredék Goethe Tasso-jából. A meghittek, Müllner Adolf után. Dús és szegény, Souvestre után. Dumas Antony-ja több átdolgozásban.
21. *doboz: Molière-fordítások: A fősvény. A csalatott férj* (más példányon: A rászedett férj, egy harmadikon A megcsalt férj). Dandin György. Tartuffe. Egyik-másik ismételtlen átdolgozva.
22. *doboz: Novella- és essay-fordítások: A barna férfi.* (Theaterzeitung, 1836. 142. sz. után; megjelent a Rajzolatok 1837. évf. 32. sz.) Az örült. Varsói éjjek. (Tervezet.) A bosszú. Sadlin Sally házassága. (A Bilder-magazin 1805. évf. 14—15. számában megjelent eredeti után.) Pulcinella. (Oettinger: Pamache. Hamburg, 1837. II. után.) Puskin: A lövés. Királyi örömek. (Oettinger után. Árgus, 1837. I.) Suleicha. 1840. A Szentjános tűz vagy egy deli kandur nevezetes kalandja. A csörkigyó násza. Lekain, francia novella. Egy orvos közléseiből. I. Halál a pipereasztalnál. Egészségére! (A Spiegel 1838. 56. sz. után.) A cabriolet-kocsis. Két férj. (Paul de Kock után.) Malvina, báljelenet Seidl után. Emmi, báljelenés. Egy királyi látogatás St. Denisben. A vampyr, »töredéke egy novellának Byron Lordtól«. A Gracchusok forradalma Heeren után. (Megjelent a Tudománytár XVII. 1838. k. 105—152. I.)

A Girondisták utolsó vacsorája, Nodier Károlytól. Ahasverus. A sárga dominó, Marryat után. Az árnyak. Hol telelnek a rákok. Salamon bölcsesége. (Hermann Schiff után.) A testetlen lélek (oroszból). Az álarc, Laube után. Ötletek, Hugo Victor után. Rzewuska Róza (németből fordítva). A veszélyes föltétel. (Theaterzeitung 1836. után.) A három utazó. (A Schnellpost 1836. után. Megjelent az Athenaeum II. 12. sz.) Párizsi genreképek. (Balsac után.) Canaletta. (Báró Gaudy Ferenc: Venetianische Novellen után.) Szerelem és remény. (Bussy-Rabutin gr. után.) Così-Sancta. (Voltaire után.) A lelkiösméret. (Theaterzeitung 1835. 66—68. sz. után.) A kép. (Sheridan Knowler szerint.) Nagy Sándor egy kalandja. (Hermann Schiff után.) Harun al Rasid s a két koldus. Szerelem és lemondás. (Lafontaine után.) Zadig vagy a végzet. La vendetta. (Balsac után fordítva.) Az emberi léleknek nagysága. Bouffler után.) Egy hívő szavai. (Lamennais után.) A középszerűségek. (Hugo Victor után.) Nőtlenység áldozatai. (Fordítás.) Ezeregy fertályóra. (Fordítás.) Egy estély a pokolban. (Franciából fordítva.) Halottak estélye. (Franciából fordítva.) Diderot hálókabátja. (Franciából.) Egy katona emlékezetei. (Németből.) X. Károly volt francia király státusz- s szerelmi kalandjai. 1833. (Franciából, töredék.) Bölcs Lockman meséi. (Latinból.) A Szent-Mártoni sebész. (Franciából.) A két követ. (Németből.) Gessner Salamon Giorgi d'Bertola után. Adél. (Töredék.) Haza és szerelem szava, lengyel novella. Kazinczy Gábortól. (A címlapon megjegyzi: »A Rajzolatoknak küldém. A censura elnyomá«.) Vérnász. A Bertalanéji vérmenyegző. Egy angol hölgy emlékezetei Szent Helenáról. A korona. (Németből.) Bakó úr öngyásága. (Franciából.) A nők balsorsban. (Németből.)

23. doboz. Kazinczy Gábor versei.

24. doboz. Kazinczy Gábor eredeti és fordított tanulmányai. A régi celtek bárdjairól. Az aesthetika alaprajza, vezérfonalul Kant: Kritik der aesthetischen Urtheilskraft c. munkájához Michaelis Chr. Fr. után Vinnay Julius. 1833. (Kazinczy megjegyzése: Átdolgozva egészen September elején, 1835. Berettón.) Demosthenes. (Ernst Münch után.) Scribe. Legendák. Polgárisodás és literatura, mint ok és eredmény. A vígjáték és reformja. Egy játékszín közönségének alkatrészei. (Olaszból.) Színelőadás. A romantikus iskola. (Franciából.) Ismertetések. Jegyzetek. Könyvvizsgálás. Fénélon. Gessner és Theokrit. Paul de Kock. Jules Janin. A síró Chateaubriand. Tudomány és történeti emlékek Angliában. Aesthetikai

vizsgálatok. Carl Henriette. Ruy Blas. A francia színpad és költői. Kritikai töredékek Saphir után. Kneller Godefroy. Az írói világból. Képzőművészetek teoriájához. Literatura, művészetek és tudományok Spanyolországban. Lengyel literatura. Pillantás az angol literatúrára 1830. Spanyol irodalmi állapotok. Az arabok költészete. A görög literatura jelen állapota. Flamand irodalom. A norvégek, műveltség és színház. Zukowsky. Orosz irodalmi tanulmányok, orosz népkönyvek. Goethe és két század fordulópontja. Laube. Goethe és Schiller. A lengyel irodalom 1858. Mickiewicz. Macchiavelli. Majláth János. Szívet formáló történetek Saltzmann, Kampe után. A koponyatan eredményei. Ki írjon kritikát? Marmontel. Canova életéből. Pasquill-literatúránk. Finn népmesék. Litván népmesék.

25. doboz. *Eredeti és fordított regények, elbeszélések, tanulmányok és ismertetések. Költészetünkről.* Tutti-frutti. Madarász József. Az árnyak. Boszulat. (»Mondány«.) Isten ostroma. Az eskü. Egy cím nélküli regény. A fel-föld. A szív élete. (Regény.) Titkos szenvedések. Jegyzetek a sírásról és nevetésről. Nagyravagyás. (Életkép.) Ég és föld. Ahasverus. Tollrághy Jónás táblabíró levele. Mesmerismus. Zaláncz. (Novella.) Rokonság-szerelem. (Novella.) Egy férj és nő. Egy család-jelenet három század előtt. (Töredék.) Az éj fiai. Norma. Dölyf és szerelem a XIII. századból. Hivség s szerelem. Boldogságunk akadályai. Egy utazás. A korona. Karakteristikák. Ügyész és védenec. »Népbarát« eleje. Caragola. Lilia. Holmi. Képek és rajzolatok. Metella. A bölcsesség útja. Adél. Krasznahorka. Tövissek és virágok. A bujdosó könyve. Zempléni képek és regék. Töredékek.

26. doboz. *Vegyes tartalmú, eredeti és fordított tanulmányok, ismertetések, színdarabok stb.* Observaciones Philosophicae. Husvétii tanítás. Költemények. Újhelyvár, magyar hősi rege. Physikát illető jegyzetek. Haute-volée. A művészet jövőjéről. Emlék egy felvonásban, írta *Warga János*. A boldog élet mestersége Chesterfield után. Palinodia. (1828-ból.) Gróf Sturm Menyhárt kalandja, szerző *Gondol Gedeon*. Politika és iralom. Jegyzetek különféle könyvekből. Takarékosági javaslat. Az első sétálás Bouilly után. Az ízlésről. Nem kell táblabíró politika. Gyógytani vázolatok. Germanomania. Cervantes. A Rotschild-dinasztia. Gyógytani táborozások. Farsangi bohózat. Gyógytani vázolatok. Rendőrség. Dessewffy József. Színészeti dolgokról. Az oroszok, chinai rajz után. Vallás. Levél az alvilágból. Zsoltárok. Jellem. *Ormos László* költeménye Kazinczy Gáborhoz.

Lelkületről. Papválasztáskor mondott beszéd. Szélrózsák. Egy Xéniai Almanach tervezete. *Ormos László* fordítása Cicero az Istenekről című művéből. *Cházár András*: Causa productionalis. Az emberi tökéletesedésnek és boldogságnak történetei. Egy szindarab két felvonása. (Töredék.) Különféle jegyzetek és fogalmazványok.

27. doboz. Vegyes tartalmú elbeszélések, tanulmányok, bírálatok, költemények *Kazinczy Gábortól és másoktól*. *Ruttkay Emil* költeményei. *Szakál Lajos* népdalai. *Révész Imre* tervezete. *Lendvayné Vachot Imrétől*. Olasz novellatöredék. *Dandin György*. *Kazinczy István* novellafordításai. *Barkóczy Mihály*: Kiseddövő intézetek. *Szontágh Pál* és *Szalay István* fordítása. *Böszörményi Pál*: Szerencse és balsors c. novellafordítása. *Hamilton Sándor* élete és kimúlása. *Barkóczy Mihálytól*: A spanyol irodalom jelen állapota. *Kazinczy Istvántól*: Férj és nő. (Novella.) *Barkóczy Ferenc*: Channing a mértékletességről. *Vachot Sándor* novellafordítása. *Olgyay Gáspár*: Korunk. *Vachot Sándor*: Gözhajózás a közép-tengeren. *Ruttkay Josefa*: Utóhangok. Emlékirati töredékek a dunaparti orosz-magyar táborozások fölött. *Böszörményi* különféle tanulmányai. *Ormos László*: Emlékbeszéd egy ifjú polgár felett. *Tóth Lőrinc*: Egy rémkép. *Vachot Sándor* fordítása: Goethe és két század fordulópontja címen. *Kuthy Lajos*: Holdjáró c. novellája. Oroszországnak veszélyes növekedése Európa többi országaira nézve. (Kazinczy Gábortól.) Ugyancsak tőle: Lelkiismeret és tapintat a politikában, továbbá: Verböczy és törvénykönyve. *Vinnay Julius*: A közép-rend ereje és befolyása. A mostani franciák testi gyöngesége. A megváltás Hannoverben. Napoleon és százada. A francia nemzetiség. Adóügy báró *Luzsénszky János*-tól. Büntető rendszer. A munka organizációja. A közép-rend. Életkérdések. Korunk. A jövő. Európai népcsaládok. A keleti kérdés. Decentralisatio. Oroszország és Európa. Az alkotmányos fejedelem mint katonai főnök. Halálbüntetés. Abauj körlevele. *Brougham* a sajtószabályokról. Az anyagi érdekek. A jövő. Arnyrajzok. Református levelek. Tájékoztató. A magyar tánc. Pártmozgalom Franciaországban. Népgyámkodás. A nemzetiségi kérdés. Egy cím nélküli politikai tanulmány. Magyar emlékiratok. Töredékek az eltördelt szabadságról. Tanítás és nevelés hazánkban. Az élet rövidségéről. Szónoklat. A hang mechanismusa. (A felsoroltak egy-másika fogalmazványban vagy másolatban. Mindezekon kívül számos kisebb-nagyobb töredék.)

28. doboz. *Vegyes tartalmú tanulmányok és bírálatok.* Párizsi levelek. Tükörképek. Arabeszkék. (Szerelyi Gyula.) A lengyelekről szóló tanulmány. Vázlatok Guyanából. Eszmék. Napoleon mint törvényhozó. Alkotmányos fejedelem mint katonai főnök. A középrend. Éjszak és dél. Az egyesült statusok 1840-ben. Ötletek. Channing a mértékletességről. Korunk. Decentralisatio. A keleti kérdés. Verböczy és törvénykönyve. A jövő. Európai népcsaládok. A halálbüntetés. A szociális oeconomia filozófiája. Irányzatul, silhouettek, töredékek. Népérdekek, I. Kalendáriumok. Két előszó. Memorandum. Róma. Magyarország kapui. Oroszország veszélyes növekvése. A kor és műipar. A magyar nyelv. A Carolingi ház története. Jegyzetek. Horvát Endrének. Tiszteletes Horváth Endre ellen. Horváth Endre a pasquillíró. A szabadságról. A történeten előadása. Amerikai jogról. A középkor. Schiller Fridrik. Gróf Zrinyi Miklós a szigeti hős. Arcképek és jellemek. Damaskus. Napoleon. Bolgárok. Református levelek. Aurora. (Ismertetés.) Nyílt levél a Pesti Füzetek kiadójához. Felhívások. Levéltöredékek. Az iralmi ipar. Regélő Historiographiana. Jelentések. Kérelmek. Jelky András. Catilina összeesküvésének fordítása.

Kazinczy Gábor Cilleyi Borbála című történeti regényének és egyéb novelláinak kézírata. (Bekötve.) (A 28. doboz után.)

29. doboz. *Lukács Lajos* (meghalt 1840. február 12. Budapesten) eredeti és fordított novellái.

30. doboz. *Jegyzetek és másolatok* külföldi művekből. (Külön tokban.)

Repertorium magyar folyóiratokból és hírlapokból (bekötve) és különféle tartalmú nyomtatványok.

Pesty Frigyes hagyatéka.

Pesty Frigyesnek, a Tört. Bizottság előadójának 1889. nov. 23-án történt halála után közvetlenül, a Bizottság 1889. nov. 30-i ülésén Fraknói Vilmos indítványára abban történt megállapodás, hogy »az elhunyt irodalmi hagyatékanak megmentését és értékesítését«²⁰⁰ biztosítani kell. Egyidejűleg egy szűkebbkörű bizottság küldetett ki jelentés- és javaslattétel végett.²⁰⁰ A kiküldött bizottság 1890. január 4-én számolt be a Tört. Bizottságnak, mely a hallott jelentés alapján elhatározta, hogy »Pesty Frigyesnek irodalmi hagyatékát gyűjteménye számára 4000 forinton meg-

²⁰⁰ A bizottság 1889 november 30-i ülésének jkönyve.

szerzi²⁰¹ A vételárat utóbb 4500 forintban állapították meg.²⁰² A hagyaték átvétele ugyanez év márciusában meg is történt.²⁰³

A Pesty-féle hagyatékna a Tört. Bizottság birtokában levő dobozokban elhelyezett anyaga a következő:

1. *doboz.* Temes megyére vonatkozó oklevelek 1500—1760. Temes vármegye oklevéltárának 1896-ban Ortvay Tivadar által sajtó alá rendezett anyaga.
2. *doboz.* Oklevéltár Temes vármegye történetéhez 1183—1430. és 1471—1499. A másolatok egy része Ortvay Tivadar által regesztázva és jegyzetekkel ellátva.
3. *doboz.* Temes vármegye történetére vonatkozó feljegyzések és kivonatok. Tárgykörök szerint csoportosítva. Temes vármegyére vonatkozó jegyzetek és kivonatok, továbbá Bél Mátyás munkája Temes vármegyéről, másolatban.
4. *doboz.* Temes vármegyére és főleg Temesvárra vonatkozó jegyzetek és kivonatok. Szörény vármegye oklevéltára 1437—1670. és 1578—1701. Valkó vármegyére és Bácsbodrog vármegyére vonatkozó oklevélmásolatok.
5. *doboz.* Levéltári jegyzetek Temes, Krassó, Szörény, Keve stb. vármegyék történetére. Temes és Krassószörény vármegyékre vonatkozó másolatok és jegyzetek. Oklevélmásolatok Temes, Krassó és Szörény vármegyék történetére.
6. *doboz.* Temes vármegye helyiségei A-H és P-Z. Pesty Frigyes helységnévtárából: Cakara-Csév.
7. *doboz.* Horvátországra vonatkozó jegyzetek és oklevélmásolatok.
8. *doboz.* Vegyes tartalmú iratok, nyomtatványok, jegyzetek és oklevélmásolatok.
9. *doboz.* Vegyes tartalmú oklevélmásolatok a XIII—XIX. századból, továbbá oklevélmásolatok másodpéldányai.

²⁰¹ A bizottság 1890 január 4-i ülésének jkve. Ugyanekkor Temes- és Krassómege története megírásának kérdésével is foglalkoztak; mindkét megye történetének megírásával Pesty Frigyes volt megbízva, s hagyatékában épen ezért rendkívül nagyterjedelmű másolati anyag maradt vissza. V. ö. a bizottság 1893 febr. 1., március 1., 7., 13., s 26-i üléseinek jegyzőkönyveivel.

²⁰² A bizottság 1890 március 26-i ülésének jknyve.

²⁰³ A bizottság 1890 április 9-i ülésének jkve. A vételre vonatkozó iratok a bizottság irattárában.

Deák Farkas hagyatéka.

Deák Farkas (1832—1888) hagyatéka megszerzésének gondolata a bizottság 1889. nov. 30-i ülésén került szóba, amikor is Szilágyi Sándor javaslatot tett a hagyatékban található levélmásolatoknak a bizottság gyűjteménye számára való megszerzésére.²⁰⁴ Báró Radvánszky Béla, a bizottságnak javaslatlétére felkért tagja a hagyaték megszerzését ajánlotta, sőt külön felhívta a bizottság figyelmét a hagyatékban található és forrásértékkel bíró Bánffy Dénes-féle levelezésre, melynek kiadását szükségesnek látta.²⁰⁵ A hagyaték vétel útján a bizottság gyűjteményébe került.

A Bánffy Dénes-féle levelezés a gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában őrzött anyag másolata. 1658—1674. közti évekből való. Egyrésziük utóbb megjelent a Gergely Samu által szerkesztett: Teleki Mihály levelezése című kiadvány kötetében.

Nagy Imre hagyatéka.

Nagy Imre (1822—1894.) hagyatékának megszerzése az Anjou-kori Okmánytár folytatásának szempontjából látott szükségesnek. Nagy Imre, aki 1878. óta 1891-ig hat kötet oklevéltárat tett közzé az Anjouk-korára vonatkozólag, állandóan gyűjtötte és másolta a vállalat további kötetei számára az anyagot s így a bizottság feltételezhette, hogy Nagy Imre hagyatékában becses másolati anyagot lehet találni, amelynek megszerzése a bizottság gyűjteménye számára szükséges volna.²⁰⁶ A hagyaték vásárlás útján a bizottság birtokába jutott.²⁰⁷ Nagy Imre hagyatékának dobozokban elhelyezett anyaga a következő:

1. doboz. Oklevélmásolatok megyénként rendezve. A következő megyékre vonatkozó másolatok találhatóak e gyűjteményben: Abauj, Baranya, Bars, Borsod, Esztergom, Gömör, Győr, Hont, Moson, Nyitra, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Szepes, Tolna, Trencsén, Ung, Vas, Zemplén. Továbbá Erdély és Szlavónia.

²⁰⁴ A bizottság 1889. nov. 30-i ülésének jkönyve.

²⁰⁵ 1890. május 3-i bizottsági ülés jkönyve. Br. Radvánszky Béla jelentése az irattárban.

²⁰⁶ 1894. június 18-i bizottsági ülés jkönyve.

²⁰⁷ 1894. október 6-i bizottsági ülés jkönyve.

2. doboz. Másolatok a Csicsery-, Festetics- és Zichy-családok levéltárából. Anjou-kori oklevélmásolatok 1362—1386. és kivonatok, jegyzetek különböző levéltárakból.
3. doboz. Árpádkori másolatok 1167—1303.; másolatok 1293—1392. évekre vonatkozólag. E másolatok a Nagy Gyula által 1894. június 18-án a bizottság elé terjesztett jelentés szerint (a Bizottság irattárában) részben kiadatlanok.

Knauz Nándor hagyatéka.

Knauz Nándor (1832—1898.) hagyatéka részben az Akadémia kéziratárában, részben pedig a bizottság másolat-gyűjteményében őriztetik. Ez utóbbi anyag kizárólag másolatokból áll.

Legnagyobb részt kiadott másolatok a XIII—XIV. századból, különféle levéltárakból összegyűjtve. Másolatok a XV. század második feléből, főleg a Pozsony városi és a pozsonyi káptalani levéltárból.

Másolatok a XVI—XVII. század történetére vonatkozólag különféle levéltárakból. Jegyzetek, kivonatok különféle nyomtatványokból; regeszták, főleg az esztergomi káptalani levéltárból és a zágrábi érseki levéltárból és végül egyes tartalmú jegyzetek és kivonatok.

Ortvay Tivadar hagyatéka.

Ortvay Tivadarnak (1843—1916.) hagyatékából mindössze jegyzetek, kivonatok és részben kiadott dolgozatok őriztetnek a bizottság gyűjteményében. A hagyaték érdemesebb darabjai a következők:

A magyarországi szolgaság története, vonatkozással a magyar egyház és a magyar keresztény fejedelmekre. A pogány magyarok vallásának legfőbb hiteseiméi és ezek társadalmi iránya stb. A hódmezővásárhelyi lelet. Csanád történetére vonatkozó jegyzetek, Scythiáról. Anachronismuskok a magyar jog s történetirodalomban Thuróczytól kezdve napjainkig. A lélekről s a lélektan tudományos tárgyalásáról stb. Lehoczky Tivadar életrajza.

Csánki Dezső hagyatéka.

Ismeretes, hogy gróf Teleki Józsefnek »Hunyadiak kora Magyarországon« című műve, két évtizedes munka eredményeként, 1843-ban nagyjából már sajtókészen állott. Mint-hogy azonban a hazai és külföldi levéltárakban gróf Teleki

József megbízásából végzett rendszeres kutatások²⁰⁸ a munka írása közben rendkívül nagyértékű történeti anyagot hoztak napvilágra, gr. Teleki szükségét érezte annak, hogy kész munkáját újból átdolgozza.²⁰⁹ Az ekként átdolgozott és 12 kötetre tervezett műből a szerző életében mindössze 5 kötet látott napvilágot: az I—IV. kötet és az Oklevéltár I. kötete; de teljesen sajtókész állapotban maradt hátra az V. és az Oklevéltár II—III. kötete. Az utóbbiakat gróf Teleki József végrendelete értelmében, a család adta ki Szabó Károly gondozásában 1855—1857-ben.

A Hunyadiak kora eredeti tervezetére vonatkozólag maga a szerző adott tájékoztatást a következőkben: »Dolgozatom két főrésze oszlik, melynek elsejében Magyarország viszontagságait beszélendem el, második pedig a nemzet belső magány életének és viszonyainak lesz szentelve s mintegy az akkori idő statisticáját foglalandja magában.«²¹⁰ Minthogy azonban az évek hosszú során át betegeskedő szerző csupán a Magyarország politikai történetét tartalmazó első öt kötetnek megírásával és az Oklevéltár első három kötetének összeállításával tudott elkészülni, de arra már nem érzett erőt, hogy a mű második részét is megírja, a Hunyadiak kora folytatásáról, illetőleg befejezéséről végrendeletében kívánt gondoskodni. 1854. június 30-án kelt végrendeletének idevágó pontja (11. p.) a következőképen hangzik:

»Ha halálomig nem tudnám eszközölni Hunyadiak kora' című munkám egész kiadását, mind az, mi ebből irományaim közt nyomtatás alá elkészülve találatni fog, tömegem terhére, nevezetesen a 9-ik pont alatt említett jószágaim jövedelméből lesz kinyomatandó, úgy mint annak eddig megjelent része, az a Magyar tudós társaságnak a kézirattal együtt, mely ennek marad kirekesztő sajátja, az ezen munkámmal tett alapítványom gyarapítására adtván át.«²¹¹

²⁰⁸ A kutató munka 1843 után is folyt és ebben főleg Döbrentei Gábor állott a szerző rendelkezésére. 1844-ből és 1845-ből néhány jelentése található a gr. Degenfeld-család sziráki levéltárában.

²⁰⁹ *Toldy Ferenc*: Emlékbeszéd gr. Teleki József m. akadémiai elnök felett. Pest, 1855. 22—23. ll.

²¹⁰ Hunyadiak kora Magyarországon. I. k. Előszó XIII. l.

²¹¹ Szirákon 1854 június 30-án kelt végrendeletéből, melynek hitelesített másolata a M. Tud. Akadémia irattárában található. Alapítványok, 114.

A gróf Teleki-család a végrendelet intézkedéseinek megfelelően, az Akadémia rendelkezésére bocsátotta a gróf Teleki József életében megjelent köteteket, kötetenként 1000 kötött példányban, továbbá azokat is, melyeket, szintén a végrendeletnek megfelelően, utóbb nyomtatott ki, ugyancsak 1000—1000 példányban.²¹² A mű tulajdonjoga ekként átszállott az Akadémiára, de azzal a kötelezettséggel, hogy az Akadémia a példányok eladásából befolyt összeget külön alapként tartozik kezelni; ebből az alapból lesz azután köteles fedezni a Hunyadiak kora hiányzó részének megírásával, illetőleg kinyomatásával kapcsolatos összes kiadásokat.

Az Akadémia igazgató-tanácsa elfogadta a végrendelet minden kikötését, nemcsak hálából első elnöke személye iránt, kit méltán legnagyobb alapítójának tekintett, hanem »az irodalom érdekében is«.²¹³ Minthogy pedig az 1855. óta eladott példányokból mindjárt az első években tekintélyes összeg gyűlt egybe (1855-ben 400, 1856-ban 1277 pengőforint 30 kr., 1857-ben 400, 1858-ban 3471 pf. 39 kr. stb.),²¹⁴ az 1857. ápr. 19-i, illetőleg július 8-i ig. tanácsi ülés Szabó Károly akkor nagykőrösi ref. gimnáziumi tanárt, gróf Telekinek éveken át titkárát és munkatársát, bízta meg »a még átdolgozatlan VI—IX. köteteknek a szerző szellemében átdolgoztatásával és kiadásával.«²¹⁵

Szabó Károly a gróf Teleki József által megállapított tervezet alapján, mindenek előtt a kézirati hagyatékban VI. kötetét akarta sajtó alá készíteni, mely kötet a XV. századbeli Magyarország történeti földrajzát tartalmazta. A gróf Teleki által összegyűjtött anyag azonban a feldolgozás közben hiányosnak bizonyult, úgy hogy az egyébként más irányban is elfoglalt Szabó Károly újabb kutatásokra volt reáutalva, s így csak évek múlva jutott abba a helyzetbe, hogy a történeti földrajz első felét kiadhassa. Így jelent meg a VI. kötet I. fele 1863-ban (V + 320 l.) és tartalmazza a dunántúli megyéket (Esztergom kivételével) és az északnyugati felföld megyéit; a kötet összesen 22

²¹² A M. Tud. Akadémia ig. tanácsának 1855. ápr. 17-i jegyzőkönyve és Új Magyar Múzeum 1855. II. 334. l.

²¹³ Az ig. tanács 1855. ápr. 19-i ülésének jegyzőkönyvéből.

²¹⁴ A M. Tud. Akadémia munkálkodásáról és pénztára működéséről 1847—1858. jelentése az igazgató tanácsnak. Pest, 1858. 46—47. II.

²¹⁵ Az ig. tanács 1855. ápr. 19-i ülésének idézett jegyzőkönyvéből.

megye történeti földrajzát adja, minden egyes megyénél betűrendben felsorolván a várakat, városokat és mezővárosokat, a helységeket, a főbb birtokosokat és esetleg a főispánokat is. Szabó Károly természetesen folytatni kívánta a megkezdett munkát. Az Akadémia ig. tanácsának 1865-ről szóló jelentésében erre vonatkozólag olvassuk is, hogy: »Gróf Teleki József Hunyadiak kora című nagy munkájából, melyet Szabó Károly készít sajtó alá, a VI. kötet második felének nyomtatása is közelebb megindulhat. Eddigi késedelmét egyéb akadályokon kívül, a kézirat csonka és hézagos volta okozta.«²¹⁶ A kötet befejezése azonban késlett. A Történeti Bizottság 1873. folyamán behatóan foglalkozott ezzel a kérdéssel. »Intézkedett a Bizottság — hangzik az ig.-tanács jelentése — hogy gróf Teleki József Hunyadiak kora című munkájának kiadása minél előbb befejeztessék a VI-ik, vagy földrajzi kötet elkészülte előtt is, a VII., VIII. és IX-ik kötetek, melyek Magyarország beléleti, jog- és műveltségi történetét tárgyalják, a szerző harmadik kidolgozása szerint, sajtó alá adassanak.«²¹⁷

A Történeti Bizottság választása nemcsak azért esett ülésén kénytelen volt megállapítani, hogy gróf Teleki József munkája »még ma is hézagosan és befejezetlenül fekszik előttünk, minden történetbarát nagy bánatára«. Az ig.-tanács maga is érezte, hogy e tekintetben mulasztás történt, miért is arra utasította a Tört. Bizottságot, hogy »gondoskodják arról, hogy Teleki munkájának még hiányzó részei, hátramaradt kéziratának felhasználásával, egy vagy több hivatott író által kidolgoztassanak.«²¹⁸ A Tört. Bizottság valóban lépéseket is tett ebben az irányban és néhány történetírót fel is szólított a munka folytatására, illetőleg befejezésére, de ezen törekvései ekkor nem jártak eredménnyel.²¹⁹ Végül azután 1886-ban több bizottsági tag felszólítására Csánki Dezső vállalkozott »ezen nagybecsű munka folytatására és befejezésére.«²²⁰

²¹⁶ Pest, 1865. 11. 1.

²¹⁷ A M. Tud. Akadémia munkálkodásáról és pénztára működéséről 1873–74-ben jelentése az Igazgató tanácsnak. Budapest, 1874. 8. 1.

²¹⁸ Jelentés a M. Tud. Akadémia működéséről stb. Budapest, 1882. 11. 1.

²¹⁹ Jelentés a M. Tud. Akadémia működéséről. Budapest, 1883. 11. 1.

²²⁰ Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I. k. (Budapest, 1890.) Előszó IX. 1.

A Történeti Bizottság választása nemcsak azért esett Csánkira, mert »*I. Mátyás udvara*« című pályanyertes tanulmánya (megjelent a Századok 1883. évf.) őt ezen korszak kitűnő ismerőjének mutatta, hanem azért is, mert Csánki, — talán önként, vagy talán hivatali főnökének, Pauler Gyulának ösztönzésére, — régebb idő óta maga is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy folytatja Teleki művét és mindenekelőtt befejezi Magyarország történeti földrajzát, melyet, mint láttuk, Szabó Károly már megkezdett, de nem folytatott. Csánki már 1881-ben összeállította a szász-erzék történeti földrajzát, 1888-ban pedig bevégezte Belső-szolnok-megye történeti földrajzát. Foglalkozott továbbá a Hunyadiak korára vonatkozó és gróf Teleki József által megkezdett Oklevéltár folytatásának gondolatával is, amit a hagyatékában hátramaradt oklevélmásolat-gyűjtemény igazol, mely kb. 140 darab, sajátkezű másolatból áll.

Csánki Dezső közel három évi szakadatlan levéltári kutatás után elkészült az I. kötet, mely 26 vármegye történeti földrajzát tartalmazta. A Tört. Bizottság a benyújtott és nagy elismeréssel fogadott kézirat alapján és kétségtől Csánki elgondolásának megfelelően is, arra az álláspontra helyezkedett, hogy módosítja a gróf Teleki-féle tervezetet és az eredetileg egy kötetben megállapított történeti földrajzot három kötetre bővíti, olyanformán, hogy az I. kötet a Tiszamenti, a II. kötet a Dunavidéki, a III. kötet pedig az erdélyi, a horvát-szlavon és esetleg a kapcsolt megyék történeti földrajzát adja. Befejezné végül ezt a sorozatot egy kimerítő névmutató és a »Hunyadiak korabeli Magyarország állapotát... a lehetőséghez képest feltüntetendő térkép is«. A Bizottság ugyanekkor azt is kimondta, hogy a »Teleki-Szabó Károly-féle csonka kötet a főbb levéltárak megfelelő anyagának átbúvárlása után újra dolgozandó«.

Csánki egyébként megtartotta a gróf Teleki József által annak idején megállapított és Szabó Károly által is alkalmazott kereteket, de e kereteken belül részletes, a lehetőségig teljes kidolgozásra törekedett. Csánki munkája így lett a középkori Magyarország történetének egyik legfontosabb forrása. Minél gazdagabb és terjedelmesebb lett azonban a levéltárakból előkerült forrásanyag, az eredetileg szűkrezabott keretek annál inkább kitágultak. Csánki már a II. kötet Előszavában rámutatott arra, hogy részint »a pusztult vidékek helyrajzának alaposabb megfejtése kedvéért, részint a kútforrásanyag nagyobb terjedelme miatt«

kénytelen volt megváltoztatni az I. kötet kiadása alkalmával meghatározott beosztást és azt akként módosítani, hogy az annak idején három kötetre tervezett munka öt kötetre bővüljön. Ezekhez járulna az öt kötet egybefoglaló névmutatója.²²¹ Utóbb ezután ez a felosztás is megváltozott, midőn az V., de a legterjedelmesebb kötet csupán négy erdélyi megyének történeti földrajzát adta, további köteteknek tartván fenn a még hátralevő megyék történeti földrajzának feldolgozását.

Ezen tervezet-változtatások világosan utalnak arra, hogy a feldolgozott anyag mennyiségileg is, minőségileg is aránytalanul megnövekedett a Csánki által évenként végzett tervszerű levéltári kutatások folyamán. E tekintetben elég hivatkoznunk arra, hogy míg az I. kötet (1890) 789 lapon 26 megyét tárgyal, addig a II. kötet (1894.) 861 lapon 12 megyét, a III. kötet (1879.) 697 lapon 8 megyét és végül az V. kötet (1913.) 971 lapon már csak négy megyét dolgoz fel. Ez a négy kötet tehát összesen 50 középkori magyar vármegye történeti földrajzát adja. kétségkívül a középkori Magyarország területének legnagyobb részét, mert mindössze az északnyugati felföld 10 megyéjének, az akkori Szlavonia hét megyéjének, a tulajdonképeni Horvátországnak, továbbá a déli bánóságoknak, Erdélyben pedig a székely és szász székeken kívül három megyének és végül a jász és kun területeknek történeti földrajza hiányzik.

A munka csonkasága különösen most válik érezhetővé, midőn oly megyék és területek hiányzanak, melyek azóta tőlünk elszakítottak és ahol a levéltári munka sokszor leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Megérthető tehát, hogy a történetkutatók és nyelvtudósok körében mind gyakrabban hangzott el az az óhajtás, hogy Csánki tegye közzé az általa összegyűjtött anyagot, mely évtizedekre visszatekintő levéltári kutatások eredménye s mely anyag a megváltozott viszonyokra való tekintettel, talán soha többé egybegyűjthető nem lesz. Csánki azonban, különösen az adatokban páratlanul gazdag V. kötet megjelenése óta, nem akart olyan szerényebb adatkészlettel előállni, minő az I. kötetet, vagy Szabó Károly kötetét jellemzi s bár voltak évek, vagy talán évtizedek óta sajtókész megyéi, a reájok vonatkozó anyagot folytonosan gyarapította, bővítette és rendezgette, hogy megközelítse az

²²¹ Előszó a II. kötethez.

V. kötetben maga elé állított ideált. A Bars megye középkori várainól szóló és a gróf Klebelsberg-Emlékkönyvben megjelent forrástanulmánya²²² mutatja, hogy a birtokában levő rendkívül gazdag anyag alapján a munka következő kötetei is megközelítették volna az V. kötetet úgy az anyag gazdagságában, mint a feldolgozás módjában, ha Csánkit tudományos munkájában megváltozott életviszonyai nem akadályozták volna.

A Csánki Dezső irodalmi hagyatékát képező s ezekre menő cédulaanyag értéke különböző. Egyrészők a már kiadott megyék történetére vonatkozik, másrészők jegyzetek vagy utalások, általában a XV. századbeli magyar művelődés történelmére vonatkozólag, ismét mások a hiányzó megyék történeti földrajzának anyagát tartalmazzák, néha egészen nyers formában, gyorsírással írva, néha azonban sajtó alá adható alakban. Ez utóbbi kategóriába tartoznak a következő megyék: *Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turóc, Liptó, Bars, Hont, Esztergom, Árva* és *Zólyom* megyék.

Csánki Dezső hagyatékának a felsorolt megyékre vonatkozó anyaga a Tört. Bizottság határozata értelmében átadatott az Országos Levéltárnak, melynek tisztviselői megosztva vállalták Csánki Dezső nagy munkájának befejezését.

A Csánki-hagyatékban még a következő megyékre vonatkozólag található anyag:

Verőce megye.

Verőce megye várai, városai és helységei, nemkülönben főbb birtokosai betűrendben össze vannak állítva. Míg a helységeknél és a főbb birtokosoknál Csánki megelégszik néhány adat felemlítésével, addig a városoknál bősebb az adatkészlet.

Varasd megye.

Teljesen készen van a várak felsorolása elég nagy adatkészlettel, továbbá a városok, helységek és a főbb birtokosok jegyzéke, a legtöbb esetben bő anyaggal.

Zágráb megye.

A várak közül kész: Gradec, Szomszédvár, Szamobor, Kosztannica és még néhány. Azt hisszük, hogy e tekintet-

²²² Budapest, 1925. 283—294. ll.

ben a kézirat teljes. Ide sorolható a Zrinyi-család várbirtokainak részletes felsorolása is. Általában véve azonban az anyag nagyon hiányos; így nincsenek meg a városok, a helységek és a főbb birtokosok; viszont a kész anyag nagyon értékes.

Kőrös megye.

A megye várai és erősségei pontosan fel vannak sorolva, igen gazdag anyaggal. Betűrendben következnek egymásután a városok, a helységek és a főbb birtokosok is gazdag adatkészlettel.

Belsőszolnok megye.

Adja a várakat, városokat, helységeket és a főbb birtokosokat is. A felsorolás azonban mindenütt szűkszavú, mert megelégszik egy-egy adattal. Szolnokdoboka megye monografiája alapján, melynek anyagát túlnyomó részben Tagányi Károly gyűjtötte össze és bocsátotta Kádár József rendelkezésére, a kéziratnak olyan alakot lehetne adni, mely megérdemelné a közzétételt.

Doboka megye.

Az előbbi megyéhez hasonlóan tartalmazza az anyagot, melynek kiadása csak abban az esetben volna hasznos, ha azt legalább a Szolnokdobokamegye monografiában található anyaggal és Hodor Károly ismert művének anyagával kibővítenék.

Szász székek:

Szászsebes, Szerdahely, Ujegyháza, Köhalom, Nagysink, Segesvár, továbbá a Barcaság történeti földrajzára vonatkozó adatok szűkszavú felsorolása.

Székely székek:

Sepsiszék Miklósvárszékkal, Orbai, Udvarhely, Maros, Csikszék Kászonnal és Gyergyóval és végül Kézdiszék. Teljesen kész ugyan, de mivel csak néhány, 1886-ig megjelent oklevéltár anyagán épült fel, az anyagot ki kellene egészíteni.

Csánki Dezső hagyatéka 38 dobozban van elhelyezve. Az egyes dobozok tartalma a következő:

1. doboz: Buda történetére; a „magna curia seu domus regis“. Baranya megye, Vas vármegye tört. vonatkozó jegyzetek.
2. doboz: Dunántúli vármegyékre vonatkozó jegyzetek.
3. doboz: Mátyás király udvara c. művéhez jegyzetek, kivonatok, utalások. Az Árpád és az Árpádok c. műre vonatkozó jegyzetek.
4. doboz: Mátyás király udvara c. művéhez kivonatok és jegyzetek.
5. doboz: Tolna megyére és helységeire vonatkozó jegyzetek.
6. doboz: Tolna megyére vonatkozó jegyzetek.
7. doboz: Vas megyére vonatkozó jegyzetek.
8. doboz: Doboka megye és Belső-Szolnok megye tört. földrajza.
9. doboz: Küküllő, Fehér, Torda, Hunyad vármegyékre vonatkozó jegyzetek.
10. doboz: Hunyad vármegye tört. vonatkozó jegyzetek.
11. doboz: Torda vármegyére vonatkozó jegyzetek.
12. doboz: Küküllő vármegyére vonatkozó jegyzetek.
13. doboz: Küküllő vármegye tört. földrajza.
14. doboz: Kolozs megye tört. vonatkozó adatok.
15. doboz: Kolozs és Torda vármegyére vonatkozó adatok.
16. doboz: Kolozs megyére vonatkozó adatok.
17. doboz: Kolozs megye történetére vonatkozó adatok.
18. doboz: Fehér megyére vonatkozó adatok.
19. doboz: Különféle vármegyékre vonatkozó jegyzetek és kivonatok.
20. doboz: Vegyes tartalmú jegyzetek, másolatok és kivonatok külömféle vármegyékre vonatkozóan.
21. doboz: Birtok- és családtörténeti adatok a Csánki Dezső által kiadott vármegyékhez.
22. doboz: Vegyes tartalmú jegyzetek és kivonatok.
23. doboz: Kivonatok külömféle történeti munkákból.
24. doboz: Jegyzetek a kismartoni levéltárból. Jegyzetek az általa tervezett Hunyadiak kora c. művéhez.
25. doboz: Kéza. Okiratok sorsa, őrzése, pusztulása. Bánok. Mutatók okmánytárakból. Temes megyére vonatkozó jegyzetek (Pesty Frigyes írása).
26. doboz: Végrendeletek. Hunyadi János. Az osztrák-magyar határa vonatkozó jegyzetek, utalások. Kárfy Ödön vegyes tartalmú jegyzetei.
27. doboz: Heves megye történetére vonatkozó adatok. Ország-nagyk; vegyes tartalmú jegyzetek.
28. doboz: Bodrog és Somogy vármegye tört. vonatkozó jegyzetek.

29. *doboz*: Sopron és Verőce vármegyére vonatkozó anyag.
 30. *doboz*: Belső-Szolnok megye, Udvarhely-, Sepsí-, Csík-, Maros-, Kézdiszék. Szász-székek. Pestpilissoltkiskun vármegyére, továbbá Valkó, Baranya és Somogy megyére vonatkozó jegyzetek.
 31. *doboz*: Vasas vármegye.
 32. *doboz*: Zágráb vármegye. A Zrinyiek várbirtokai.
 33. *doboz*: Kőrös megye várai és birtokosai.
 34. *doboz*: Kőrös megye történetére vonatkozó jegyzetek.
 35. *doboz*: Kőrös megye helységei A—M.
 36. *doboz*: Kőrös megye helységei M—Z.
 37. *doboz*: Kőrös megyére vonatkozó jegyzetek. Eredeti oklevelek és oklevéltörödékek. Csánki Dezső jelentései a Hunyadiak kora folytatásáról.
 38. *doboz*: Adatok: Kerecsényi Szigetvárában c. tanulmányához. Jegyzetek és kivonatok a Nádasdy-levéltárból. Oklevélmásolatok a Hunyadiak-korára vonatkozólag, legnagyobb részt Csánki Dezső sajátkezű másolatai.

* * *

Az ismertetés a Tört. Bizottság másolat- és kéziratgyűjteményének most már rendezett anyagáról kívánt *vázlatos tájékoztatást* nyújtani. Az anyag ismertetése lehetőleg időrendi sorrendben haladt, úgy ahogyan annak idején az egyes levéltárakban a kutatások, illetőleg a másolási munkák megindultak. A tájékozódást a *név- és tárgymutató* igyekszik megkönnyíteni a kutató számára. Ez ismertetés természetesen nem teszi feleslegessé *Óváry Lipót* ismert regesztáinak (A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai. Budapest, Akadémia. 1—3. füzet, 1890—1901.) használatát, bár meg kell jegyezni, hogy Óváry regesztái a másolatgyűjtemény anyagának csak egy részét tartalmazzák.

Név- és tárgymutató.

- Aacheni levéltár 64
 Abafi Lajos 81, 82
 Abauj megye 92
 Acta Sebessiana I. Sebessi Ferenc a.
 Acta Tomiciana magyar vonatkozásai 46, 50
 Adózás történetére 85
 Aeneas Sylvius levelei 31
 Akadémia kéziratára 78
 Aldus Pius Manutius levelei 31
 Ambergi levéltár 64
 Ampringen Gáspár levelei és iratai (1671—1673) 56
 Amsterdam 14
 Anachronismuskok a magyar jog- s történetirodalomban (Ortway
 Tivadar munkája) 93
 Angeli bíbornok levelei (1444) 42
 Angliai könyv- és levéltárak 16, 17, 19, 53, 69, 70
 Angol diplomáciai iratok Rákóczi Ferenc korára 17
 Angyal Dávid 60, 69, 70, 76
 Anjou-kor regesztái 23, 25
 Anjoukori Okmánytár 92, 93
 Antal Géza 71
 I. Apafi Mihály érsekújvári útja (1663) 81
 I. Apafi Mihály levelei 54, 55
 Apátságok és konventek 77
 Br. Apor Péter művei eredetiben és másolatokban 82
 Br. Apor művei kiadásához jegyzetek 82
 Aragoni korona levéltára 18
 Aranka György 86
 Aranybulláról Mircse János jegyzetei 29
 Arator Stephanus: Historia collegiorum S. J. in Transyl-
 vania 71
 Archivum Rakocianum 17
 Armannis Pál (De-) levelezése (1380—1395) 42
 Attilára vonatkozó jegyzetei Mircsének 31
 Augsburg 67
 Augsburg városi levéltár 63, 67
 Ábel Jenő 61
 Áldásy Antal 39, 40
 Árpádkori iskolák 9
 Árpádkori másolatok 93
 Árva megye 99

- Gr. Balassa Imre levelei (1667—1674) 56
 Gr. Balassa Imre naplója (1679—1680) 61
 Balássy Ferenc 38
 Balázsfalva privilégiuma (1772) 77
 Bambergi levéltár 69
 Barabás Samu 77, 80, 84
 Baranya m. 92
 Barbaro Daniele színműve Izabella királynéről (1550) 31
 Barcaság 100
 Barcelonai levéltár 18, 19, 32
 Baricz György másolatai 6, 7, 8
 Barkóczy Ferenc 89
 Barkóczy Mihály 89
 Bars m. 92, 99
 Bartakovics Béla egri érsek 36
 Bartholomaeus de Kolozsvár (1440) 31
 Baryus család tört. 85
 Hg. Batthyány-család körmendi lt. 74, 78
 Gróf „ „ lajtafalusi lt. 74
 Gróf Batthyány Ádám levelei 55
 „ „ Kristóf levelei (1660—1674) 55
 Bay Mihály és Pápay Gáspár követsége (1705) 20
 Bácsbodrog megyére adatok 91
 Bánfalvi levéltár 85
 Bánffy Dénes levelei (1670—1671) 56
 „ „ levelezése (1658—1674) 92
 Bánó-család levéltára 73
 Bártfa város lt. 73, 78
 Báthory Gábor erdélyi fejedelem 12, 54
 Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelei
 30, 55
 Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király számadás-
 könyvei 49
 Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem 12, 70
 Báthory Zsófia levele (1670) 54
 Beatrix királyné levelezése 38, 41, 42
 „ „ történetéhez 78
 „ „ számára készült kodex 31
 Beatrix-Oklevéltár br. Nyáry Alberttől 35
 Beatrix-Oklevéltár Berzeviczy Alberttől I. Berzeviczy a.
 Becsky-család lt. 74
 Beke Antal 77
 Belsőszolnok megye 100
 Gr. Bercsényi Miklós 53, 59
 „ „ „ levelei (1704—1712) 21
 „ „ „ és gróf Csáky Krisztina házassága
 (1695) 48
 Gr. Bercsényi-család története 59

- Berlin 64, 65
 Berliini könyv- és levéltárak 8, 11, 12, 13, 14, 22, 64, 65, 66
 Berliini áll. levéltár hungarikái 66
 Berliini levéltárból másolatok 66
 Berzeviczy Albert 36
 „ „ Beatrix-Oklevéltára 16, 38, 41, 42, 60, 67
 Besztercebánya levéltára 73, 78
 Besztercebányai országgyűlés (1620) 69, 83
 Bethlen Farkas levele (1673) 56
 Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 12, 13, 15, 31, 32, 44, 45,
 46, 49, 54, 55, 58, 65, 66, 68, 82, 84
 Bethlen Gábor kora 25, 69, 70, 71
 „ „ velencei összeköttetései c. oklevélmásolati
 gyűjtemény 28
 Bethlen István 13, 54
 „ „ levele (1621) 30
 Bethlen Miklós levelei 54
 „ „ tragédiája 75
 Bécsi könyvtárak és levéltárak 6, 8, 14, 51, 52, 73
 „ „ másolatok 51—52
 Békefi Remig 37
 Bél Mátyás 91
 „ „ -hoz levelek 31
 III. Béla király jövedelmeiről kimutatás 13
 Béli Pál 75
 Bicskei uradalom levéltára 77
 Birtokadományok Rákóczi Ferenc korában (1703—1707) 22
 Blotius Hugó levelei 52
 Bocskay István erdélyi fejedelem 25, 84
 „ „ levelei (1600—1606) 54
 „ „ életrajza Kazinczy Gábertől 84
 Boglics Jakab: Lesina szigete 76
 Bolognai könyv- és levéltárak 7, 38—40
 Bongarsius itineráriuma (1585) 11
 Bonnac marquis levelei (1704—1706) 20
 Bordeauxi városi könyvtár 14
 Borkovics Márton levelei (1665—1673) 55
 Boroszló (Bresslau) város levéltára 64, 69
 Borsod megye történetére vonatkozó adatok 80, 84, 92
 Borsos Tamás (Ózdi) naplója 81
 Bory Mihály levelei (1665—1667) 55
 Bottyán János levelei (1708—1709) 21
 Böszörményi Pál 89
 Brandenburgi György örgróf levéltárából 11
 „ „ Katalin 12, 54, 65
 Bremen 14
 Brenner abbé jelentései (1712) 20
 Bretagnei levéltárak 14

British Museum kéziratai 14
 Brünni levéltár 62, 63
 Brünni levéltárból másolatok 63
 Brüsszel (Bruxelles) 15, 16
 Brüsszeli Okmánytár 15, 16, 17
 Buda vára 65, 68
 Buda és Pest törökkori története 39
 Bujdosók levéltára 75
 Busto Pietro műve Erdélyről 15
 Buttka-család története 85

Cambridge 14

Cantu Cesare 40
 Cházár András 89
 Chiakor György: Báthory István haláláról 11
 Cividale város levéltára 42
 Clement jelentései (1712) 20
 Columbus Kristófra vonatkozó jegyzetei Mircsének 31
 Contarini Miklós doge krónikája 31
 Cornides-gyűjtemény 9, 84, 85
 Corvin (Korvin) János 17
 Corvinák 38, 60
 Csanád történetére vonatkozó jegyzetek 93
 Csanádi Sámuel 80
 Gr. Csáky-levéltár 74
 Csángókról Zöld Péter kézirata 85
 Csánki Dezső 68, 96, 97, 98, 99
 „ „ történeti földrajza 97—98
 „ „ hagyatéka 93—100
 Csengery Antal 20, 22
 „ „ jegyzetei az Akadémiáról 77
 Csengery József: Diplomatica 85
 Csengery Loránt 77
 Cserei György diáriuma 82
 Cserei Mihály művei eredetiben és másolatokban 81—82
 Csicsery-család lt. 93
 Csik-szék 100
 Csokonai Vitéz Mihály 86
 Csoma Sándor gyűjteménye 73
 Csontos János 48, 61
 Czech János 8, 51
 „ „ kéziratgyűjteménye 9—10
 Gr. Czernin Jaromir 53
 Gr. Czernin-család neuhausi levéltára 53—54
 „ „ -ából másolatok 53—54
 Čzibulka Nándor 57 „ „

- D**almát levéltárak 15
 Daniel Péter követsége (1709—1710) 21
 Danzig 50
 „ -i jelentések (1704—1708) 20
 Darmstadti lt. 14, 69
 Deák Farkas 75
 „ „ hagyatéka 92
 Gr. Dessewffy József levelei Kazinczy Ferenchez 86
 Dispacci I. Velencei követjelentések a.
 Divéky Adorján 49
 Doboka megye 100
 Dohna-Schlobitteni-család levéltára 69
 „ „ -ából másolatok 69
 Döbrentei Gábor 94
 Draskovics György (1569) 12
 Drágffy János végrendeletei 78
 Drezdai könyv- és levéltárak 8, 66, 67
 „ másolatok 67
 Dudik Beda 63
 Dunántúli megyék 95
 Dvorak Miksa 54
- E**gri püspökség számadáskönyvei (15—16. sz.) 35, 36, 37, 38
 Egyetemi hallgatók Bolognában 38
 Egyháztörténelmi (újkori) adatok 85
 Egy lengyel királyi tanácsos levele etc. 83
 Elementa iuris publici 83
 Emigráció (kuruc) Lengyelországban (1711—12) 21
 Emigránsok (magyar) levéltári kutatásai és másolásai 15, 16,
 35, 40
 II. Endre 11, 19
 III. Endre 29
 Br. Eötvös József 24, 26, 28, 54
 „ „ szabályzata oklevélmásolásokra 26—27
 Eötvös Miklós bárói oklevele (1768) 78
 Eperjes városa Rákóczi korában (1710) 22
 „ város levéltára 73
 Erasmus Rotterdamus levelei 30
 Erdély 15, 40, 44, 45, 60, 70, 92
 „ I. Ferdinánd korában 51
 „ a Rákóczi-korban 21
 „ történetére (1598—1776) 77
 „ „ (1657—1658) 38
 „ „ (1606—1622) 82
 „ „ (1693—1696) 83
 Erdélyi harcok (1849) 77
 Erdélyi Múzeum levéltára 73, 78
 Erdélyi népviseletek a Marsigli-gyűjteményben (képek) 40

- Erdélyi Országgyűlési Emlékek 44, 51
 Gr. Erdődy István 19
 Erlangen 14
 Erzsébet királyné (1440) 9
 Gr. Esterházy Antal leveleskönyve 19
 „ „ levelei (1704—1711) 21
 Hg. Esterházy cs. kismartoni lt. 15, 74, 78
 Esterházy Miklós nádor levelei 77, 84
 Esztergom m. 92, 95, 99
 „ városi lt. 78
 Esztergomi érsekség számadáskönyvei (15—16. sz.) 35, 36,
 37, 38
 Esztergomi káptalani lt. 93
 „ primási lt. 73
 Evlia Cselebi magyarországi utazásai 62
 Exateni (Hollandia) levéltár 71
 „ másolatok 71—72
 Érsekújvár Rákóczi korában 22
- F**abó András 77
 Fabrizio-levéltár 42
 Farkas András (Berei) 86
 Farnese-lt. (Nápoly) 25
 Fejedelmi tanács Rákóczi korában (1704—1705) 22
 Fejérpataky László 51, 68, 72, 73
 „ jegyzetei 78
 I. Ferdinánd 11, 33
 I. Ferenc francia király 12, 15, 58
 Ferrara 31, 38
 Ferriol francia követ levelei (1706—1710) 20
 Festetics-család lt. 93
 Fiedler J. 13, 56
 Firenze (l. Florenz a. is) 41, 43
 Fischer Ferenc 54
 Florenzi levéltárak 17, 18
 „ Okmánytár 17, 41
 Fodor Sámuel diáriuma 81
 Fontanini levéltár 42
 Gr. Forgách Ádám levelei (1650—1663) 55
 Forgách Ferenc levelei (1602—1604) 54
 Gr. Forgách Simon levelei (1704—1712) 21
 Foscari Ferenc pere (1457) 31
 Fraknói Vilmos 14, 28, 33, 41, 45, 46, 50, 53, 61, 65, 66,
 67, 73, 77, 90
 Francia külügyminisztérium levéltára 56, 58, 59
 Franciaországi levéltárak és könyvtárak 8, 12, 14, 22, 53
 Frangepán Ferenc levelei (1662—1667) 55
 „ grófi levéltár 42

- Frankfurti könyvtárak 8, 13, 14
 Friauli levéltárakból másolatok 42
 III. Frigyes császár 67
 Fyndyky török történetíróból fordítások 62
- G**aleotti Marzio 80
 Galíciai levéltárak 49
 Gatterer 9
 Gazdasági tanács Rákóczi korában 22
 Gemona levéltára 42
 Gerardus de Collis (1464—1472) követjelentései 40, 41
 VII. Gergely pápa levelei 29
 Gergely Sámuel 59, 76, 92
 Géresi Kálmán 46, 47
 Gévy Antal és másolásai 6, 7, 51
 „ „ : Nachträge c. kiadatlan gyűjteménye (1526-
 ról) 82
 I. Géza és Szent László 29
 Giannini Antal jelentései (1703—1705) 38
 Godefroy-gyűjtemény 58
 Gondol Gedeon 88
 Gortholdt (Kortholt) jelentései (1708—1710) 20
 Gömör m. 92
 Görgey Artur 54
 Görlitz város levéltára 64, 68, 69
 „ „ -ából másolatok 69
 Göttinga „könyvtára” 8, 14
 Gradec vára 99
 Grafberger Ferenc másolatai 40
 Grazi levéltárak és könyvtárak 6, 73
 Grisza Ágost és másolatai 56, 57
 „ Kálmán 58
 Gröffey Fülöp levelei (1705—1710) 20
 Gyergyó 100
 Gyömrői levéltár 73
 Gyöngyösi Szent Ferenc-rendiek levéltára 73
 Győr megye 92
 „ „ helységeire vonatkozó másolatok 9
 „ „ családjaira vonatkozó másolatok és jegyzetek 9
 „ „ főispánjai 9
 Győr város történetére vonatkozó adatok 9
 „ vára 9
 Győri káptalanra vonatkozó adatok 9
 „ püspökségre vonatkozó adatok 9
 Gyulafehérvári káptalani lt. 78
- H**absburg-korszak 51
 Hagyatékok 79, 100

- Hajnik Imre 72
 Hallei könyvtárak 8, 14
 Hamburgi könyvtár 8, 14
 Hannover 14
 Gr. Hardegg-per (1594) 9
 Gr. Harrach-levéltár 52
 Hatvani Mihály I. Horváth Mihály a.
 Havasalfölde a Rákóczi-korban 21
 Havasalföldi vajda levelei (1649—1654) 55
 Hágai kir. levéltár 13, 70
 „ „ „ -ből másolatok 71
 Historia belli Hungarici (1682—1688) 32
 Heidelbergi könyvtár 14
 Henszlmann Imre 57, 60
 Du Héron varsói francia követ 59
 Hevenessy-gyűjtemény katalógusa 85
 Hódmezővásárhelyi lelet (Ortvay T. cikke) 93
 Hodor Károly 100
 Hollandiai levéltárak 70—72
 Hont megye 92, 99
 Horváth István 8
 Horváth Ferenc és Pápay János követsége (1705—1707) 21
 Horváth Mihály 24, 44
 „ „ másolásai és másolatai 15—16
 Horvátország 42, 98
 „ -ra vonatkozó Pesty adatai 91
 Huissen-féle jelentések (1707—1708) 47
 Hunfalvy Pál 44
 Hunyadiak kora Magyarországon című kiadvány 93, 94, 95,
 96, 97
 Hunyadi János 11, 12
 Hyppolit (Estei) 30, 38
Iktatókönyvek Rákóczi korából (1703—1704) 22
 Illésházy István 54, 81, 84
 Imbonato Carlo: Cronaca tragica 31
 Ince (VIII) pápához intézett szupplikációk 77
 Ipolyi Arnold 60, 79
 Irodalomtörténeti bibliografiai jegyzetek 86
 Ismertető kimutatás a bizottság másolatgyűjteményéről 53
Jablonszky levelei (Rákóczi-kor) Posenben 50
 „ naplójából kivonatok 66
 Jakab Elek 77
 Jancsó udvari titkár (1840) regesztái 15
 Janus Pannonius 12
 Jaroslavi uradalom 22
 János magyar király 12, 15

- János Zsigmond levelei 30
 Jászay Pál 7, 51, 78
 Jász-kun kerületek 98
 Jászói prépostsági magánlevéltár 73
 Jászói országos levéltár 73
 Jenai könyvtárak 8, 14
 Jezsuiták magyarországi és erdélyi történetére 71—72
 Br. Joanelli levelei (1668—1673) 55
 Jolánta, II. Endre leánya 10
 Joppi-levéltár 42
 I. József (1705—1711) házassága 31
 II. „ itáliai útja (1769—1771) 31
 II. „ 85
- K**amara (magyar udvari-) levelei (1660—1674) 55
 Kamarai levéltári másolatok 78
 Kancellária (magyar-) 11
 Kancellárok (magyar-) 9
 Kapisztrán János levele (1456) 11
 Kaprinay-gyűjtemény 9, 81, 85
 Kapy-család levéltára 74
 Karacselebi Abdulaziz életrajza Naima után 62
 Karácson Imre 62
 Karlsruhei könyvtár 14
 Kassa város Rákóczi korában 22
 „ „ levéltára 74, 78
 Kassai gyűlés (1707) 21
 Kasseli könyvtár 8, 13, 14
 Katonai (XVI. századbeli) kimutatások, rendeletek 63
 Katona István: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae
 című mű kézírata 82
 Kazinczy Dániel levelei (1712) 85
 Kazinczy Ferenc autogramm-gyűjteménye 85
 Kazinczy Gábor hagyatéka 80—90
 „ „ 80, 81, 82, 83, 84, 85
 „ „ oklevélgyűjteményének leltára 85
 „ „ levelezése (1833—1863) 86
 „ „ fordításai 86—90
 „ „ versei 87
 „ „ Molière fordításai 86
 „ „ novella- és essay-fordításai 86—88
 Kazinczy István 89
 Kádár József 100
 Kármán József levele 85
 V. Károly német császár levéltára 18
 V. Károly francia király 12; Lajos nevű fia 12
 VII. Károly francia király 12
 Károlyi Árpád 33, 34, 43, 44, 51, 52, 65

- Gr. Károlyi Sándor levelei (1704—1711) 21
 Kászon-szék 100
 Kászonyi Márton levelei (1663—1674) 55
 Kelecsényi-család lt. 77
 Gr. Kemény József 77
 Kenderessy Mihály iratai és levelei (1810—1816) 85
 Keresztély szász választó 12
 Kertbeny Károly 50
 Keve vármegye 91
 Kézdi-szék 100
 Kismarton v. levéltára 74
 „ -i regeszták (1617—1645) 15
 Klapka György 26, 54
 Gr. Klebelsberg-émlékkönyv 99
 Knauz Nándor hagyatéka 93
 Kolinovics Gábor: Rerum Hungaricarum libri c. kézírata 82
 Kollár Ádám levelei Kaprinayhoz (1761—1762) 85
 Gr. Kollonics Lipót levelei (1688) 54
 Koncz József 75
 Konstantinápolyi levéltárak 60, 61, 62
 Kont Ignác 59, 60
 Koppi Carolus: Commentarii diplomatici 83
 Korvin János 30 (l. Corvin a. is)
 Kossuth Lajos 26, 54
 Kosztannica vára 99
 Kottaner Ilona emlékirata 9
 Köhalom 100
 Kölni levéltár 64
 Königsbergi levéltár 69
 Körmöcbánya levéltára 9, 78
 Körösmegye tört. földrajza 100
 Kőszegi Pál: Harmadik könyve 48
 Krassó vármegyére vonatkozó adatok 91
 Gr. Kraszinsky-könyvtár 48
 Kravjánszky Mór velencei másolatai 30
 Kray Jakab számadásai és jelentései (1705—1709) 20
 Krems város levéltárából regeszták (1446—1527) 15
 Kremsieri levéltár 62 és másolatok 63
 Kropf Lajos 70 és regesztagyűjteménye 70
 Kuthy Lajos 89
 Kunos Ignác 61
 Kubinyi Ferenc 60, 78
 Külföldi akadémiák 9
 Kvacala János kutatásai és másolásai 49, 65, 66

Lajos (I.) magyar király 12 és Katalin nevű leánya 12
Lajos (II.) magyar király 42
Lajos (XIV.) francia király 59

- V. László kora 9
 Lehoczy Tivadar életrajza Ortway Tivadartól 93
 Leleszi prépostság 74 és onnan másolatok (1600—1701) 83
 Lengyelországi levéltárak 45—50
 Lengyel országos levéltár 46, 50
 Lengyel zsoldosok Rákóczi seregében (1709—1710) 21
 Liechtenstein-család 31
 Linczegh János krónikája 81
 Linzi gyűlés (1614) 13
 Lipcse 14
 I. Lipót 42, 56
 „ „ levele (1662) 30
 Lippay György levelei (1650—1665) 55
 Liptó megye 74, 99
 Lobkowitz-hercegi család raudnitzi levéltára 54—56
 „ „ család raudnitzi levéltárából másolatok u. o.
 Lord „ Loftus 70
 Londoni könyvtárak 10
 Londoni Okmánytár 16, 17
 „ „ -hoz pótlás (Angyal Dávidtól) 70
 Lónyay-család 31
 Lorántffy Zsuzsánna levele (1651) 54
 Lovascsatok Olaszországban 43
 Lőcse város lt. 78
 Luczenbacher (Érdy) János jegyzéke 8
 Ludwigsburgi levéltár (Württemberg) 68
 „ „ -ből másolatok 68
 Lukács „ Lajos novellái 90
 Lukinich Imre 36, 76
 Br. Luzsénszky János 89
- M**adridi könyvtárak és levéltárak 18, 32
 Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou-korból c. kiadvány 18,
 25, 32
 Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából c. kiad-
 vány 25, 32, 38, 41, 42
 Magyar nyelvemlékek gyűjtése 5, 7
 Magyar nyelvvelés 5
 Magyar nyelvtan megírása (1831) 5
 Magyar szókincsgyűjtés 5, 7
 Magyar Szótár ügye (1831) 5
 Magyar Történelmi Társulat 34, 35, 36, 75, 76
 Magyarország leírása 13, 38
 Magyarországi könyv- és levéltárakban való kutatások 7
 Magyarországról Masser velencei titkár jelentése (1521—
 1523) 42
 Magyarországról jelentés (1523) 31
 Magyarország ismertetése Mátyás király korából 32

- Magyarország története (373—1595) 11, 13
 Majláth János gr. 85
 Majthényi-család levéltára 74
 Malagola Carlo 37
 Mantuai Gonzaga levéltár 42
 Mantuai másolatok 42
 Marburg 14
 Marczali Henrik kutatásai 53, 64, 65
 " " regesztái 53
 Margalics Éde: Szerb történeti repertorium II. kötete 77
 Marino Sanuto krónikája (1500—1531) 31
 Maros-szék 100
 " " szabályrendeletei (1718—1730) 83
 Gr. Marsigli-gyűjtemény Bolognában 38, 39, 40
 Marsigli-Bevilaqua levéltár 39, 40
 Marsilius Ficinus levelei (1480—1482) 31
 Martinovics-per 77, 83
 Mármaros levéltárak 74
 Másolatgyűjtemény (Akadémiai és Tört. Bizottsági —) 7,
 8, 9, 10, 14
 Másolások a Történettudományi Osztály számára 6, 7, 8
 Másolásokban tervszerűség 41
 Másolási munkában visszaesés 52
 Mátyás főherceg (1608) 12
 Mátyás (Hunyadi) király 17, 18, 42, 55, 67, 69
 Mátyás királyhoz üdvözlő versek 31
 Mátyás király és Velence 30
 " " levelei a pápákhoz 30
 " " levelei 65, 66, 67, 69
 " " udvara Csánki Dezsőtől 97
 Mecséry Lajos József: Bipartitum opus (1716) 83
 Br. Mednyánszky Dénes 78
 Melléktartományok (magyar —) 9
 Mencsik Ferdinánd 52
 Mészöly Gedeon 78
 Michele Giovanni követjelentései (1563) 11
 Mihály havasalföldi vajda 11, 77
 Mikes törökországi leveléből 86
 Gr. Mikes Mihály levelei (1708—1711) 21
 Miklósvárszék 100
 Gr. Mikó Imre 77
 I. Miksa császár 68
 Miksa és Rudolf császárok levelei (1567—1599) 30
 Miksa hg. levele (1686) 31
 Milánói könyv- és levéltárak 6, 7, 31, 40
 Milánói Magyar Okmánytár 25, 27, 40
 Milánói másolatok 40—41
 Mircse János 17, 25, 26, 27, 28, 31, 35, 40, 41, 42

- Mircse János hagyatéka 28
 Miskolc város 84
 Modenai Este-levéltár 35
 Modenai másolatok 35—38
 Modenai regeszták 36, 38
 Moldva a Rákóczi-korban 21
 Moldvai vajda levelei (1662—1665) 55
 Morvaországi levéltárak 62, 63
 Moson megye 92
 Moson megye főispánjai 9
 Moszkvai levéltárak 45, 46, 47, 49, 50
 Möschke danzigi porosz őrnagy magyar származása 50
 Munkács Rákóczi korában 22
 München 63, 68
 Müncheneri könyv- és levéltárak 6, 10, 14, 64, 68, 74
 Művelődéstörténeti adatok 84
- N**agy Gyula 72, 93
 Nagy Imre hagyatéka 92—93
 Nagydíday-család levéltára 85
 Nagy Iván 19, 25
 Nagy Lajos magyar király és Velence 29
 Nagysink 100
 Nagyszebeni kalendáriumi feljegyzések (1714) 11
 Nagyszebeni országgyűlés (1743) 83
 Nagyszombat v. levéltára 74
 Nantesi városi levéltár 14
 Naplótöredék (1624—1629) 81
 Gr. Nádasdy Ferenc levelezése (1704) 21
 Gr. Nádasdy Ferenc levelei (1651—1670) 55
 Nádorokra vonatkozó adatok 9
 Nápolyi levéltári másolatok 22—25
 Nedeczky Sándor és Thalaba követsége (1707—1710) 20
 Nemzeti múzeumi levéltárak 74
 Németalföldi követjelentések 71
 Németországi levéltárak 63, 64
 Niczky Lajos levéltára 78
 Nizzai lt. 38
 Nógrád megye lt. 19
 Nürnbergi levéltár 64, 69
 Br. Nyáry Albert 25, 35, 36, 38, 41
 Nyelvtörténeti adatok gyűjtése 5, 6, 7
 Nyitra megye 92, 99
 „ „ levéltára 74
 Nyitrai káptalan lt. 74
 „ püspökség lt. 74
 Nyomtatványok (18. századi) a Kazinczy-gyűjteményben 83

- O**cskay László kivégeztetése 21
 Oklevelek (eredeti —) a Kazinczy-gyűjteményben 84—85
 Okleveles anyag gyűjtése 5, 6, 7
 Olaszországi levéltárak 15, 17, 22 s köv. II., 25—26, 27, 37, 38—43
 Olaszországi magyar történeti anyag közzététele 53
 Olgyay Gáspár 89
 Onodi országgyűlés (1707) 21
 Orbai-szék 100
 Br. Orczy-család levéltára 74
 Orlay-Petrich Soma 63, 67
 Ormos László 88, 89
 Oroszországi levéltárak 45—47
 Országgyűlési (magyar —) emlékek 33, 45, 51
 Országgyűlési (magyar —) iratok (1531—1559) 14
 Országgyűlés (az 1825-i) történetéhez 85
 Országgyűlési (erdélyi —) tudósítások (1834) 85
 Országgyűlési napló (1832—1836) 85
 Ortvy Tivadar és hagyatéka 91, 93
 Orvosok (magyar —) 9
 Ottlyk György levelei (1708—1709) 21
 Óváry Lipót és másolásai 22, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 38, 42, 53, 57, 58, 68, 80
 Oxford 14

- P**adua (Padova) 31
 Paduai könyv- és levéltárak 7
 „ egyetemen tanuló magyar ifjak 42
 Pannonhalmi levéltár 74
 Pannonia megvételéről szóló ének 10
 Parmai levéltár 38
 Pasquillusok 86
 Pater (H. de) 71
 Patrucco Carlo 42
 Pauler Gyula 54, 97
 Pákei Lajos 81
 Gr. Pálffy-Theano-család 31
 Gr. Pálffy Tamás levelei (1665—1673) 55
 Pápay Gáspár követségei (1705 és 1705—10) 20, 21
 Párizsi könyvtárak és levéltárak 10, 11, 12, 13, 14, 15, 22, 58, 59
 „ Arsenal levéltára 60
 „ Bibliothèque Nationale 60
 „ másolatok 56—60
 Pázmány Péter kora 33
 „ levelei (1621—23) 55
 Pekár Joseph 53
 Pekár Károly 69

- Gr. Pekry Lőrinc levelei és perirata (1704—1710) 21
 Br. Perényi-család levéltára 74
 Pernsteinhez írott levelek (1490—1496) 55
 Pesty Frigyes hagyatéka 90—91
 „ „ helységnévtárából 91
 Petrovics Frigyes 8, 10, 56, 63, 64, 68
 „ „ másolatgyűjteménye 10—14, 15, 51
 „ „ jelentései 13—14
 Pécsi Simon levele (1620) 54
 Pénzügy (magyar —) történetéhez 77
 Piaristák (lévai —) könyvtára 77
 Pirona-levéltár 42
 Podhraczký József másolatai 78
 Pogány magyarok vallásáról 93
 Porosz állami levéltár 64, 65, 66
 „ királyi ház berlini levéltára 65, 66
 Poroszországi levéltárak 53
 Poseni levéltár 49, 50
 „ „ Rákóczi-kori anyaga 49
 Pozsony megye 92, 99
 Pozsony város 9, 68
 „ „ -i levéltár 73, 78, 93
 Pozsonyi káptalan lt. 74, 93
 Pozsonyi országgyűlés (1741) 83
 Pray-gyűjtemény 9
 „ „ regesztái 85
 Prágai könyvtárak 6, 8
 Gr. Prokesch-Osten Antal-hagyaték 79
 Protocollum instantiarum (1704—1709) 22
 Pulszky Ferencné felolvasása 78
- R**abutin császári tábornok levelei 54
 Br. Radvánszky Béla 92
 Raudnitz-i levéltár I. Lobkowitz a.
 Ráday Pál benderi követsége (1709—1710) 21
 II. Rákóczi Ferenc és kora 12, 13, 17, 19, 20, 21, 31, 53;
 77, 78, 84
 Rákóczi diplomáciája 20
 „ fogalmazványai 21
 „ hercegi címéhez 21
 „ francia kapcsolataihoz 13, 59
 „ -hoz Rákóczi Julianna levelei 21
 „ kora Erdélyben 74
 „ lengyel, orosz, porosz és svéd kapcsolatai (1705—
 1711) 21
 „ emigráció története 60, 62
 „ -kori iratok Berlinben 66
 „ Ferenc és a bujdosók hamvainak hazaszállítása 62

- Rákóczi-kori anyag Posenben 49, 50
 „ „ „ Danzigban 50
 „ „ „ a gróf Harrach-levéltárban 52
 „ „ „ Párizsban 56
 „ „ „ a simancasi levéltárban 34
 „ „ „ a modenai levéltárban 38
 „ Ferenc: Tractatus de potestate c. műve Varsóban 48
 „ „ „ Önéletrajza 57
 „ „ „ Confessio peccatoris c. kézírata 57
 „ „ „ Aspirationes principis christiani 57
 „ „ „ Testament politique 57
 „ -korból napló (1702—1705) 81
 „ -okirattár terve 19
 „ -Aspremont levéltár ismertetése 19—22
 Rákóczyak (I., II. György) kora 45, 49, 54
 I. Rákóczy György 59, 77
 II. Rákóczy György lengyel politikája 46, 47
 II. Rákóczy György levelei 54, 55
 Gr. Rákóczi László naplói 76—77
 Rákóczi Zsigmond levele (1591) 54
 Ráti Gergely levelei (1704—1711) 21
 Regensburgi levéltár 64
 Repertórium magyar hírlapokból és folyóiratokból 90
 Repiczky János hagyatékából 62
 Rezik Joannes: Laniena Eperjesiensis 81
 Révész Imre 89
 Révész Kálmán 64
 Gr. Rhédey László naplója 77
 Rodostói síremlék-feliratok 79
 Roe Tamás levelezése 70
 Rómer Flóris 48
 Rothal János gr. levelei (1661—1673) 55
 Rozsnyai Dávid: Tanító dolgok (1695) 81
 Rudolf király koronázása (1572)
 Rummy Károly 85
 Rusdorf Joachim 13
 Rutkay Emil költeményei 89
 Rutkay Jozefa 89
- S**asinek Ferenc 67
 Saussure César levelei 77
 Sayous Ede 58
 „ „ másolatgyűjteménye 58
 Sándor (VI.) pápa utasítása (1500) 42
 Sáros megye főispánjai (Fejérváry Károlytól) 9
 Sásvári-család 85
 Sátoraljaújhely 18. századi történetére 83
 Schlobitteni (Dohna hg.) levéltár 70 l. Dohna a. is

- Schweidnitz i. 69
 Scythia 93
 Sebessi Ferenc iratai 81
 Segesvár 100
 Selmecbánya és levéltára 9, 74, 78
 Sepsi-szék 100
 Sidloviccky naplója 46
 Siena 43, másolatok 43
 Simancasi levéltár 18
 „ „ -ből vett másolatok 18, 19, 32—35
 Simonyi Ernő kutató és másoló tevékenysége 16, 17, 18, 19, 22, 33, 41, 44, 69, 70
 Simor János esztergomi érsek 36
 Siposs Kamilló bibliografiája 1848—49-ről 78
 Sobieski János lengyel király levelei (1683) 31
 Somogy megye 92
 Soproni krónika 77, 80
 „ városi levéltár 74
 „ ev. egyház története 77
 Soranzo prágai jelentései (1607 és 1612—13) 30, 32
 Soriano követjelentései (1557) 11
 Spanyolországi levéltárak 18, 19, 32
 Sternberg-kodex Prága 55
 Gr. Sternberg-család levéltára 56
 Stockholmi áll. levéltár erdélyi anyaga 44, 45
 Strassburg Pál 13, 45
 Stuttgarti könyvtárak és levéltárak 14, 67. Másolatok 67
 Supala Ferenc és másolatai 46, 47, 50
 Svédországi levéltárak 44—45
- Sz**abó Gyula 64, 67
 Szabó Károly 94, 95, 96, 97, 98
 Szabolcs megye 92
 Szakál Lajos 89
 Szakolca v. levéltára 74
 Szalay István 89
 Szalay László és másolatai 14—15, 19, 20, 56
 Szamobor vára 99
 Szamosközy István műveinek másolatai 81
 Szamota István 47
 Szatmár ostroma (1703—1704) 22
 Szatmár békeiratai 21
 P. Szathmáry Károly 74, 75
 Szádeczky Lajos 49
 Szárd kormány magyar oklevéltára és magyar története 25—26
 Szászsebes 100
 Szász székek 98, 100
 Szegedi ferencrendi zárda levéltára 77

- Szeghy-család tört. 78
 Szelepcsényi György levelei (1663—1679) 55, 68, 84
 Szemere Pál 86
 Szenátus Rákóczi korában (1706—1707) 22
 Szenczi Molnár Albert 13
 Szent Erzsébetről szóló mű 85
 Szentgyörgyi István halotti beszéde 86
 Szentpétervári levéltárak 45, 46, 47, 50
 Szentszéki nuncius jelentése (1628) 11
 Szepes megye 92
 ” ” levéltárai 74
 Szepesi káptalan levéltára 74
 Szerelyi Gyula 90
 Szerdahely 100
 Gr. Széchenyi István 54, 70
 Széchy Mária levelei (1670) 56
 Szécsényi országgyűlés (1705) 21
 Székely krónika 80
 Székely székek 98, 100
 Székesfehérvári mocsarakról 85
 Szilády Áron 38
 Szilágyi Ferenc 44
 Szilágyi Sándor 28, 34, 44, 45, 47, 49, 53, 58, 65, 66,
 68, 75, 77, 80, 92
 Szinnyei József életrajzi lexikona 56, 81
 Szirmay Antal 85
 Szirmay Tamás 85
 Szittyay Dénes 34, 71
 Szlavónia 92, 98
 Szolakzadeh Oszman kézírata 62
 Szolgaság (magyarországi —) története, Ortway Tivadartól 93
 Szolnokdoboka megye 100
 Szomszédvár 99
 Szontagh Pál 89
 Szörény megye oklevéltára 91
- T**agányi Károly 100
 Talleyrand és Roussel követsége (1628—34) 49
 Taube stockholmi levéltári igazgató 44, 45
 Taubner Károly 15
 Tárkányi Béla másolásai 43
 Gr. Teleki-család marosvásárhelyi levéltára 75, 92
 Gr. Teleki József 8, 86, 93, 94, 95, 96, 97
 ” ” végrendelete 94
 Gr. Teleki László 8
 Teleki Mihály levelezése 12, 75—76, 92
 Gróf Teleki Mihály és Pápay János követsége (1709) 21

- Temesmegye helységei 91
 „ története 91
 „ oklevéltára 91
 Temesvár történetéhez 91
 Thallóczy Lajos 19, 34, 42, 43, 47, 52, 59, 60, 61, 62, 67
 Thallóczy Lajos: Utazás a Levantében c. műve 64
 Thaly Kálmán 20, 35, 39, 48, 53, 58, 59, 61, 74, 79
 Theopulo Nicolai Relatio (1533) 32
 Thewrewk Emil (ponori) 57
 Thököly Imre és kora 12, 42, 59, 70, 75, 84
 Thököly Imre és Bécs ostroma 31
 „ „ -ére vonatkozó levelek (1677) 21
 Thury József kéziratai (kiadottak) 62
 Tilesianus-féle kézirat (1577) 78
 Titkos írásokhoz kulcsok (Rákóczi-kor) 20
 Toldy Ferenc 17, 18, 35, 63, 94
 Tolna megye 92
 Torma Károly 77, 78
 Tóth Lőrinc 89
 Török állami levéltár 61, 62
 Török hódítás kora 84
 Török-magyar háborúk történetéhez (1594—1598) 10, 11
 Török-magyarkori tört. emlékek 60
 Török-magyar kapcsolatok 38, 40, 42, 60
 Török oklevelek 77
 Törökországi levéltárak 60—62
 Történeti kútfők gyűjteménye 6
 Történettudományi osztály kutató munkája (1832) 6, 15
 Történettudományi Bizottság másolásai 15 s köv. II.
 Trencsénmegye 92, 99
 Turini kir. levéltár 41
 „ „ -ből vett másolatok 41—42
 Turóc megye 99

Udine levéltára 42
 Udvarhely-szék 100
 Udvertartás, gazdaság, limitatiók a Rákóczi-korból 22
 Ujgyháza 100
 I. Ulászló levelei (1441) 11
 II. Ulászló 13, 42, 67
 II. Ulászló felesége Anna de Candale 13
 Ung megye 92
 Upsalai egyetemi könyvtár erdélyi anyaga 45
 Urbinói másolatok 42
 Utino (de-) krónikája 13

- V**achot Imre 89
 Vachot Sándor 89
 Valier portai jelentései (1612) 30
 Valko megye 91
 Vallási ügyek Erdélyben (1699—1704) 52
 Vallási ügyek a Rákóczi-korban 21
 Vallási ügyek 11, 12, 21
 Varasd megye 99
 Varsói levéltárak 46, 47, 48, 49, 50
 Vas megye 92
 Vass László 14, 56
 Vatikáni levéltár 14, 43
 Vazul és Czár László 9
 Vámbéry Ármin 61, 62
 Városok (szabad királyi-) levelei (1661—1673) 56
 Velence 9, 13, 52
 Velencei könyv- és levéltárak 7, 8, 27, 28, 37
 Velence magyarországi követei 1518-ig 29
 Velencei festők 31
 Velencei követjelentések (Konstantinápoly, Bécs, Prága, Róma)
 16. sz. 30, 31
 Velencei követjelentések Bécsből 52
 Velencei másolatgyűjtemény tartalmi ismertetése 29—32
 Velics Antal 61
 Verancsics Antal levele (1532) 12, 15
 Veress Endre 37, 39, 40, 48, 49
 Veress Ferenc jezsuita történeti műve (1655—1662) 8
 Verona levéltára 42
 Verőce megye 99
 Veszprémi káptalan levéltára 74
 Gr. Veterani Frigyes levelezése (1683—95) 42—43
 Vetésy követjelentései 20
 Br. Vécsey-család levéltára 74
 Védegyleti ügyek 85
 Vicenza 31
 Gr. Viczay-család hédervári lt. 78
 Gr. Viczay Mihály 81
 Vinnay Julius 89
 Voinovics levelei (1708) 21
 Vörösvári levéltár 19
 „ „ -ból való 16—18. századi másolatok 22
- W**agner Károly 81
 Wallentinyi Dezső 73
 Warga János 88
 Wagner berlini tanár jegyzéke 66
 Weensche Gesantschapsberichten (1670—1720) 71

- Weimar 14, 67
 „ -i nagyhercegi levéltár 67
 „ -i másolatok és regeszták 67
 Wenzel Gusztáv 15, 23, 25, 63, 64, 68, 69, 72
 Wertheimer Ede 58
 Wesselényi Ferenc és kora 35, 38, 55
 Wesselényi István naplói (1704, 1707, 1708) 74, 75
 Wibling Károly svédországi másolatai 45
 Wisner György követjelentései (1480—1484) 67
 Wittemberg 14
 Wolfenbütteli könyvtár 8, 10, 11, 12, 13, 14
- Gr. **Z**ay-család levéltára 74
 Zágráb megye 99, 100
 Zágrábi levéltárak 74, 93
 Zára városi levéltár 74
 Zemplén megyére adatok 84, 92
 Gr. Zichy-család lt. 93
 Gr. Zichy István levelei (1665—1672) 55
 Zigány Árpád 41
 Zipserische und Leutschauerische Cronica 80
 Zolnai Gyula 78
 Zólyom megye 99
 Zrinyi-család várbirtokai 100
 Zrinyi Ilona levelei 75
 Zrinyi Miklós levele (1564) 54
 „ haláláról (1566) 54
 Gr. Zrinyi Miklós özvegyének levelei (1665—1666) 55
 Zrinyi Miklós levele (1648) 55
 „ és Péter levele (1627) 30
 Zrinyi Péter levele (1647) 54
 „ „ levelei (1663—1670) 55
- Z**sidók (magyarországi-) történetére vonatkozó adatok 9
 Zsigmond császár és magyar király levelestára 27
 Zsigmondkori Oklevéltár 68, 72—74
 Zsigmond király kora 42
 III. Zsigmond lengyel király 12
 Zsigmond lengyel herceg számadáskönyvei 49
 Zsivora György franciaországi másolásai 8, 10, 56

